

**Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda
Safar Di Kaav Drishti**

ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦਾ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਪੈਰਾਂ'ਚ ਸੁਲਗਦਾ ਸਫਰ
ਦੀ ਕਾਵਿ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ

**Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda
Safar Di Kaav Drishti**

Simranjeet Kaur

11302243

ਲਵਲੀ ਪ੍ਰੋਫੈਸ਼ਨਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਫਗਵਾੜਾ ਦੇ
ਸਕੂਲ ਆਫ ਆਰਟਸ ਐਂਡ ਲੈਂਗੁਏਜਿਜ਼ ਅਧੀਨ
ਐਮ.ਏ. (ਪੰਜਾਬੀ) ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਦੇ ਇਕ
ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਹਿਤ ਪ੍ਰਸਤੁਤ
ਖੋਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ

ਫੈਕਲਟੀ ਆਫ ਬਿਜਨਸ ਐਂਡ ਆਰਟਸ
ਲਵਲੀ ਪ੍ਰੋਫੈਸ਼ਨਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਫਗਵਾੜਾ

2015

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਘੋਸ਼ਣਾ-ਪੱਤਰ

ਮੈਂ ਸਿਮਰਨਜੀਤ ਕੌਰ ਇਹ ਬਿਆਨ ਕਰਦੀ ਹਾਂ ‘ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਿਹ ਪੈਰਾਂ’ਚ ਸੁਲਗਦਾ ਸਫਰ ਦੀ ਕਾਵਿ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ’ ਉੱਤੇ ਲਿਖੇ ਖੋਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚਲਾ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਨਿਰੋਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮੇਰਾ ਆਪਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਖੋਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਸ਼ਾਮਿਲ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਸ ਲਈ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਜਾਂ ਅਦਾਰੇ ਵਲੋਂ ਕੋਈ ਡਿਗਰੀ ਜਾਂ ਡਿਪਲੋਮਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੋਵੇ।

ਖੋਜਾਰਥੀ

ਸਿਮਰਨਜੀਤ ਕੌਰ

ਰਜਿ ਨੰ: 11302243

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਪ੍ਰਮਾਣ ਪੱਤਰ

ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਖੋਜਾਰਥਣ ਸਿਮਰਨਜੀਤ ਕੌਰ ਨੇ 'ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦਾ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਿਹ ਪੈਰਾਂ'ਚ ਸੁਲਗਦਾ ਸਫਰ ਦੀ ਕਾਵਿ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ' ਵਿਸ਼ੇ ਉੱਪਰ ਐਮ.ਏ. (ਪੰਜਾਬੀ) ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਲਈ ਮੇਰੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਅਧੀਨ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਖੋਜਾਰਥਣ ਦਾ ਮੌਲਿਕ ਕਾਰਜ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਫਲ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਸ ਖੋਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਐਮ. ਏ. ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਲਈ ਯੋਗ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਹਿੱਤ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਨ ਦੀ ਸਿਫਾਰਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਐਮ.ਏ. ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਲਈ ਕਿਸੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਜਾਂ ਅਦਾਰੇ ਵਲੋਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਮਿਤੀ:

ਨਿਗਰਾਨ
ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ,
ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ,
ਸਕੂਲ ਆਫ ਆਰਸਟ ਐਂਡ ਲੈਂਗੁਏਜਿਜ਼,
ਲਵਲੀ ਪ੍ਰੋਫੈਸ਼ਨਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਫਗਵਾੜਾ (ਪੰਜਾਬ)

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਤਤਕਰਾ

ਭੂਮਿਕਾ

ਅਧਿਆਇ-ਪਹਿਲਾ 1-22

ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤਕ ਪਰਿਪੇਖ, ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ

ਅਧਿਆਇ-ਦੂਸਰਾ 23-31

ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦਾ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਰਚਨਾ ਸੰਸਾਰ

ਅਧਿਆਇ-ਤੀਸਰਾ 32-54

ਪੈਰਾਂ 'ਚ ਸੁਲਗਦਾ ਸਫ਼ਰ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾਗਤ ਅਧਿਐਨ

ਅਧਿਆਇ-ਚੌਥਾ 55-74

ਪੈਰਾਂ 'ਚ ਸੁਲਗਦਾ ਸਫ਼ਰ : ਸ਼ਿਲਪ ਵਿਧਾਨ

ਸਾਰ 75-80

ਸਹਾਇਕ ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ 81-82

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਭੂਮਿਕਾ

ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਸਮਕਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਡੂੰਘੀ ਮਾਨਵੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਤੇ ਮੌਲਿਕ ਕਾਵਿ ਸੰਚਾਰ ਪੱਖੋਂ ਜਾਣੀ ਪਹਿਚਾਣੀ ਗਈ ਹੈ। ਬੀਬਾ ਨਾਰੀ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮਜ਼ਲੂਮ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਦੀ ਵੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸੱਚੀ-ਸੁੱਚੀ ਤੇ ਬੁਲੰਦ ਸੁਰ ਦੀ ਸ਼ਾਇਰਾ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਅਜੋਕੀ ਖੁੱਲੀ ਪੁੰਜੀਵਾਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਨਾਰੀ ਦੀ ਤ੍ਰਾਸਦਿਕ ਹੋਂਦ ਤੇ ਸੰਤਾਪਾਂ ਮਾਰੀ ਹੋਈ ਨੂੰ ਨਿਰਸੰਕੋਚ ਹੋ ਕੇ ਜ਼ੁਬਾਨ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਮਰਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਦੀ ਨਿਗੂਣੀ ਹੋਂਦ ਪ੍ਰਤੀ ਉਸਨੇ ਇਸ ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਅਮਾਨਵੀਪਣ ਅਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਿਆ ਹੈ। ਬੀਬਾ ਮਰਦ ਦੀ ਵਿਰੋਧੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਮਰਦਾਨੀ ਜ਼ਾਲਮਾਨਾਂ ਹਉਮੇ ਮਾਰੀ ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਵਿਰੋਧੀ ਹੈ।

ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੇ ਔਰਤ ਦੇ ਦਰਦ ਤੇ ਸੁਪਨੇ ਅਪੂਰਤੀਆਂ ਤੇ ਤਾਪਾਂ ਸੰਤਾਪ ਤੇ ਚਾਵਾਂ, ਭਾਵਪੂਰਤ, ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਮਨੁੱਖੀ ਨਸਲ ਦੁਆਰਾ ਉਸਾਰੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਵਿੱਚ ਉਸਰੇ ਤੇ ਬਿਖਰੇ ਉੱਨਤ ਤੇ ਨਿੱਘਰੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਦਾਸਤਾਨ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਮੂਲ ਮਾਨਵੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ ਦੇ ਸੱਚ ਅਤੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਸੰਕਟ ਨੂੰ ਖੂਬਸੂਰਤ ਜ਼ੁਬਾਨ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਸਮਕਾਲੀ ਸਮਾਜਕ, ਆਰਥਕ, ਮਾਨਸਕ, ਉਲਝਣਾਂ ਤੇ ਜਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਉਲਝੇ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਦੀ ਪੀੜਾ ਤੜਪ ਤੇ ਸੰਤਾਪ, ਉਸਦਾ ਮੁੱਖ ਸਰੋਕਾਰ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੀ ਸਾਹਿਤਕ ਸੰਵੇਦਨਾ ਨਿੱਕੇ ਤੋਂ ਨਿੱਕੇ ਮਾਨਵੀ ਸਰੋਕਾਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸਮੁੱਚੀ ਮਨੁੱਖੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸਮਾਜ ਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਮਾਨਵੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਸਮੁੱਚੀ ਕਾਇਨਾਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਲੇਵਰ ਵਿੱਚ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਸਥਾਪਤੀ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਿਰਫ ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਿ ਉਹ ਮਾਨਵੀ ਸਿਸਟਮ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਹੈ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਪੰਚਾਂ ਦਾ ਤਿੱਖਾ ਵਿਰੋਧ ਹੈ ਜੋ ਮਾਨਵ ਹਿਤੈਸ਼ੀ ਨਾਲ ਰਹਿ ਕੇ ਜ਼ਾਲਮ ਤੇ ਲੋਟੂ ਬਣਦੇ ਹਨ।

ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੀ ਖੁੱਲੀ ਕਵਿਤਾ ਵੀ ਆਂਤਰਿਕ ਰਿਦਮ ਦਾ ਪੈਟਰਨ ਉਸਾਰਦੀ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਤੁਕਾਂਤਬੱਧ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਾਵਿ ਪੈਟਰਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਪਰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਭਾਵਾਂ ਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਇਕ ਵੇਗਮਈ, ਲੈਅਮਈ ਪ੍ਰਵਾਹ ਹਾਜ਼ਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸੁਹਜ-ਸੰਚਾਰ, ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ। ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਤੇ ਉਸਾਰੇ ਸਹਿ-ਸੰਬੰਧ ਉਸਦੀ ਡੂੰਘੀ ਵੇਦਨਾ ਤੇ ਸੰਵੇਦਨਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਮੌਲਿਕ ਬਿੰਬ ਵਿਧਾਨ ਤੇ ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਯੋਗ ਵਰਤੋਂ ਉਸਦੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਢੁਕਵੇਂ ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਤੇ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਨਵੇਂ ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਦਿੰਦੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਸਵੈ-ਸੰਬੋਧਨੀ ਹੈ। ਕਿਤੇ-ਕਿਤੇ ਵਿਅੰਗ ਤੇ ਕਟਾਖਸ਼ ਦੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਵਰਤੋਂ ਖਾਸ ਮੁਹਾਰਤ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਇਕ ਸੰਗੀਤਕ ਟੁਣਕਾਰ, ਇੱਕ ਭਾਵੁਕ ਗੂੰਜ, ਇਕ ਸਿੱਦਤ ਭਰੀ ਕੰਬਣੀ ਤੇ ਮਨ ਨੂੰ ਪੋਹਦੀ ਵੇਦਨਾ-ਸੰਵੇਦਨਾ ਡੁੱਲ-ਡੁੱਲ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਰਾਹੀਂ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਨਾਰੀ ਦੇ ਮਿਆਰ ਵਿਚ ਜੋ ਗਿਰਾਵਟ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਉਸ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਚੁੱਕਣ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਵਿਚਲੀ ਨਾਰੀ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਨਾਰੀ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚਲੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਦੂਰ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਵੰਗਾਰ ਹੈ ਜੋ ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੇਂ ਦੀ ਨਾਰੀ ਵਿੱਚ ਇਕ ਚੇਤੰਨਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਸ਼ਾ ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਨਾਰੀ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਲਈ ਯੋਗ ਸਿੱਧ ਹੋਵੇਗਾ। ਜੇ ਵਿਸ਼ਾ ਖੋਜ ਦੇ ਲਈ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਇਸਦੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਸ਼ਾ ਮੌਜੂਦਾ ਨਾਰੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਬਣ ਕੇ ਆਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਰਾਹੀਂ ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਇਹ ਸੇਧ ਮਿਲੇਗੀ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਕਠਿਨਾਈਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਵ ਇਸ ਕਰਕੇ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਨਾਰੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਉਚਾਈਆਂ ਨੂੰ ਛੂਹ ਕੇ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਸਫਲ ਕਰ ਲਵੇਗੀ। ਅੱਜ ਵੀ ਨਾਰੀ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਇਛਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦਬਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਪੜ੍ਹ ਲਿਖਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਅਗਰ ਘਰ ਵਾਲੇ ਆਗਿਆ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਹੀ ਉਹ ਨੌਕਰੀ ਵਗੈਰਾ ਕਰ ਸਕੇਗੀ। ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਕੇ ਜਦੋਂ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਦੀ ਜਾਂਚ ਆ ਜਾਵੇਗੀ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਨੂੰ ਅਵੱਸ਼ ਹੀ ਪਾ ਲਵੇਗੀ।

ਔਰਤ ਨਾਲ ਸਮਾਜਿਕ ਬੇਇਨਸਾਫੀ ਅਤੇ ਜ਼ਬਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਔਰਤ ਨੂੰ ਮਰਦ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹੱਕ ਦੇਣ ਲਈ ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਅੱਗੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਇਕੱਲੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਜ਼ਿਆਦਤੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਆਈਆਂ ਹਨ ਔਰਤ ਦੇ ਨਾਲ। ਬੀਬਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਹੀ ਦਿਵਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੇ ਔਰਤਾਂ ਹੀ ਅੱਗੇ ਆ ਕੇ ਔਰਤਾਂ ਲਈ ਆਵਾਜ਼ ਚੁੱਕਣ, ਇਕ ਔਰਤ ਹੀ ਔਰਤ ਦੇ ਦਰਦ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਬੀਬਾ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਚੱਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਨਾਂ ਕਾਰਨਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਤਕਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਹੱਲ ਵੀ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਔਰਤਾਂ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ ਬੀਬਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਨੂੰ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਔਰਤ ਚਾਹੇ ਘਰ ਦੀ ਹੋਵੇ ਚਾਹੇ ਬਾਹਰ ਦੀ ਸਾਨੂੰ ਉਸ ਦਾ ਆਦਰ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਨਾਰੀ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਵਿਸ਼ਾ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਇਕ ਸੂਚਕ ਬਣ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਵੇਗਾ। ਔਰਤ ਵਿਚ ਸਮਾਜ ਨਾਲ ਲੜਨ ਦੀ ਤਾਕਤ ਆਵੇਗੀ। ਸਮਾਜ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਹੱਕ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੇ ਹਨ ਔਰਤ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗੇਗਾ। ਉਹ ਬੇਇਜ਼ਕ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਹੱਕਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਚੇਤੰਨ ਹੋ ਕੇ ਲੜੇਗੀ। ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਔਰਤ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਇਮਿਤਿਹਾਨ ਵਿੱਚੋਂ ਪਾਸ ਹੋਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਥੱਕ ਹਾਰ ਕੇ ਬੇਬੱਸ ਹੋ ਕੇ ਬੈਠ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ ਸਗੋਂ

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਦਾ ਡੱਟ ਕੇ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਲੋਚਦੀ ਹੈ ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਕੀਤਾ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਹਰ ਪੱਖੋਂ ਉਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਯੋਗ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਾ ਸਾਨੂੰ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾਰੀ ਹੁਣ ਬੁਜ਼ਦਿਲ ਬਣ ਕੇ ਸੂਲੀ ਤੇ ਨਹੀਂ ਚੜੇਗੀ ਸਗੋਂ ਜ਼ਮਾਨੇ ਨਾਲ ਡੱਟ ਕੇ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰੇਗੀ। ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਰਾਹੀਂ ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਕੈਦੋਂ ਨਾਲ ਟੱਕਰ ਲੈਣ ਲਈ ਹਥਿਆਰ ਚੁੱਕਣ ਲਈ ਵੀ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅਧਿਆਇ ‘ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤਕ ਪਰਿਪੇਖ, ਵਿਕਾਸ ਤੇ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ’ ਵਿੱਚ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਵੀਆਂ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਜੋਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਅਧਿਆਇ ਦੂਸਰਾ ‘ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦਾ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਰਚਨਾ ਸੰਸਾਰ’ ਵਿੱਚ ਕਵਿੱਤਰੀ ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਪੱਖਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਲਿਖਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਅਧਿਆਇ ਤੀਸਰਾ ‘ਪੈਰਾਂ’ਚ ਸੁਲਗਦਾ ਸਫਰ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾਗਤ ਅਧਿਐਨ’ ਵਿੱਚ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਹੈ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਨਾਰੀ ਚੇਤਨਾ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਚੌਥਾ ਅਧਿਆਇ ‘ਪੈਰਾਂ’ਚ ਸੁਲਗਦਾ ਸਫਰ: ਸ਼ਿਲਪ ਵਿਧਾਨ’ ਵਿੱਚ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੀਆਂ ਰੂਪਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਕਾਵਿ-ਸ਼ੈਲੀ, ਭਾਸ਼ਾ, ਅਲੰਕਾਰ-ਜੁਗਤਾਂ, ਬਿੰਬ-ਵਿਧਾਨ, ਰਸ, ਪ੍ਰਤੀਕ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਦਾ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਮੁਲਾਂਕਨ ਹੈ।

ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਦਾ ਖੇਤਰ

ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ ਦੇ ਵਿੱਚ ਇਕ ਨਿਵੇਕਲੀ ਹਸਤਾਖਰ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਭਾਵੇਂ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਲਿਖਿਆ ਪਰ ਜੋ ਲਿਖਿਆ ਉਹ ਬਾਕਮਾਲ ਲਿਖਿਆ। ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ ਸੰਵੇਦਨਾ ਤੇ ਨਾਰੀ ਪਰਿਪੇਖ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪਾਸਾਰਾਂ ਨੂੰ ਉਸਨੇ ਡੂੰਘੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਰੂਪਮਾਨ ਕੀਤਾ। ਸਮਿਆਂ ਦੇ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਬੀਬਾ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਜਗਤ ਦੀ ਝੋਲੀ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ: ਪੈਰਾਂ ‘ਚ ਸੁਲਗਦਾ ਸਫਰ, ਹਿਯਾਤੀ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟੀ ਕੁੜੀ, ਹਾਦਸੇ-ਦਰ-ਹਾਦਸੇ। ਇਸ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਲਈ ਪੈਰਾਂ ‘ਚ ਸੁਲਗਦਾ ਸਫਰ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਨੂੰ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਇਸ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਦਾ ਖੇਤਰ ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੇ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨਾ ਹੈ ਉੱਥੇ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਕਲਾਗਤ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਵੀ ਕੀਤਾ

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੇ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੇ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਨਾਲ ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੀ ਪ੍ਰਸਤੁਤੀ ਦੁਆਰਾ ਉਸਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਦੇ ਉਦੇਸ਼

- ਇਸ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਮਰਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਹੈ।
- ਇਸ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਲਈ ਨਾਰੀ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਨੂੰ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਚੇਤੰਨਤਾ ਨੂੰ ਜਾਗ੍ਰਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ।
- ਇਸ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਰਾਹੀਂ ਉਚਿਤ ਆਦਰਸ਼, ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਤੀ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਾ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਚੇਤੰਨਤਾ ਨੂੰ ਉਘਾੜਨਾ ਹੈ।
- ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਤਿਭਾਸ਼ੀਲ ਕਵਿੱਤਰੀ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਜਾਣਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੋ ਇਸ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਰਾਹੀਂ ਉਸਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣਤਾ ਤੇ ਵਿਲੱਖਣਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਭਾਰ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਯੋਗ ਸਥਾਨ ਦਿਵਾਉਣਾ ਹੈ।

ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਦੀ ਵਿਧੀ

ਖੋਜ ਸਮਾਜ ਲਈ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਖੋਜ ਸਮਾਜ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਤੇ ਤਰਕਸੰਗਤ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਖੋਜ ਵਿਧੀ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਲਈ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਖੋਜ ਵਿਧੀ ਅਪਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਲਈ ਸਾਡਾ ਵਿਸ਼ਾ 'ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਪੈਰਾਂ 'ਚ ਸੁਲਗਦਾ ਸਫਰ ਦੀ ਕਾਵਿ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ' ਹੈ। ਇਸ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਲਈ ਅੰਤਰ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਬੀਬਾ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਨਾਰੀ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਸਮਾਜ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਾਰੀ ਸਮਾਜ ਦਾ ਇੱਕ ਅੰਗ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਨਾਰੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਲਈ ਹੀ ਸਮਾਜ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਵਿਧੀ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਖੋਜ ਰਾਹੀਂ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵਿੱਚ ਨਾਰੀ ਨਾਲ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਵਧੀਕੀਆਂ ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ ਤਕ ਪਹੁੰਚਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਵਿਧੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਖੋਜ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਚਿੰਤਕਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਢੁੱਕਵੀਆਂ ਖੋਜ ਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਪੂਰਵ ਖੋਜ ਕਾਰਜ

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਉੱਪਰ ਅਕਾਦਮਿਕ ਪੱਧਰ ਉੱਪਰ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਇਕ ਪ੍ਰਤਿਭਾਸ਼ੀਲ ਕਵਿੱਤਰੀ ਵਜੋਂ ਹੋਈ ਹੈ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ: ਪੈਰਾਂ 'ਚ ਸੁਲਗਦਾ ਸਫ਼ਰ, ਹਿਆਤੀ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟੀ ਕੁੜੀ, ਹਾਦਸੇ-ਦਰ-ਹਾਦਸੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬੀਬਾ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਇਕ ਅਦਾਕਾਰ, ਕਲਾਕਾਰ, ਰੰਗਮੰਚ ਦੀ ਨੁਹਾਰ ਅਦਿ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਇੱਕ ਪ੍ਰਤਿਭਾਸ਼ੀਲ ਕਵਿੱਤਰੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਬਾਰੇ ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਪਰਚੇ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਜਸਵੰਤ ਕੰਵਲ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਪਰਚਾ 'ਤੂੰਬਾ ਘਰ ਵੇ ਸੁਣੀਂਦਾ', ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਭੁੱਲਰ ਦਾ ਪਰਚਾ 'ਤੂਫ਼ਾਨ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ'।

ਇਸ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਿਰੇ ਚਾੜਨ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਨਿਗਰਾਨ ਪ੍ਰੋ. ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮੇਰੀ ਬਹੁਤ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਦਵਤਾ ਭਰਪੂਰ ਸੁਝਾਵਾਂ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਨਿਰੰਤਰ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਅਕਾਦਮਿਕ ਮਸਲਿਆਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੇਰੀ ਕਦਮ-ਕਦਮ ਉੱਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਹੈ।

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਅਧਿਆਇ 1

ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤਕ ਪਰਿਪੇਖ, ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ

ਸਾਹਿਤ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਮਾਧਿਅਮ ਹੈ ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਭਾਵਾਂ ਦੀ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਦਾ ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਵੇਦਨਾ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਵੀ ਖਿੱਚੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਸਮਾਜ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ।

ਸਾਹਿਤ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸ਼ਬਦ ਲਿਟਰੇਚਰ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਰੂਪ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸਮਾਜ ਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਗੂੜ੍ਹਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਸਿੱਖਣਯੋਗ ਗੱਲਾਂ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਜੋ ਕਿ ਸਾਹਿਤ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਸਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਦੇਖਦਾ ਹੈ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਕਲਾਤਮਕਤਾ ਦਾ ਜਾਮਾ ਪਹਿਨਾ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਦਾ ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚੋਂ ਸਮਾਜਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਖਿੱਚੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਸਮਾਜ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ। ਸਾਹਿਤ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਕੇਵਲ ਸਾਹਿਤਕ ਲਹਿਰਾਂ ਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਮਾਜਕ, ਰਾਜਨੀਤਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਕ ਲਹਿਰਾਂ ਦਾ ਵੀ ਜਨਮਦਾਤਾ ਬਣ ਸਕਣ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਸਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਦੀਆਂ ਸਹੀ ਗੱਲਾਂ ਮੰਨ ਕੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸਾਰਥਕ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸਾਰਥਕ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਮੌਕੇ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ।

ਐਮਰਸਨ ਅਨੁਸਾਰ-

“ਸਾਹਿਤ ਉਤਮ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਲਿਖਤ ਹੈ।”¹

ਸਾਹਿਤ ਵਿਸ਼ਾਲ ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਗੂੜ੍ਹਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਹੱਤਵ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚੋਂ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਉੱਪਰ ਜਿਉਂ ਦਾ ਤਿਉਂ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਸਾਹਿਤ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਨੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਲਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਭਾਵੇਂ ਕਾਲਪਨਿਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਸ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸਾਡੇ ਮਨ ਦਾ ਕਥਾਰਸਿਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਅਸੀਂ ਹਲਕਾ ਹਲਕਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਸੋ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਸਾਹਿਤ। ਸਾਹਿਤ ਅਜਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਸਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਇਕ ਪਲ ਵਿੱਚ ਹੀ ਬਦਲ

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਹੱਤਵ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਅੰਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਕਲਾਤਮਕ। ਜੀਵਨ ਦੇ ਦੈਨਿਕ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਹਰ ਇਕ ਆਦਮੀ ਆਪਣੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸ਼ਮਤਾ ਨਹੀਂ ਰੱਖ ਸਕਦਾ। ਕ੍ਰੋਧ, ਵੈਰ, ਈਰਖਾ, ਧੋਖਾਬਾਜ਼ੀ, ਝੂਠ ਤੇ ਕਪਟ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਸਾਡੇ ਦੈਨਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਸਹਿਣ ਸ਼ਕਤੀ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਸਾਹਿਤ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਜੀਵਨ ਨਵੀਆਂ ਰਾਹਾਂ ਵਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਮੁੜ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

"ਗੋਰਕੀ ਅਨੁਸਾਰ-

“ਸਾਹਿਤ ਸਮਾਜ ਦਾ ਦਿਲ ਹੈ”।²

ਸਾਹਿਤ ਇਕ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਨਿਰੰਤਰ ਚੱਲਣ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਕਦੇ ਵੀ ਰੁਕਦੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਸਾਰੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਇਕ ਉਦੇਸ਼ ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਜਿਉਣ ਦੀ ਜਾਚ ਸਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਉਹ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਾਡੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਸਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਦੂਜਿਆਂ ਤੋਂ ਅਗਵਾਈ ਲੈ ਕੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸਾਰਥਕ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ।

ਆਰਨਲਡ ਬੈਰਟ ਅਨੁਸਾਰ-

“ਸਾਹਿਤ ਸੱਚੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੇ ਉੱਚੇ ਭਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਰੋਵਰ ਹੈ”।³

ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਨਵੀਂ ਸ਼ਿਸ਼ਟੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਅਨੇਕਾਂ ਰੰਗ ਰੂਪ ਤੇ ਅਕਾਰ ਅਤੇ ਗਤੀਆਂ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਸਾਹਿਤ ਮਿਸ਼੍ਰਿਤ ਤੇ ਸੰਪੂਰਨ ਕਲਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਸਾਡੇ ਮਾਨਸਿਕ ਆਨੰਦ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੀ ਵੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸਫਲ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸਾਡੀ ਮੱਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਸਮਾਜ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਮਨੁੱਖ ਨਾਲ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦੁਆਰਾ ਭਾਵੇਂ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕੱਚਾ ਮਸਾਲਾ ਸਾਰੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਇਕ ਸਮਾਜਕ ਪ੍ਰਾਣੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਉਹ ਆਪਣਾ ਆਚਾਰ ਵਿਹਾਰ ਬੋਲ-ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਸਿੱਖਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜ ਦਾ ਹੀ ਵੱਡਾ ਰੋਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਉਹ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸੱਚਾ ਜੀਵਨ ਜੀਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ-

ਕਿਵ ਸਚਿਆਰਾ ਹੋਈਐ ਕਿਵ ਕੂੜੈ ਤੁਟੇ ਪਾਲਿ॥

ਹੁਕਮ ਰਜਾਈ ਚਲਣਾ ਨਾਨਕ ਲਿਖਿਆ ਨਾਲਿ॥⁴

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਇਕ ਚੰਗਾ ਸਾਹਿਤ ਸਮਾਜ ਦੀ ਰੂਪ ਰੇਖਾ ਬਦਲ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੋਵੇਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਪੂਰਕ ਹਨ। ਸਾਹਿਤ ਵੀ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਹੀ ਉਪਜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਦਾ ਹੈ। ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਮਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਸਮਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਸਭ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਅਸਾਧਾਰਨ ਮਾਨਵ ਵੀ ਹੋਏ ਹਨ ਜੋ ਇਸੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਏ ਹਨ। ਵਿਅਕਤੀ ਤੇ ਸਮਾਜ ਦੋਵੇਂ ਇਸ ਲਈ ਵੀ ਅੰਤਰ-ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਦੇ ਤੱਤ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਸਾਰਿਆਂ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਭਰਤਮੁਨੀ ਅਨੁਸਾਰ-

“ ਸਾਹਿਤ ਸੱਤਯਮ ਸ਼ਿਵਮ ਸੁੰਦਰਮ ਹੈ। ”

ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ-ਸਾਹਿਤ ਇਕ ਸੂਖਮ ਕਲਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸੁਹਜ ਸੁਆਦ ਉਪਜਾਉਣਾ ਅਤੇ ਚੰਗੇ ਜੀਵਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਸੁੰਦਰ ਕੋਮਲ ਕਲਾ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਤਮਿਕ ਆਨੰਦ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਮਨੁੱਖ ਬੇਜਾਨ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਜੀਵਿਤ ਰਹਿਣ ਲਈ ਸਾਹ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਮੁੱਖ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਵੇਂ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਚੱਲਦੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਸਾਹਿਤ ਆਪਣੀ ਮੁੱਖ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਝਲਕ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਾਉਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਫ਼ਰਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਅਰਸ਼ਾਂ ਤਕ ਲੈ ਜਾਣ ਵਿੱਚ ਮੱਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਡਬਲਿਊ.ਐੱਚ.ਹਡਸਨ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ An introduction to the study of literature ਵਿੱਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਹਿਤ ਅਜਿਹਾ ਮਾਧਿਅਮ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਯੁੱਗ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਅਤੇ ਕਰਮ ਕਾਂਢਾਂ ਵਿੱਚ ਫਸਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਪ੍ਰਭਾਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਸਪੱਸ਼ਟ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਜਾਤ ਪਾਤ ਤੋਂ ਉਪਰ ਉੱਠ ਕੇ ਅਜਿਹੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕੀਤੀ ਜੋ ਸਾਰੇ ਕਰਮ ਕਾਂਢਾਂ ਤੋਂ ਪਰੇ ਸੀ।

ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਕਵੀ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਤਿੱਖੀਆਂ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸਨ। ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਉਪਰੋਕਤ ਤਿੰਨ ਰਾਹ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਾਂ ਤਾਂ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਸਮਾਜਕ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਅੱਖਾਂ ਨਹੀਂ ਮੀਟ ਸਕਦਾ ਜਾਂ ਮੀਟ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਾਂ ਸਵੀਕਾਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਾਂ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਚੇਤਨਕਾਰ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਤੀਜਾ ਰਾਹ ਅਪਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਜੋ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਗ਼ਲਤ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ ਚੰਗਾ ਲੇਖਕ ਉਸ ਤੋਂ ਅੱਖਾਂ ਨਹੀਂ ਮੀਟ ਸਕਦਾ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਲੇਖਕ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨੂੰ voice of people ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਉਪਰੋਕਤ ਚਰਚਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਸੀਂ ਅੱਡ-ਅੱਡ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਪੂਰਕ ਹਨ। ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਮਿਲ ਕੇ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ, ਮਤਲਬ ਸਾਹਿਤ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਹਿਤ ਲਈ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਨੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਨੇ ਰਚਨਾ ਲਈ ਸਮਾਜ

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਲਈ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਾ ਖਾਸ ਰੋਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਾ ਸ੍ਰੋਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਹ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸਫਲ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸਾਡੀ ਮੱਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿੱਚ ਆਏ ਹੋਏ ਮਨ ਨੂੰ ਠੰਡ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਜੀਵਨ ਤੇ ਸੰਸਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੀਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਵਿਸ਼ਾਲ ਅਨੁਭਵ ਤੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਲੈ ਸਕਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਸਥਿਰਤਾ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਰੂਪ ਹਨ ਕਵਿਤਾ, ਨਾਵਲ, ਨਾਟਕ ਤੇ ਕਹਾਣੀ। ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਦਿਲ ਦੀ ਬੋਲੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਮਨ ਦੀਆਂ ਤਰੰਗਾਂ ਵੇਗਾਂ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਨਾਵਲ ਵਿੱਚ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਘਟਨਾਵਾਂ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ। ਨਾਟਕ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਰਚਨਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਰੰਗਮੰਚ ਤੇ ਖੇਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਇਕ ਜਾਂ ਦੋ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਹੀ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰੂਪਾਂ ਦਾ ਅੱਗੇ ਆਪਣਾ-ਆਪਣਾ ਮਹੱਤਵ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਵਿਧਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਅਸੀਂ ਕਵਿਤਾ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਾਂਗੇ।

ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਜਨਮ ਹਰ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਵਾਰਤਕ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਕਲਪਨਾ ਦਾ ਤੱਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਕਵੀ ਫਰਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਅਰਸ਼ਾਂ ਤੱਕ ਦਾ ਸਫਰ ਤੈਅ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜਜ਼ਬਾਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹਰ ਕਿਸੇ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਕਵਿਤਾ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਹੀ ਬਾਹਰ ਨਿੱਕਲਦੀ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਦੋ ਤਰਾਂ ਦੇ ਕਵੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਇਕ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਨਿਰੋਲ ਆਧੁਨਿਕ ਲੀਹਾਂ ਉੱਤੇ ਉੱਸਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਉਹ ਕਵੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਵਾਇਤਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਸਗੋਂ ਪੁਰਾਤਨ ਲੀਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਅੰਗੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਆਤਮਾ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਸੱਚਾਈ ਤੇ ਆਨੰਦ ਵਿੱਚੋਂ ਤਰਕ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚੋਂ ਜਨਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਭਾਵਨਾ ਤੇ ਕਲਪਨਾ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਵਨਾ ਦੀ ਉਤੇਜਨਾ ਤੇ ਜਜ਼ਬਾਤ ਦੇ ਹੜ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਵਿਤਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ 1850 ਤੋਂ ਇਕਦਮ ਪਿੱਛੋਂ ਫੋਰਨ ਬਿਲਕੁਲ ਨਵੇਂ ਰੂਪ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਸਗੋਂ ਇਹ ਵਿਕਾਸ ਪੜਾਅਵਾਰ ਹੈ।⁵

ਸਮੁੱਚੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਵਿਤਾ ਅਜਿਹੀ ਰਸਮਈ ਬਾਣੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨ ਤੇ ਮਨੋਭਾਵ ਬੁੱਧੀ ਤੇ ਕਲਪਨਾ ਅਰਥ ਤੇ ਬਿੰਬ ਨਾਲ ਸੰਗਠਿਤ ਹੋਏ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਕਵਿਤਾ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਭਾਵਨਾਂ ਤੇ ਪਰਿਸਥਿਤੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਸਮਕਾਲੀਨ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਹੇਠ ਰਚੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਬੜਾ ਗੂੜਾ ਤੇ ਬਹੁਪੱਖੀ ਸੰਬੰਧ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਇਕ ਮੁੱਖ ਤੱਤ ਇਸਦੀ ਪ੍ਰਗਟਾਉ ਸਮਰੱਥਾ ਜਾਂ ਸੁਝਾਉ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਲਾਜ਼ਮੀ ਪੱਖ ਇਸਦੀ ਭਾਵਨਾਤਮਕਤਾ ਤੇ ਕਾਲਪਨਿਕਤਾ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਹੈ।

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖੀ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸ਼ਬਦ ਰਚਨਾ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਅਨੰਦ ਭਰਦੀ ਹੈ, ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਆਨੰਦਮਈ ਅਵਸਥਾ ਤੱਕ ਕਵਿਤਾ ਹੀ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦਿਆਂ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਨੂੰ ਕਵਿਤਾ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਪਹੁੰਚਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਆਪਣੇ ਮਨੋਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਜਾਨਸਨ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ-

“poetry is metrical composition. it is the art of uniting pleasure with truth by calling imagination to the help of reason.”⁶

ਭਾਵ ਕਿ ਕਵਿਤਾ ਉਹ ਛੰਦ-ਬੱਧ ਰਚਨਾ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਲਪਨਾ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸੱਚਾਈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਦਾ ਮੇਲ ਕਰਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਵਿਚਲੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਛੰਦਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਕਲਪਨਾ ਦੀ ਮੱਦਦ ਨਾਲ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਯਥਾਰਥ, ਸੱਚ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਜੋੜ ਮੇਲਦੀ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਕਲਪਨਾ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਸੱਚ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦਲੀਲ ਦਾ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇਹ ਸਾਨੂੰ ਇਕ ਆਤਮਿਕ ਆਨੰਦ ਵੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਅੰਦਰ ਛੰਦ, ਰਸ, ਬਿੰਬ ਅਜਿਹੀ ਖੁਸ਼ੀ ਚਾਹ ਉਮੰਗ ਉਲਾਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਰੂਹ ਦੀਆਂ ਵਾਛਾਂ ਖਿੜ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਵਿਤਾ ਮਨ ਦੀਆਂ ਤਰੰਗਾਂ ਨੂੰ ਛੇੜ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਜੀਵਨ ਦਾ ਯਥਾਰਥ ਕੇਵਲ ਸੱਚ ਨੂੰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਉਸਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਵੀ ਜਾਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਸੱਚ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਤਰਕ ਜ਼ਰੂਰ ਛੁਪਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਚਾਹੇ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਸਮਾਜ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਵੇ ਚਾਹੇ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆ ਦੇ ਨਾਲ। ਸੋ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅਸੀਂ ਜਾਨਸਨ ਦੇ ਮਤ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹਾਂ।

Mathew Arnold ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ-

“poetry is at bottom a Criticism of life.”⁷

ਭਾਵ ਕਵਿਤਾ ਜੀਵਨ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਵਰਡਜ਼ ਵਰਥ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ-

“poetry is a spontaneous overflow of powerful feelings.”⁸

it takes its origin from emotion recollected in tranquility.

ਭਾਵ ਕਵਿਤਾ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦਾ ਆਪ ਮੁਹਾਰਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਜੀਵਨ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਇਹ ਕਥਨ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸੱਚ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਤੀ ਸਹੀ ਗਲਤ ਦੀ ਜਾਂਚ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਦੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਕਟਾਖਸ਼ ਬਿਆਨ ਕੀਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਸਾਡੇ

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਜੀਵਨ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਸਹੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਲ ਲੈ ਕੇ ਜਾਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਕਵਿਤਾ ਹੀ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਮਾਤਰ ਸਾਧਨ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਰੰਗ ਬਹਾਰਾਂ ਭਰਦਾ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਸਹੀ ਮਾਰਗ ਵਲ ਲੈ ਕੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਵਿਨਬਰਨ ਅਨੁਸਾਰ-

“poetry is the voice of man’s soul ”⁹

ਭਾਵ ਕਵਿਤਾ ਮਨੁੱਖੀ ਆਤਮਾ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

- ਕਵਿਤਾ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਦੇ ਅੰਤਰੀਵ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ।
- ਕਵਿਤਾ ਮਹਾਨ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਮਨੋਭਾਵਾਂ ਦੀ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਕਰਦੀ ਹੈ।
- ਕਵਿਤਾ ਜੀਵਨ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।
- ਕਵਿਤਾ ਪਿਆਰ ਵਿੱਚ ਮਰ ਚੁੱਕੇ, ਭਸਮ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੇ ਬੋਲ ਹਨ।
- ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਛੰਦ ਰਸ ਅਲੰਕਾਰ ਬਿੰਬ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਚਾਰ ਚੰਨ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਦਿਮਾਗ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਛੇਵੇਂ ਦਰਿਆ ਪ੍ਰੋ.ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ-

“ਕਵਿਤਾ ਪਿਆਰ ਵਿੱਚ ਮੋਏ ਬੰਦਿਆਂ ਦੇ ਬਚਨ ਹਨ।”¹⁰

ਪ੍ਰੋ.ਬੀ ਬੈਨਰਜੀ ਅਨੁਸਾਰ “ਕਵਿਤਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਖੁਸ਼ੀ ਭਰਪੂਰ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਉਪਜ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸਰਦੀਆਂ ਦਾ ਕੋਹਰਾ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਪੌਣਾਂ ਦੀ ਪਤਝੜ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗਾੜ ਸਕਦੀ, ਕਵਿਤਾ ਅਜਿਹੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਬਾਗ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਮੁਰਝਾਉਂਦਾ”। ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਡੂੰਘੀਆਂ ਸੱਚਾਈਆਂ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਉਹ ਬਹੁਤ ਪਰੇ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਨ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਕਵਿਤਾ ਤਾਂ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਵਹਿਣ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਦੁੱਖਾਂ ਤਕਲੀਫਾਂ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਹੱਦ ਤਕ ਦੂਰ ਤਕ ਵਹਾ ਕੇ ਲੈ ਜਾਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਮਨ ਦੇ ਵਲਵਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵਲ੍ਹੇਟ ਕੇ ਅਜਿਹਾ ਰੂਪ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮਨ ਅਸਚਰਜਤਾ ਵਿੱਚ ਬੰਨ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਮਨ ਦੀਆਂ ਛੋਹਾਂ ਨੂੰ ਅੰਤਿਮ ਪੜਾਅ ਤਕ ਲੈ ਜਾਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਜਿੰਨੀ ਉਚਾਈ ਤਕ ਪਹੁੰਚਣ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਕਵਿਤਾ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਿਖਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਤੱਤਾਂ ਬਾਰੇ ਭਾਰਤੀ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਵਿਸਤਾਰ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਰਸ, ਧੁਨੀ, ਅਲੰਕਾਰ, ਵਕੋਕਤੀ, ਰੀਤੀ ਅਤੇ ਔਚਿਤਯ ਇਨ੍ਹਾਂ ਛੇਵਾਂ ਕਾਵਿ-ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ-ਆਪਣੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਕਾਵਿ ਦੀ ਆਤਮਾ ਜਾਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਤੱਤ ਮੰਨਿਆਂ ਹੈ।

ਭਾਵ ਤੱਤ- ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਭਾਵਾਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਸਰੀਰ ਜਾਂ ਇੰਦਰੀਆਂ ਨਾਲ ਹੈ। ਭਾਵ ਸਾਡੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਉਪਜੇ ਜਜ਼ਬਾਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਲਈ ਨਿਰਾਰਥਕ ਤੇ ਸਾਰਥਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਚਾਹੀਏ ਤਾਂ ਉਹ ਭਾਵ ਸਾਰਥਕ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਭਾਵ ਸਾਡੇ ਅੰਤਰ ਮਨ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਮਦ ਸਾਡੀ ਆਤਮਾ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਨ ਤੇ ਤਨ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ ਰੋਲ ਅਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਜਿੰਦ-ਜਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਭਾਵ ਅਜਿਹੇ ਸੁੱਚੇ ਮੋਤੀ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਦੁੱਖਾਂ ਦੇ ਭਵਸਾਗਰ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਅਨੁਭਵ ਅਸਲੀ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਲਪਨਾ ਤੇ ਵੀ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਭਾਵਾਂ ਦਾ ਉੱਤਮ ਹੋਣਾ ਬੜਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਭਾਵ ਤੱਤ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤੱਤ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਕਵਿਤਾ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਵਾਂ, ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਅਥਵਾ ਵਲਵਲਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਜਿਹੜੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਭਾਵ ਪੱਖ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਮਹਾਨ ਕਵਿਤਾ ਬਣ ਸਕਣਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਵਧੇਰੇ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਕਵੀ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵਮਈ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਕਿ ਭਾਵ ਤੇ ਕੋਈ ਨਿਯੰਤਰਣ ਨਾ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ।¹¹

ਕਲਪਨਾ ਤੱਤ- ਭਾਵ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਦੂਜਾ ਤੱਤ ਕਲਪਨਾ ਤੱਤ ਹੈ। ਕਲਪਨਾ ਅਜਿਹਾ ਤੱਤ ਹੈ ਜੋ ਸਾਡੇ ਜਜ਼ਬਾਤਾਂ ਨੂੰ ਅਸਮਾਨਾਂ ਦੀ ਉਡਾਰੀ ਲਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਕਵੀ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਨਵਾਂ ਰੂਪ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਕਾਂਤ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਮਾਨਸਿਕ ਪ੍ਰਕਿਆ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਕਲਪਨਾ ਦੇ ਤਿੰਨ ਰੂਪ ਹਨ। ਇਕ ਪੁਨਰ ਨਿਰਮਾਣਕਾਰੀ ਕਲਪਨਾ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਸਾਡੇ ਪੂਰਬਲੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪੁਨਰ-ਸੁਰਜੀਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਦੂਜਾ ਨਿਰਮਾਣਕਾਰੀ ਕਲਪਨਾ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਕਵੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਨਵਾਂ ਰੂਪ ਭਰਦਾ ਹੈ। ਤੀਜਾ ਸੋਹਜਾਤਮਕ ਕਲਪਨਾ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਅਸੀਂ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸੋਹਜਾਤਮਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਿਰਜਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਕਲਪਨਾ ਦੇ ਅੱਗੋਂ ਤਿੰਨ ਰੂਪ ਹਨ। ਪੁਨਰ ਨਿਰਮਾਣਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਪੁਰਾਣੇ ਮਨ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਜੀਵਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਬੁੱਧੀ ਤੱਤ- ਜਦੋਂ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਬਾਕੀ ਤੱਤ ਆਪਣਾ-ਆਪਣਾ ਰੋਲ ਅਦਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਹ ਦੇਖਣ ਲਈ ਕਿ ਉਹ ਸਹੀ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਬੁੱਧੀ ਤੱਤ ਹੀ ਅੱਗੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਬੁੱਧੀ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਦਿਮਾਗ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਘਾਟਾ ਵਾਧਾ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਸਭ ਬੁੱਧੀ ਤੱਤ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਹੀ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਾਨ ਬੁੱਧੀ ਤੱਤ ਦਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬੁੱਧੀ ਤੱਤ ਰਾਹੀਂ ਮਨ ਦਾ ਸਵਰੂਪ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੱਤ ਨਾਲ ਭਾਵਾਂ ਅਤੇ ਕਲਪਨਾ ਵਿੱਚ ਇਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਵਿਵਸਥਾ ਕਾਇਮ ਹੁੰਦੀ

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਕਾਵਿ ਵਿੱਚ ਸੰਜਮ ਅਤੇ ਸੰਤੁਲਨ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਵੀ ਦੀ ਵਿਚਾਰਾਧਾਰਾ ਦਾ ਬੋਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਬੁੱਧੀ ਤੱਤ ਨੂੰ ਬਾਕੀ ਤੱਤਾਂ ਨਾਲੋਂ ਸਰਵ ਸੰਪੰਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਰਸ- ਰਸ ਵੀ ਕਾਵਿ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਤੱਤ ਹੈ। ਰਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਾਵਿ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਰਸ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਅਚਾਰੀਆ ਨੇ ਕਾਵਿ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਤੱਤ ਜਾਂ ਆਤਮਾ ਤੱਕ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਰਸ ਨਾਲ ਕਾਵਿ ਵਿੱਚ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਆਤਮਿਕ ਆਨੰਦ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਮਨ ਦੇ ਵੇਗਾਂ ਵਿੱਚ ਝੁਣਝੁਣੀ ਛੇੜ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਰਸ ਮਨ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਵਾਂ ਵਿੱਚਲੀ ਛੋਹ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਰਸ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਆਨੰਦ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਸੁਆਦ ਬ੍ਰਹਮ ਦੇ ਸੁਆਦ ਜਿਤਨਾ ਅਲੌਕਿਕ ਹੈ।

ਰਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਜਿਵੇਂ ਜਿੰਦਗੀ ਬੇਰਸ ਤੇ ਨੀਰਸ ਹੈ। ਉਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੀ ਕਾਵਿ ਵੀ ਬੇਰਸ ਤੇ ਬੇਸੁਆਦਾ ਜਿਹਾ ਲੱਗਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਰਸ ਤੱਤ ਦੀ ਵੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਅਸ਼ੁੱਧੀਆਂ, ਜੜੀ ਬੂਟੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਰਸ ਕੱਢ ਕੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਰੋਗ ਦੂਰ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਉਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੀ ਰਸ ਨਾਲ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਜਾਨ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਇਕ ਅਲੱਗ ਹੀ ਰਾਹ ਤੇ ਤੁਰ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਰਸ ਤੱਤ ਨੂੰ ਵੀ ਬਾਕੀ ਤੱਤਾਂ ਵਾਂਗ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਬਿੰਬ- ਬਿੰਬ ਅਜਿਹੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਕਲਪਨਾ ਆਪਣਾ ਸੰਪੂਰਨ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਬਿੰਬ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਵਾਂ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਆਕ੍ਰਿਤੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਕਵੀ ਵਰਡਜ਼ਵਰਥ ਅਨੁਸਾਰ ਕਵਿਤਾ ਮਨੁੱਖ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਬਿੰਬ ਹੈ। ਕਵੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜਜ਼ਬਾਤਾਂ ਦੇ ਖਿਆਲਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਜਿਸ ਸਾਧਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਹੀ ਬਿੰਬ ਹਨ। ਬਿੰਬ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਾਵਿ ਨੂੰ ਅਧੂਰਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਿੰਬਾਂ ਦੇ ਸਫਲ ਰੂਪ ਧਾਰਣ ਕਰਨ ਕਾਰਨ ਹੀ ਬਿੰਬ ਆਪਣੀ ਪਹਿਚਾਣ ਕਾਵਿ ਵਿੱਚ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਬਿੰਬ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਧੀਆ ਮਜ਼ਬੂਤ ਤੇ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ ਹੋਵੇਗਾ ਉਨੀ ਹੀ ਉਹ ਰਚਨਾ ਮਹਾਨ ਹੋਵੇਗੀ। ਬਿੰਬ ਵਿਧਾਨ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਬਿੰਬ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਸਾਂਚਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮਨ ਦੇ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਢਾਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਹਾਨ ਰਚਨਾ ਦੀ ਉਤਪੱਤੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸੋ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਬਿੰਬ ਦਾ ਸਥਾਨ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਬਿੰਬ ਦੀ ਅਲੱਗ ਪਹਿਚਾਣ ਕਰਕੇ ਹੀ ਉਹ ਸਭ ਤੱਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ।

ਪ੍ਰੋ.ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਬਿੰਬ ਦਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੱਤ ਨਾਲ ਹੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਸਰਵ ਵਿਆਪਕਤਾ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਡੂੰਘਿਆਈ ਅਤੇ ਗੰਭੀਰਤਾ ਦੇ ਗੁਣ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।¹² ਇਹੀ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਕਾਵਿ ਮਾਧਿਅਮ ਹੈ ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਗਾਗਰ ਵਿੱਚ ਸਾਗਰ ਬੰਦ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਬਿੰਬ ਦਾ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਥਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਤੱਖ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਭਾਵ ਜਗਤ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਸੂਖਮ ਤੇ ਗੰਭੀਰ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਜਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਪ੍ਰਤੀਕ- ਪ੍ਰਤੀਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤੱਤ ਹੈ। ਪ੍ਰਤੀਕ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਕਾਵਿ ਵਿੱਚ ਅਹਿਮ ਸਥਾਨ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਪ੍ਰਤੀਕ ਨੂੰ ਚਿੰਨ ਸੂਚਕ ਆਦਿ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੇਕਰ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਵਸਤੂ ਗੈਰ ਹਾਜ਼ਰ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਦੇ ਥਾਂ ਤੇ ਅਸੀਂ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਵਰਤ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਪ੍ਰਤੀਕ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਉਸ ਜਗ੍ਹਾ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਪ੍ਰਤੀਕ ਨੂੰ ਮੂਰਤ ਰਾਹੀਂ ਅਮੂਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਦਾ ਸਾਧਨ ਵੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਡਾ. ਦੀਵਾਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਤੀਕ ਕਿਸੇ ਸੂਖਮ ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਵਾਲੀ ਸਥੂਲ ਵਸਤੂ ਹੈ। ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਦੀ ਵੀ ਆਪਣੀ ਅਲੱਗ ਭਾਸ਼ਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਅੱਗੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਪ੍ਰਤੀਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਵਿਤਾ ਲਈ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਸੂਖਮ ਅਨੁਭਵ ਵਾਲੀ ਕਵਿਤਾ ਲਈ। ਪ੍ਰਤੀਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਸਰਲਤਾ ਸੰਗਠਤਾ ਤੇ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਉੱਚੇ ਦਰਜੇ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਸਮਝ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਸੋ ਪ੍ਰਤੀਕ ਦਾ ਕਾਵਿ ਵਿੱਚ ਅਹਿਮ ਸਥਾਨ ਹੈ।

ਅਲੰਕਾਰ- ਅਲੰਕਾਰ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਸਿੰਗਾਰਨ ਵਾਲਾ ਸੁੰਦਰ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲਾ ਤੇ ਸੁਹਜਤਾ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲਾ ਵੀ ਮੰਨ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਅਲੰਕਾਰ ਸਿੱਧੀ ਸਾਦੀ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸਮਰੱਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਲੰਕਾਰ ਨੂੰ ਗਹਿਣਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਖੂਬਸੂਰਤ ਅਤੇ ਚਾਰ ਚੰਨ ਲਾਉਣ ਵਿੱਚ ਗਹਿਣਿਆਂ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਥਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੀ ਕਾਵਿ ਵਿੱਚ ਰੂਪ ਨਿਖਾਰਨ ਲਈ ਅਲੰਕਾਰ ਦੇ ਅੱਗੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਰੂਪ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਚਾਰੀਆ ਰਾਮ ਸੁਕਲ ਅਨੁਸਾਰ ਅਲੰਕਾਰ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਗਹਿਣੇ ਹਨ ਜੋ ਇਸਨੂੰ ਸਜਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਅਲੰਕਾਰ ਭਾਵਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਅੰਤਿਮ ਪੜਾਅ ਤਕ ਲਿਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸੋ ਅਲੰਕਾਰ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਚਮਤਕਾਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਹਿਮ ਯੋਗਦਾਨ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਕਾਵਿ ਵਿੱਚ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਵਿੱਚ ਅਲੰਕਾਰ ਅਹਿਮ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਹੀ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਵਲਵਲਿਆਂ ਨੂੰ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਟਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਜੀਵਨ ਦੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨੂੰ ਆਨੰਦਦਾਇਕ ਰੂਪ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਰਸਤੂ ਨੇ ਭਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਚਨ ਨੂੰ ਕਾਵਿ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਦੱਸਿਆ ਸੀ ਜੋ ਭਾਵਾਂ ਦੀ ਉਤੇਜਨਾ ਸ਼ਕਤੀ ਤੇ ਤਸੱਲੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ ਨੂੰ ਸੰਪੂਰਣ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੁਚੇਤ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜਾਮਾ ਪਹਿਨਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਵੀ। ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਪੜ ਕੇ ਸਾਡੇ ਮਨ ਦਾ ਕਥਾਰਸਿਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਚਾਰ ਭਾਵ ਕਲਪਨਾ ਆਦਿ ਤੇ ਰਹਿਤ ਕਵਿਤਾ ਵੀ ਕਵਿਤਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਕਵੀ ਇਕ ਸੂਖਮ ਦ੍ਰਸ਼ਟਾ ਪ੍ਰਾਣੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਾਵਿ ਸਮਰੱਥਾ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਅਵਿਵਿਅਕਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾ ਵੀ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਾਵਿ ਵਿੱਚ ਅਨੁਭਵ ਬੜੇ ਸਜੀਵ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਣਵੰਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਾਵਿ ਦੀਆਂ ਜੁਗਤਾਂ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਕਾਵਿ ਵਿੱਚੋਂ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਮੂਰਤੀਮਾਨ

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਕਰਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵੀ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਦੋ ਖਾਸ ਲੱਛਣ ਹਨ। ਸੱਚਾਈ ਅਤੇ ਆਪ ਮੁਹਾਰਤ।

ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਦੋ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੱਧਕਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ। ਅਸੀਂ ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਾਂਗੇ। ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਚਾਰ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

- 1850 ਤੋਂ 1935 ਤਕ ਦੀ ਕਵਿਤਾ
- 1935 ਤੋਂ 47 ਤਕ ਦੀ ਕਵਿਤਾ
- 1947 ਤੋਂ 70 ਤਕ ਦੀ ਕਵਿਤਾ
- 1970 ਤੋਂ 90 ਤਕ ਦੀ ਕਵਿਤਾ
- ਸਮਕਾਲੀ ਕਵਿਤਾ

1935 ਤਕ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ- 1935 ਈ. ਤਕ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਮੁੱਖ ਪਛਾਣ ਆਧੁਨਿਕ ਦੌਰ ਦੇ ਉੱਭਰ ਰਹੇ ਨਿਆਰੇ, ਨਿੱਜ ਪਰਖ ਪਾਸਾਰ ਬਦਲਦੇ ਸਮਾਜਕ ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਅਤੇ ਨਵੀਂ ਕਾਵਿ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਾਵਿ ਧਾਰਾ ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਨਵੇਂ ਸੁਮੇਲ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਪਰ ਆਪਣੀਆਂ ਮੂਲ ਖੂਬੀਆਂ ਕਰਕੇ ਨਵਾਂ ਮੁਹਾਂਦਰਾ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਆਰੰਭਿਕ ਪੜਾਅ ਦੀ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਤਮਵਾਦੀ, ਸੁਧਾਰਵਾਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਭਾਰੂ ਰਹੀ ਹੈ। ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਚੇਤਨਾ ਦੇ ਕੁਝ ਪਾਸਾਰਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰੀ ਹੈ। ਮੁੱਖ ਕਵੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਮਸਲਿਆਂ ਦਾ ਅਧਿਆਤਮ ਰੂਪ ਸਵਾਰਦੇ ਵੀ ਸਮਕਾਲੀ ਜੀਵਨ ਯਥਾਰਥ ਦੇ ਨਿੱਗਰ ਰੂਪ ਨੂੰ ਅਗਰਭੂਮੀ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਸੁਧਾਰਵਾਦੀ ਆਸ਼ਾ ਮੁੱਖ ਟੇਕ ਹੈ। ਇਹ ਸਮੁੱਚੀ ਕਾਵਿ ਸਿਰਜਣਾ ਦੇ ਸਮਾਜਕ ਸਰੋਕਾਰ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੌਰ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿੱਧ ਕਵੀ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ , ਧਨੀ ਰਾਮ ਚਾੜ੍ਹਕ , ਪ੍ਰੋ.ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਦੀਵਾਨ ਸਿੰਘ ਕਾਲੇਪਾਣੀ ਹਨ।

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ- ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਮੋਢੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।¹³ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਨਵ-ਰਹੱਸਵਾਦੀ ਕਵਿ ਧਾਰਾ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਮੋਢੀ ਸਨ। ਆਪ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਧਾਰਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੈ। ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਕੁਦਰਤ ਤੇ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਦੇ ਵਰਤਾਰੇ ਨੂੰ ਅਧਿਆਤਮਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਰਾਹੀਂ ਪਰਖਿਆ ਤੇ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ ਹੈ। ਆਪ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਿਰਤਕ ਸੁੰਦਰਤਾ, ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ, ਮਨੁੱਖ ਤੇ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਆਦਿ ਵਿਸ਼ੇ ਆਏ ਹਨ। ਰਹੱਸਵਾਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਰਤਾਰੇ ਪਿੱਛੇ ਕਿਸੇ ਅਦਿੱਖ ਸ਼ਕਤੀ ਅਰਥਾਤ ਰੱਬ ਦਾ ਹੱਥ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।

“ਵੈਰੀ ਨਾਗ ਤੇਰਾ ਪਹਿਲਾ ਝਲਕਾ ਜਦ ਅੱਖੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵਜਦਾ

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਕਾਦਰ ਦਾ ਜਲਬਾ ਲੈ ਲੈਂਦਾ ਇਕ ਸਜਦਾ।”¹⁴

ਆਪ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾ ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਰਾਣਾ ਸੂਰਤ ਸਿੰਘ ਲਿਖਿਆ। ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਵਿ ਰੂਪ ਰੂਬਾਈ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਤੁਰਿਆਈ ਰੱਖਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕਵਿ ਰੂਪ ਸੌਨਿਟ ਵੀ ਸਫਲਤਾਪੂਰਵਕ ਰਚੇ। ਆਪ ਜੀ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ- ਲਹਿਰਾਂ ਦੇ ਹਾਰ, ਬਿਜਲੀਆਂ ਦੇ ਹਾਰ, ਮਟਕ ਹੁਲਾਰ, ਕੰਬਦੀ ਕਲਾਈ, ਮੇਰੇ ਸਾਈਆਂ ਜੀਓ।

ਮੇਰੇ ਸਾਈਆਂ ਜੀਓ ਨੂੰ 1955 ਵਿੱਚ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅਵਾਰਡ ਮਿਲਿਆ। 1949 ਵਿੱਚ ਆਪ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨੇ ਡਾ. ਆਫ ਔਰੀਐਂਟਲ ਲਰਨਿੰਗ ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ। ਆਪ 1955 ਵਿੱਚ ਵਿਧਾਨਸਭਾ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਵੀ ਬਣੇ। 1956 ਵਿੱਚ ਆਪ ਨੂੰ ਪਦਮ ਵਿਭੂਸ਼ਣ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਲਾਲਾ ਕਿਰਪਾ ਸਾਗਰ- ਆਪ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰਚਨਾ ‘ਮਨ ਤਰੰਗ’ ਹੈ। ਕਿਰਪਾ ਸਾਗਰ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਕਵੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਸਦੇ ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਲੱਛਮੀ ਦੇਵੀ ਕਰਕੇ ਹੋਈ। ਇਹ ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਲੇਖਕ ਸਰ ਵਲਟਰ ਸਕਾਟ ਦੀ ਰਚਨਾ ਲੇਡੀ ਆਫ ਲੋਕ ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਦਾ ਨਾਇਕ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਗਲਪੀ ਨਾਮ ਪੰਜਾਬ ਸਿੰਘ ਹੈ।

ਧਨੀ ਰਾਮ ਚਾੜ੍ਹਕ- ਧਨੀ ਰਾਮ ਚਾੜ੍ਹਕ ਦਾ ਜਨਮ 1826 ਵਿੱਚ ਲਾਲਾ ਪੋਹਮੱਲ ਦੇ ਘਰ ਪਿੰਡ ਪੱਸੀਆਂ ਜਿਲ੍ਹਾ ਸਿਆਲਕੋਟ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ¹⁵ । ਚਾੜ੍ਹਕ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਰਵਾਇਤੀ ਢੰਗ ਦੀ ਧਾਰਮਕ ਕਿੱਸਾਕਾਰੀ ਤੇ ਸਟੇਜੀ ਢੰਗ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਨਾਲ ਧਾਰਿਆ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਕਾਵਿ ਪੁਸਤਕਾਂ ਭਰਥਰੀ ਹਰੀ, ਨਲ ਦਮਿਅੰਤੀ, ਧਰਮਵੀਰ ਅਦਿ ਇਸੇ ਝੁਕਾਅ ਦੀਆਂ ਸੂਚਕ ਹਨ। ਚੰਦਨਵਾੜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਨਾਲ ਚਾੜ੍ਹਕ ਨੇ ਆਧੁਨਿਕ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਥਾਨ ਬਣਾ ਲਿਆ ਉਸ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ । ਕੇਸਰ ਕਿਆਰੀ, ਨਵਾਂ ਜਹਾਨ, ਸੂਫੀਖਾਨਾ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬੇਗਮ।

ਚਾੜ੍ਹਕ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਧਾਰਾ ਦਾ ਕਵੀ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਨਾਲ ਅੰਤਾਂ ਦਾ ਮੋਹ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਪਹਾੜਾਂ, ਦਰਿਆਵਾਂ , ਰੁੱਤਾਂ ਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਰੀਤਾਂ ਮੇਲਿਆਂ ਆਦਿ ਉੱਪਰ ਬੜੀਆਂ ਭਾਵੁਕ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਲਿਖੀਆਂ।

ਪ੍ਰੋ.ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ- ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ ਦਾ ਸਿਰਮੌਰ ਚਿੰਤਕ ਤੇ ਤੇਜ਼ਸਵੀ ਸ਼ਾਇਰ ਹੈ। ਆਪ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਰੁਮਾਂਸਵਾਦੀ ਕਾਵਿ ਦਾ ਮੋਢੀ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਖੁੱਲ ਤੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਲਈ ਬੇਰੋਕ ਤਾਂਘ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਕਵੀ ਆਪਾ ਖੁੱਲਾ ਤੇ ਬੰਧਨ ਰਹਿਤ ਪ੍ਰਕਿਰਤਕ ਜੀਵਨ ਲੋਚਦਾ ਹੈ।

ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇ ਹਨ ਪ੍ਰਕਿਰਤਕ ਕਿਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਅਭੇਦ ਹੋਣ ਦੀ ਚਾਹ, ’ਚ ਪੰਜਾਬ ਚ ਮੁੱਕਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਭਾਈਚਾਰਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਮੋੜ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਲਾਲਸਾ। ਆਪ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਪੰਜਾਬ ਪੰਜਾਬੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀਅਤ

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਹੈ। ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਕਵੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਛੰਦਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਕੇ ਛੰਦ ਰਹਿਤ ਕਵਿਤਾ ਰਚੀ। ਆਪ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ- ਖੁੱਲੇ ਮੈਦਾਨ, ਖੁੱਲੇ ਘੁੰਢ, ਖੁੱਲੇ ਅਸਮਾਨੀ ਰੰਗ।

ਗਿਆਨੀ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਦਰਦ- ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸੁਰ ਵਾਲੀ ਹੈ ਉਹ ਇਕ ਦੇਸ਼ਭਗਤ ਤੇ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਕਵੀ ਸੀ ਤੇ ਰਾਜਸੀ ਤੌਰ ਤੇ ਬਹੁਤ ਚੇਤੰਨ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਤੜਪ ਕੇ ਮਰ ਮਿਟਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਹੈ। ਦਰਦ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖੀ ਤੇ ਸਿੱਖ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਲਈ ਸ਼ਰਧਾ ਭਾਵਨਾ ਵੀ ਹੈ। ਆਪ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ -ਦਰਦ ਸੁਨੇਹੇ(ਤਿੰਨ ਭਾਗ), ਹੋਰ ਅਗੇਰੇ, ਚੌਣਵੇਂ ਦਰਦ ਸੁਨੇਹੇ।

ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ- ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਹਾਸ ਰਸੀ ਸਟੇਜੀ ਕਵੀ ਹੈ ਜੋ ਮੱਧਕਾਲੀ ਕਵੀ ਸੁਥਰੇ ਦੀ ਹਾਸਰਸੀ ਰੀਤ ਵਿੱਚ ਸੁਥਰਾ ਉਪਨਾਮ ਹੇਠ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਲਿਖਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਹਨ ਫਜ਼ੂਲ ਖਰਚੀ, ਸ਼ਰਾਬਨੋਸ਼ੀ, ਸਮਕਾਲੀ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਕੁਰੀਤੀਆਂ, ਪੱਛਮੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਦੇ ਦੁਰਵਿਵਹਾਰ । ਆਪ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਹਨ- ਬਾਦਸ਼ਾਹੀਆਂ, ਅਰਸੀ ਕਿੰਗਰੇ, ਇਸ਼ਕ ਮੁਸ਼ਕ, ਰਾਜਸੀ ਹੁਲਾਰੇ, ਜੀਭ ਦਾ ਰਸ।

ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਈਸ਼ਰ- ਇਸ ਨੇ ਵੀ ਹਾਸ ਰਸੀ ਸਟੇਜੀ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖੀ। ਉਸ ਨੇ ਸਮਾਜਕ ਵਹਿਮਾਂ-ਭਰਮਾਂ, ਰਸਮਾਂ ਰਿਵਾਜਾਂ, ਸਵਾਰਥੀ ਮਨੁੱਖੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਤੇ ਧਾਰਮਕ ਪਾਖੰਡਾਂ ਉੱਪਰ ਵਿਅੰਗਮਈ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿੱਚ ਵਧੀਆ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖੀ। ਆਪ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ- ਭਾਈਆ, ਧਰਮੀ ਭਾਈਆ, ਰੰਗੀਲਾ ਭਾਈਆ, ਹਸਮੁੱਖ ਭਾਈਆ, ਮਸਤਾਨਾ ਭਾਈਆ।

ਡਾ. ਦੀਵਾਨ ਸਿੰਘ ਕਾਲੇਪਾਣੀ- ਉਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਜੀਵਨ ਦੇ ਯਥਾਰਥਕ ਮਸਲੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੁਚੱਜਾ ਸੁਲਝਾਉ ਪੇਸ਼ ਹੋਇਆ ਹੈ।¹⁶ ਇਹ ਨਵੀਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਧੀਨ ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ ਅਜਿਹਾ ਮਾਨਵਵਾਦੀ ਕਵੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਤੇ ਅਥਾਹ ਭਰੋਸਾ ਸੀ। ਕਾਲੇਪਾਣੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਗ਼ਰੀਬੀ, ਗ਼ੁਲਾਮੀ, ਜ਼ਹਾਲਤ, ਤੰਗਦਿਲ ਸੋਚ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਸੀ। ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਖੁੱਲਾ ਸੁਤੰਤਰ ਤੇ ਭਰਮ ਰਹਿਤ ਜੀਵਨ ਜੀਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਆਪ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਹਨ- ਵਗਦੇ ਪਾਣੀ, ਅੰਤਿਮ ਲਹਿਰਾਂ, ਮਲਿਆਂ ਦੇ ਵੇਰ।

ਬਾਬੂ ਫਿਰੋਜ਼ਦੀਨ ਸ਼ਰਫ਼- ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਪਿਆਰ, ਸੰਪਰਦਾਇਕ ਏਕਤਾ, ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਮੋਹ, ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਆਦਿ ਵਿਸ਼ੇ ਅਪਣਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਸ਼ਰਫ਼ ਦੇ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹਨ 'ਦੁੱਖਾਂ ਦੇ ਕੀਰਨੇ' ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਜ਼ਬਤ ਕਰ ਲਏ ਗਏ ਤੇ ਦੋ ਸਾਲ ਲਈ ਜੇਲ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ।

ਡਾ. ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਦੀਵਾਨਾ- ਇਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਮਸਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਕਿਤੇ-ਕਿਤੇ ਸੂਫ਼ੀਮਤ ਦਾ ਅਤੇ ਕਿਤੇ ਗੁਰਮਤ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ। ਆਪ ਨੇ ਧਾਰਮਿਕ ਪਾਖੰਡੀਆਂ ਤੇ ਦੰਭੀ ਸੰਤਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਅੰਗ ਭਰਪੂਰ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਲਿਖੀਆਂ। ਆਪ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ- ਧੁੱਪ-ਛਾਂ, ਜਗਤ-ਤਮਾਸ਼ਾ, ਪਤਝੜ, ਮਸਤੀ, ਸੋਮਰਸ, ਨੀਲਧਾਰਾ।

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਮੁਸਾਫਰ - ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਝੁਕਾਅ ਦਾ ਕਵੀ ਸੀ। ਮੁਸਾਫਰ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਇਨਕਲਾਬੀ ਰੰਗਣ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਸਮਾਜਕ ਰੰਗਣ ਵੀ ਤੇ ਧਾਰਮਕ ਰੰਗਣ ਵੀ। ਆਪ ਨੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਭਾਵਾਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵੀ ਲਿਖੀ। ਆਪ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ- ਸਬਰ ਦੇ ਬਾਣ, ਪ੍ਰੇਮ ਬਾਣ, ਜੀਵਨ ਪੰਧ, ਟੁੱਟੇ ਖੰਭ, ਕਾਵਿ ਸੁਨੇਹੇ, ਸਹਿਜ ਸੈਤੀ।

ਵਿਧਾਤਾ ਸਿੰਘ ਤੀਰ- ਇਹ ਸਟੇਜੀ ਕਵੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਸਿੱਖ ਇਨਕਲਾਬ ਤੇ ਸਮਕਾਲੀ ਰਾਜਸੀ ਲਹਿਰਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਹਨ- ਨਵੀਨ ਨਿਸ਼ਾਨੇ, ਅਣਿਆਲੇ ਤੀਰ, ਦਸਮੇਸ਼ ਦਰਸ਼ਨ, ਰੂਪ ਰਾਣੀ ਸ਼ਕੁੰਤਲਾ, ਮਿੱਠੇ ਮੇਵੇ, ਗੁੰਗੇ ਗੀਤ।

ਸੋ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਧੁਨਿਕ ਦੌਰ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੜਾਅ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ, ਧਾਰਮਕ, ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਮਸਲਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸੀ। ਸਮਾਜਕ ਸੁਧਾਰਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਈ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਦੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

(2) 1935 ਤੋਂ 1947 ਤੱਕ ਦੀ ਕਵਿਤਾ

ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪੜਾਅ 1935 ਤੋਂ 47 ਤਕ ਦਾ ਹੈ। 47 ਤਕ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਲਹਿਰ ਦਾ ਦੌਰ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਇੱਛਾ ਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਭਾਵ ਦੇ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਨਾਲੋਂ ਨਾਲ ਸਮਾਜਕ ਬੁਰਾਈਆਂ ਦੇ ਸੁਧਾਰਵਾਦੀ ਪਹਿਲੂ ਵੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। 1935 ਦੇ ਨੇੜੇ ਤੇੜੇ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਆਰੰਭ ਤੇ ਚੜਤ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੀ। ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ ਲਹਿਰ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਸਰਬਪੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ। ਸੰਸਾਰ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੀ ਚੜਤ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਦੇ ਉਭਾਰ ਅਤੇ ਕਿਰਤੀ ਲੁਕਾਈ ਲਈ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਮਾਡਲ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਾਲ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ। ਜਮਾਤੀ ਵੰਡ, ਜਮਾਤੀ ਸੰਘਰਸ਼, ਲੋਕ ਪੱਖੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ, ਇਨਕਲਾਬ ਸਾਮਰਾਜੀ ਲੁੱਟ, ਅਮਨ ਕਿਰਤ ਦੇ ਗੌਰਵ ਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਨਵੇਂ ਸੰਕਲਪ ਸਾਹਿਤਕ ਸੰਵੇਦਨਾ ਦਾ ਅਧਾਰ ਬਣੇ। ਬੁਰਜੂਆ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ, ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਅਰਥਚਾਰਾ ਤੇ ਅਮੀਰ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦਾ ਲੋਟੂ ਰਾਜ ਤਿੱਖੇ ਹਮਲਿਆਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਏ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਵੀਆਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:-

ਪ੍ਰੋ.ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ- ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਅਜ਼ੀਮ ਕਵੀ ਹੈ। ਰੁਮਾਂਟਿਕ ਤੇ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ ਕਵੀ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪ੍ਰੋ.ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਨੇ ਨਿੱਜ ਤੋਂ ਪਰ ਤਕ ਦਾ ਸਫਰ ਤੈਅ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੋ.ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਐਡਵਿਨ 'ਨਨਕਾਇਣ' ਨਾਂ ਦਾ ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਰਚਿਆ। ਪ੍ਰੋ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਇਸ ਦੂਸਰੀ ਪੀੜੀ ਦਾ ਸਿਰਮੌਰ ਸ਼ਾਇਰ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ 'ਯੁੱਗ ਸ਼ਾਇਰ' ਮੰਨਿਆ ਹੈ।¹⁶ ਪ੍ਰੋ.ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਵੇਲਾ ਲਈ ਭਾਰਤੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ ਦਾ ਪੁਰਸਕਾਰ ਮਿਲਿਆ। ਜੈਮੀਰ ਲਈ ਸੋਵੀਅਤ ਲੈਂਡ ਨਹਿਰੂ ਪੁਰਸਕਾਰ ਮਿਲਿਆ।

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਆਵਾਰਾ- ਇਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇ ਹਨ- ਭਾਰਤ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ, ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਬਗ਼ਾਵਤ, ਧਾਰਮਕ ਪਾਖੰਡਾ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਰਵਾਇਤਾਂ ਉੱਤੇ ਖੋਖੇਪਣ ਵਿਅੰਗ। ਆਵਾਰਾ ਮਾਨਵਵਾਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਾਲਾ ਕਵੀ ਸੀ ਜਿਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਸਟੇਜੀ ਜਾਂ ਕਵੀ ਦਰਬਾਰੀ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖੀ ਛੰਦਬੱਧ ਕਵਿਤਾ ਹੈ। ਆਪ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ-ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਕੜਕ, ਬਗ਼ਾਵਤ, ਮੈਂ ਬਾਗੀ ਹਾਂ, ਇਨਕਲਾਬ ਦੇ ਰਾਹ ਤੇ, ਗੁਸਤਾਖੀਆਂ, ਆਵਾਰਗੀਆਂ, ਮਜ਼ਬੂਰੀਆਂ।

ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਆਜ਼ਾਦ- ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਨਮ 1906 ਵਿੱਚ ਜਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿੱਚ ਸਰਦਾਰ ਨੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ।¹⁷ ਇਸ ਨੇ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਰੁਚੀ ਦੇ ਤਹਿਤ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਦੇਸ਼ ਪਿਆਰ, ਸੁਤੰਤਰਤਾ, ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ, ਪਿਆਰ ਆਦਿ ਉਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇ ਸਨ। ਆਜ਼ਾਦ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਗਾਂਹਵਧੂ ਤੇ ਆਸ਼ਾਵਾਦੀ ਸੀ ਆਪ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ-ਸਵਾਂਤ ਬੂੰਦਾਂ, ਸਾਵਣ ਪੀਘਾਂ, ਵਿਸ਼ਵ ਵੇਦਨਾ, ਕਨਸੋਆਂ, ਸੁਹਣ ਸਵੇਰਾ, ਜੀਵਨ ਨਾਦ, ਸੁਹਣ ਸਿਖਰਾ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਵੀ ਰਚੇ- ਮਰਦ ਅਗੰਮਤਾ(ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ), ਵਿਸ਼ਵ ਨੂਰ (ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ), ਮਹਾਂਬਲੀ (ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ), ਰੱਤ ਦਾ ਕੁੰਗੂ, ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ।

ਨੰਦ ਲਾਲ ਨੂਰਪੁਰੀ- ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਿਆਰਾ ਕਵੀ ਸੀ। ਇਹ ਸਟੇਜੀ ਕਵੀ ਵੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਸਾਹਿਤਕ ਗੀਤਾਂ ਕਰਕੇ ਹੋਈ। ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ, ਕਿਰਤੀ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ, ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾਂ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਈ ਗੀਤ ਰਿਕਾਰਡ ਕੰਪਨੀਆਂ ਨੇ ਰਿਕਾਰਡ ਕੀਤੇ ਤੇ ਰੇਡੀਉ ਰਾਹੀਂ ਲੋਕਾਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾਏ। ਆਪ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਗੀਤ ਹਨ- ਸੰਦੂਕ ਮੁਟਿਆਰ ਦਾ, ਚੁੰਮ ਚੁੰਮ ਰੱਖੋ ਨੀ ਕਲਗੀ ਜੁਝਾਰ ਦੀ, ਗੋਰੀ ਦੀਆਂ ਝਾਂਜਰਾਂ ਬੁਲਾਉਂਦੀਆਂ ਪਈਆਂ, ਸ਼ੌਂਕਣ ਮੇਲੇ ਦੀ। ਆਪ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ-ਚੰਗਿਆੜੇ, ਵੰਗਾਂ, ਜਿਉਂਦਾ ਪੰਜਾਬ, ਸੁਗਾਤ, ਆਖਰੀ ਸੁਗਾਤ, ਪੰਜਾਬ ਬੋਲਿਆ।

ਹਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰੂਪ- ਇਸ ਨੇ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਧਨੀ ਰਾਮ ਚਾੜ੍ਹਕ ਦੀ ਸ਼ਾਗ੍ਰਿਦੀ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਵਾਰ ਲੇਖਕ ਹੈ। ਰੂਪ ਦੀਆਂ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾਵਾਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ-ਨਵੇਂ ਪੰਧ, ਡੂੰਘੇ ਵਹਿਣ, ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ, ਲੋਕ ਵਾਰਾਂ, ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਵਾਰ, ਹਿਮਾਲਾ ਦੀ ਵਾਰ।

ਦਵਿੰਦਰ ਸਤਿਆਰਥੀ- ਇਸ ਦੀ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾ ਉੱਤੇ ਲੋਕ ਗੀਤਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸੀ। ਉਹ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਲੋਕ ਗੀਤ ਸੁਣਦਾ ਤੇ ਇਕੱਠੇ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ ਤੇ ਅਸਗਾਮੀ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਲਿਖੀਆਂ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ-ਮੁੜ੍ਹਕਾ ਤੇ ਕਣਕ, ਧਰਤੀ ਦੀਆਂ ਵਾਜਾ, ਬੁੱਢੀ ਨਹੀਂ ਧਰਤੀ, ਲੱਕ ਟੁਣੁ ਟੁਣੁ।

ਬਾਵਾ ਬਲਵੰਤ- ਬਾਵਾ ਬਲਵੰਤ ਪੰਜਾਬੀ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਸਿਰਮੌਰ ਸ਼ਾਇਰ ਹੈ।¹⁸ ਆਧੁਨਿਕ ਕਾਵਿ ਜਗਤ ਦਾ ਵਿਲੱਖਣ ਤੇ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵੀ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਬਾਵਾ ਬਲਵੰਤ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਅਜ਼ੀਮ ਸ਼ਾਇਰ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਤੰਗੀਆਂ ਤਰੁਸ਼ੀਆਂ ਕੱਟੀਆਂ ਪਰ ਕੋਈ ਸਮਝੋਤਾ ਨਾ ਕੀਤਾ। ਜਿੰਨ੍ਹਾ ਬਾਵੇ ਦਾ

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਦਿਲ ਸਾਫ ਸੀ, ਜਿਤਨੀ ਚੇਤਨਾ ਬਲਵਾਨ ਸੀ ਉਨੀ ਹੀ ਉਸਦੀ ਰਚਨਾ ਮੁੱਲਵਾਨ ਹੈ। ਬਾਵਾ ਬਲਵੰਤ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਯੁੱਗ ਚੇਤਨਾ ਹੈ। ਮਾਨਵਵਾਦ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਅਗਾਂਹਵਧੂ ਤੇ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਸੁਨਿਹਰੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਹੈ। ਆਪ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ-ਮਹਾਂਨਾਚ, ਅਮਰਗੀਤ, ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ, ਸੁਗੰਧਸਮੀਰ, ਕਾਵਿ ਸਾਗਰ।

ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਸਹਿਰਾਈ- ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ ਕਵੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਸੰਗਰਾਮ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਤੇ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਅਨਿਆਂ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਸਹਿਰਾਈ ਯੋਗ ਪੱਖੀ ਸ਼ਾਇਰ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਆਸ਼ਾਵਾਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ-ਸਹਿਰਾਈ ਪੰਛੀ, ਤਾਰਿਆਂ ਦੀ ਲੋਅ, ਧਰਤੀ ਦੇ ਗੀਤ, ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ, ਬਾਤਾਂ ਵਕਤ ਦੀਆਂ, ਗੀਤ ਮਰਿਆ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਰੁਣ ਝੁਣ।

ਸੂਬਾ ਸਿੰਘ- ਇਸ ਨੇ ਹਾਸ ਰਸੀ ਕਵੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਆਪਣੀ ਅਲੱਗ ਪਹਿਚਾਣ ਬਣਾਈ। ਉਸ ਨੇ ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਤੇ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਈਸ਼ਰ ਦੀ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਤੋਰਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਹੀਰ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਹਾਸਰਸੀ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ-ਹੀਰ ਸੂਬਾ ਸਿੰਘ, ਮਾਡਰਨ ਹੀਰ, ਵਿਅੰਗ ਤਰੰਗ।

ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਸਫੀਰ- ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵੀ ਰਚੀ ਤੇ ਨਵ ਰਹੱਸਵਾਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵੀ ਰਚੀ। ਉਹ ਆਮ ਜਾਂ ਕਿਰਤੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜਨਮਾਤਰੀ ਉੱਚਤਾ ਜਾਂ ਚੰਗਿਆਈ ਦੀਆਂ ਗਲਤ ਮਨੋਤਾਂ ਦਾ ਮੁਦੱਈ ਨਹੀਂ।¹⁹ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਸਫੀਰ ਬੌਧਿਕ ਰਹੱਸਵਾਦੀ ਕਾਵਿਧਾਰਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਵਿਸ਼ੇ ਹਨ ਰੁਮਾਂਟਿਕ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ ਅਧਿਆਤਮਕ। ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ-ਗਿਆਨ ਅੰਜਨ, ਰਕਤ ਬੂੰਦਾਂ, ਕਤਕ ਕੂੰਜਾਂ, ਪਾਪ ਦੇ ਸੋਹਿਲੇ, ਰਾਗ ਰਸਮਾਂ, ਆਦਿ ਜੁਗਾਦਿ।

ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਘ ਦਰਦੀ- ਦਰਦੀ ਨਵ ਰਹੱਸਵਾਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਦਾ ਕਵੀ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਰੁਮਾਂਸ, ਰਸ ਤੇ ਬੌਧਿਕ ਯਥਾਰਥਕਤਾ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਪ੍ਰੇਮ, ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਤੇ ਉਸਦਾ ਉਦੇਸ਼, ਮੌਤ ਗੁਲਾਮੀ ਆਦਿ ਹਨ। ਆਪ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ-ਝਨਾਅ, ਹਨੇਰ ਸਵੇਰ, ਅਨਹਦ ਨਾਦ, ਚਾਨਣ ਦਾ ਪਹਾੜ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ- ਇਹ ਵੀ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਵਾਂਗ ਰੋਮਾਂਟਿਕ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦ ਕਾਵਿਧਾਰਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਪਿਆਰ, ਇਸਤਰੀ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ, ਅਮਨ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ, ਆਦਿ ਹਨ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਾਰੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਵਾਲੀ ਸ਼ਾਇਰਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਨਿੱਜੀ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਔਰਤ ਮਰਦ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਬਾਰੇ ਬੜੀਆਂ ਭਾਵੁਕ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਤੇ ਸਮੇਂ ਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਰੋਧੀ ਰਵੱਈਏ ਨੂੰ ਨਕਾਰਿਆ।

ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਧੀਰ- ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧ ਲੇਖਕ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਹਨ ਦੇਸ਼ ਪਿਆਰ, ਕਾਮੇ, ਕਿਰਤੀ ਦੀ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਵਿਸ਼ਵ ਅਮਨ ਮਨੁੱਖੀ ਏਕਤਾ ਆਦਿ। ਆਪ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ- ਗੁੱਡੀਆਂ ਪਟੋਲੇ, ਪੱਤਝੜੇ ਪੁਰਾਣੇ, ਧਰਤੀ ਮੰਗਦੀ ਮੀਂਹ ਵੇ, ਬਿਰਹੜੇ, ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਆਵਾਗੋਂ, ਸਿੰਘਾਵਲੀ, ਕਾਲੀ ਬਰਛੀ

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

1947 ਤੋਂ 70 ਤਕ ਦੀ ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ-

ਇਸ ਦੌਰ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਨੇ ਭਾਵੇਂ ਸਬਰ ਸੰਤੋਖ ਦੀ ਥਾਂ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਿਹਨਤ ਬਾਹੁਬਲ ਤੇ ਸੰਗਠਨ ਨਾਲ ਚੰਗੇਰਾ ਸਮਾਜ ਸਿਰਜਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਦਿੱਤੀ। ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਸਿਆਸਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਸਾਦੀ ਸਰਲ ਤੇ ਅਸਲ ਭਰਪੂਰ ਆਮ ਬੋਲਚਾਲ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਲੋਕ ਕਾਵਿ ਰੂਪਾਂ ਤੇ ਭਾਸ਼ਣ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੌਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਵੀ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਹਨ-

ਡਾ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ- ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਵਿਦਵਾਨ ਆਲੋਚਕ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਵੀ ਹੈ। ਡਾ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਵਿਗਿਆਨਕ ਯੁੱਗ ਬੋਧ ਦਾ ਕਵੀ ਹੈ। ਅਰਥਾਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਗਿਆਨਕ ਯੁੱਗ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ। ਕਿਉਂ ਜੋ ਡਾ.ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਬਹੁਪੱਖੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦਾ ਮਾਲਕ ਸੀ। ਆਪ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ- ਲਾਸਾਂ, ਤਾਰ ਤੁਪਕਾ, ਸੜਕ ਦੇ ਸਫੇ ਉੱਤੇ, ਮੈਂ ਜੋ ਬੀਤ ਗਿਆ, ਰੁੱਖ ਤੇ ਰਿਸ਼ੀ।

ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਕਵਿਤਾ 'ਮੇਰੀ ਕਾਵਿ ਯਾਤਰਾ' ਨਾਮਕ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹੈ। 'ਨਾ ਧੁੱਪੇ ਨਾ ਛਾਵੇਂ' ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ ਦਾ ਅਵਾਰਡ ਮਿਲਿਆ। 'ਰੁੱਖ ਤੇ ਰਿਸ਼ੀ' ਨੂੰ ਸਰਸਵਤੀ ਪੁਰਸਕਾਰ ਮਿਲਿਆ। ਆਪ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾ ਕਰਕੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਬੀਰ ਪੁਰਸਕਾਰ ਅਤੇ ਸੋਵੀਅਤ ਨਹਿਰੂ ਲੈਂਡ ਪੁਰਸਕਾਰ ਵੀ ਮਿਲਿਆ।

ਪ੍ਰਭਜੋਤ ਕੌਰ- ਅਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਪ੍ਰਭਜੋਤ ਕੌਰ ਦੂਸਰੀ ਕਵਿੱਤਰੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਜਾਂ ਮਾਨਤਾ ਮਿਲੀ। ਆਪ ਨੇ ਰੁਮਾਂਟਿਕ ਭਾਵਾਂ ਵਾਲੀ ਇਸਤਰੀ ਮਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਵਿਤਾ ਰਚੀ। ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਕਵਿਤਾ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੋਈ ਇਕ ਵਾਦ ਨਹੀਂ ਅਪਣਾਇਆ। ਆਪ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ- ਲਟ ਲਟ ਜੋਤ ਜਗੇ, ਪਲਕਾਂ ਉਹਲੇ, ਸੁਪਨੇ ਸੱਧਰਾਂ ਤੇ ਰੰਗ, ਵਣ ਕਪਾਸੀ, ਦਿਲ ਦੇ ਛਾਲੇ।

ਡਾ.ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇਕੀ- ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਕਾਵਿਧਾਰਾ ਦੀ ਅਗਲੀ ਕੜੀ ਹੈ। ਨੇਕੀ ਇਕ ਕਵੀ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਵਿਗਿਆਨੀ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਤੇ ਧਰਮ ਸ਼ੰਕੇ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਦੇ ਚੇਤਨ ਤੇ ਅਵਚੇਤਨ ਦਾ ਟਕਰਾਉ ਹੈ। ਆਪ ਪੀ.ਜੀ ਆਈ.ਚੰਡੀਗੜ ਵਿੱਚ ਕਾਫੀ ਚਿਰ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਰਹੇ। ਨੇਕੀ ਨਵ ਰਹੱਸਵਾਦੀ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਕਰੁਣਾ ਦੀ ਛੋਹ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ ਦਾ ਪੁਰਸਕਾਰ ਮਿਲਿਆ। ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਾਂ ਦੇ ਸਰੋਵਰ 'ਚੋਂ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਪੁਰਸਕਾਰ ਮਿਲਿਆ। ਆਪ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ- ਅਸਲੇ ਤੇ ਉਹਲੇ, ਬਿਰਖ ਹੇਠ ਸਭ ਜੰਤ, ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਪਤਾਸੇ, ਸਿਮਰਤੀ ਦੀ ਕਿਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਨਾ ਇਹ ਗੀਤ ਨਾ ਬਿਰਹੜਾ।

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਗੁਰਚਰਨ ਰਾਮਪੁਰੀ- ਇਹ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ ਸ਼ਾਇਰ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਕਿਰਤੀ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਹੱਕ ਪੱਖ, ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਲੁੱਟ ਦੇ ਵਿਰੋਧ, ਵਿਸ਼ਵ ਅਮਨ ਦੀ ਹਾਮੀ ਆਦਿ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਆਪ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹਨ-ਕਣਕਾਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ਬੋ, ਕੌਲ ਕਰਾਰ, ਕਿਰਨਾਂ ਦਾ ਆਲਣਾ, ਕੰਚਨੀ, ਅਗਨਾਲੂ।

ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ- ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਵੀ ਤੇ ਪੱਤਰਕਾਰ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਆਪ ਇਕ ਮਾਨਵਵਾਦੀ ਅਗਾਂਹਵਧੂ ਤੇ ਬੌਧਿਕ ਕਵੀ ਸਨ। ਆਪ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਸੀ। ਇਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਘੋਲ ਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਆਪ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਅਮੀਰੀ ਗੁਣ ਇਸ ਵਿੱਚ ਰੱਸਿਕਤਾ ਬਿੰਬਾਤਮਕ, ਸੁਹਜ, ਅਲੰਕਾਰਤ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ। ਆਪ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ- ਸਿਮਦੇ ਪੱਥਰ, ਅਸੀਂ-ਤੁਸੀਂ, ਮੇਘਲੇ, ਕਹਿਕਸ਼ਾ, ਸੂਰਜ ਦਾ ਲੈਟਰ ਬਕਸ।

ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਮੀਸ਼ਾ- ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ ਦਾ ਚਿੰਤਨਸ਼ੀਲ ਕਵੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ਾ ਸ਼ਹਿਰੀ ਮੱਧਵਰਗੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਮਾਨਸਿਕ ਤੇ ਬੌਧਿਕ ਗੁੰਝਲਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਹੈ। ਕੱਚ ਦੇ ਵਸਤਰ ਤੇ ਆਪ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ ਦਾ ਪੁਰਸਕਾਰ ਮਿਲਿਆ। ਆਪ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ- ਚੁੱਕੜਾ, ਕੱਚ ਦੇ ਵਸਤਰ, ਦਸਤਕ।

ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਹੁੰਦਲ- ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ ਸ਼ਾਇਰ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਰਗ ਸੰਘਰਸ਼ ਭ੍ਰਸ਼ਟ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀਆਂ ਚਾਲਾਂ ਤੇ ਸੰਪਰਦਾਇਕਤਾ ਕਰਕੇ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਸੰਕਟ ਹਨ। ਆਪ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ- ਮਾਰਗ, ਮਖੌਟੇ, ਚਾਨਣ ਦਾ ਸਿਰਨਾਵਾਂ, ਨਿੱਤਰੇ ਪਾਣੀ, ਅੱਗ ਦਾ ਬੂਟਾ।

ਡਾ. ਜਗਤਾਰ ਸਿੰਘ- ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ ਕਵੀ ਹੈ। ਆਪ ਨੇ ਖੁੱਲੀ ਕਵਿਤਾ ਤੇ ਗਜ਼ਲ ਕਾਵਿ ਭੇਦ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ। ਕਾਵਿ ਵਿਅੰਗ ਤੇ ਤਨਜ਼ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਭਾਉਂਦੇ ਹਥਿਆਰ ਹਨ। ਆਪ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ-ਦੁੱਧ ਪੱਥਰੀ, ਲਹੂ ਦੇ ਨਕਸ਼, ਅਧੂਰਾ ਆਦਮੀ, ਛਾ ਗਿਆ ਰੁੱਖ, ਦੀਵਾ ਤੇ ਦਰਿਆ।

ਡਾ.ਜਸਵੀਰ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆਂ- ਆਪ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ੀਲ ਕਾਵਿ ਧਾਰਾ ਦੇ ਮੋਢੀ ਸਨ। ਉਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਅਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਬੇਚੈਨੀ, ਦੁਚਿੱਤੀ ਗ੍ਰਸਤ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸੰਕਟ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ। ਆਪ ਦੀ ਬਹੁਤੀ ਕਵਿਤਾ ਛੰਦਮੁਕਤ ਹੈ। ਆਪ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ- ਕਾਗਜ਼ ਦਾ ਰਾਵਣ, ਕੂੜ ਰਾਜਾ ਕੂੜ ਪਰਜਾ, ਸੱਚ ਕੀ ਵੇਲਾ, ਬਾਹਰੇ ਸਰਾਪੇ ਅੰਦਰੋਂ ਗੁਆਚੇ।

ਸੁਖਪਾਲਵੀਰ ਸਿੰਘ ਹਸਰਤ- ਆਪ ਵੀ ਪ੍ਰਯੋਗਵਾਦੀ ਕਵੀ ਸੀ। ਆਪ ਨੇ ਸ਼ਕਤੀਵਾਦ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਕ ਪਾਸੇ ਕਾਮ ਉਰਜਾ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਉਸ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਸੰਕਲਪ ਅਤੇ ਆਤਮ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ। ਆਪ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ- ਸਰਸਬਜ਼ ਪੱਤਝੜਾਂ, ਹਯਾਤੀ ਦੇ ਸੋਮੇ, ਸ਼ਕਤੀਨਾ, ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਦਰਿਆ, ਵਣ ਕੰਬਿਆ।

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਸ਼ਿਵ ਕੁਮਾਰ ਬਟਾਲਵੀ-ਆਪ ਅਜ਼ੀਮ ਸ਼ਾਇਰ ਹੋਏ ਹਨ। ਜਿਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਦੀ ਧਰਾਤਲ ਤੇ ਖੜੀ ਹੈ। ਸ਼ਿਵ ਬਿਰਹਾ ਦਾ ਸੁਲਤਾਨ ਕਹਿਲਾਇਆ। ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਦਰਦ ਗਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ ਕਦੇ ਆਪਣਾ ਤੇ ਕਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ।

“ ਪਿਤਾ ਜੇ ਧੀ ਦਾ ਰੂਪ ਹੰਢਾਵੇਂ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਲਾਜ ਨਾ ਆਵੇਂ
ਲੂਣਾ ਜੇਕਰ ਪੂਰਨ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਚਰਿਤਰਹੀਨ ਕਿਉਂ ਕਹੇ ਜੀਭ ਜਹਾਨ ਦੀ। ”²⁰

ਆਪ ਦੇ ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਲੂਣਾ ਨੂੰ 1967 ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ ਦਾ ਪੁਰਸਕਾਰ ਮਿਲਿਆ। ਆਪ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ- ਪੀੜਾ ਦਾ ਪਰਾਗਾ, ਲਾਜਵੰਤੀ, ਦਰਦਮੰਦਾਂ ਦਿਆਂ ਆਹੀਂ, ਆਰਤੀ, ਮੈਨੂੰ ਵਿਦਾ ਕਰੋ।

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ- ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਯੋਗਵਾਦੀ ਕਵੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਅੰਦਰਲੀਆਂ ਗੁੰਝਲਾਂ ਉਲਝਣਾਂ, ਮਹਾਂਨਗਰੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਗੁਆਚੀ ਹੋਂਦ ਸੱਭਿਅਕ ਸਮਾਜ ਵਿਚੋਂ ਅਲੋਪ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਮਾਨਵਤਾ ਆਦਿ ਹਨ। ਆਪ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ। ਦਿਲ ਦਰਿਆ ਸਮੁੰਦਰੋਂ ਡੂੰਘੇ, ਚਿੱਟੇ ਕਾਲੇ ਪੱਥੇ, ਸ਼ਹਿਰ ਜੰਗਲੀ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼।

ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਰਚਨਾ ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਆਪਣੇ ਸਮਾਜਕ, ਆਰਥਕ ਤੇ ਸਿਆਸੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਮਾਹੌਲ ਨਾਲ ਹਮੇਸ਼ਾ ਡੂੰਘਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਇਹ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ-

ਰਵਾਇਤੀ ਕਿੱਸਾਕਾਰੀ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ- ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਰਵਾਇਤੀ ਕਿੱਸਾਕਾਰੀ ਦੀ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਕਿੱਸਿਆ, ਸਾਕਿਆ, ਢਾਡੀ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਕਵਿਸ਼ਰੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਾਇਮ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਰੂਹਾਨੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਸਰਬ-ਸਾਂਝੇ ਸਦਾਚਾਰਕ ਭਾਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ, ਪਰਾਸਰੀਰਕ ਅੰਗਾਂ, ਕਰਾਮਾਤ, ਕਿਸਮਤ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤੇ, ਜਿੰਨ-ਭੂਤ ਅਤੇ ਗੁਰੂਆਂ, ਪੀਰਾਂ ਪੈਗੰਬਰਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਸੀਤਲ, ਬਾਬੂ ਰਜ਼ਬ ਅਲੀ, ਸਾਧੂ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਆਦਿ।

ਸਟੇਜੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ- ਸਮਾਜਕ ਸੁਧਾਰਕ ਅਤੇ ਸਿਆਸੀ ਲਹਿਰਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਸਰੋਤਾ ਮੁੱਖ ਸਟੇਜੀ ਕਵਿਤਾ ਵੀ ਲਿਖੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਇਸਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ , ਸੁਧਾਰਵਾਦੀ, ਝੁਕਾਅ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਵੀ ਦਰਬਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਸਭਾਵਾਂ ਦੇ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਨਾਲ ਰਵਾਇਤੀ ਢੰਗ ਦੀ ਸਟੇਜੀ ਕਵਿਤਾ ਵੀ ਲਿਖੀ ਜਾਣ ਲੱਗੀ। ਇਸ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਨੇ ਹਾਸਰਸ ਤੇ ਕਟਾਖ਼ਸ਼ ਨੂੰ ਵੀ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ। ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਈਸ਼ਰ, ਸੂਬਾ ਸਿੰਘ, ਵਿਧਾਤਾ ਸਿੰਘ ਤੀਰ ਆਦਿ ਇਸ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਦੇ ਉੱਘੇ ਕਵੀ ਸਨ।

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਨਵ-ਰਹੱਸਵਾਦੀ ਝੁਕਾਅ- ਗੁਰਮਤ, ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ, ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਤੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਟੱਕਰ ਵਿੱਚੋਂ ਜੋ ਨਵਾਂ ਅਨੁਭਵ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਉਸਨੂੰ ਨਵ-ਰਹੱਸਵਾਦ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਝੁਕਾਅ ਦੇ ਮੋਢੀ ਕਵੀ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਡਾ. ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਦੀਵਾਨਾ, ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਸਫੀਰ, ਗੁਪਾਲ ਸਿੰਘ ਦਰਦੀ, ਡਾ. ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕੋਹਲੀ ਆਦਿ ਹਨ।

ਰੁਮਾਂਸਵਾਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ- ਰੁਮਾਂਸਵਾਦ ਕਿਸੇ ਅਲੋਕਾਰ ਤੇ ਵਿਚੱਤਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਅਜਿਹੀ ਆਕਰਸ਼ਕ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਹੈ ਜੋ ਪਾਠਕ ਜਾਂ ਸਰੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੇ ਉੱਚੇ ਮੰਡਲਾਂ ਵਿੱਚ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਰੁਮਾਂਸਵਾਦੀ ਕਵੀ ਆਪਣੀ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਅਦਭੁਤ ਤੇ ਅਲੌਕਿਕ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨੂੰ ਮਾਣਦਾ ਹੋਇਆ ਪ੍ਰਾਸਰੀਰਕ ਮੰਡਲਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਦਾ ਹੋਇਆ ਪ੍ਰਾਕਿਰਤੀ ਜਾਂ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਹਸਤੀ ਮੇਲ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਰੁਮਾਂਸਵਾਦੀ ਕਵਿਤਾ ਅਸਲ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਕਲਪਿਤ, ਸਪੱਸ਼ਟ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਅਸਪੱਸ਼ਟ, ਨੇੜੇ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੂਰ ਦੇ ਪਦਾਰਥ, ਵਸਤੂਆਂ, ਸਥਿਤੀਆਂ ਜਾਂ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਿਵ ਕੁਮਾਰ ਬਟਾਲਵੀ, ਧਨੀ, ਰਾਮ ਚਾੜ੍ਹਕ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਆਦਿ, ਪ੍ਰੋ. ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰੁਮਾਂਸਵਾਦੀ ਕਵੀ ਹੋਏ ਹਨ।

ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ- 1917 ਦਾ ਰੂਸੀ ਇਨਕਲਾਬ, ਮਾਰਕਸੀ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ, ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਉਦੇਸ਼, 1936 ਵਿੱਚ ਸਰਵ ਹਿੰਦ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਲੇਖਕ ਸੰਘ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਰਚੀ ਗਈ। ਆਰਥਕ ਸਮਾਜਕ ਅਸਮਾਨਤਾ ਵਰਗ ਸੰਘਰਸ਼ ਪੁੰਜੀਵਾਦੀ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਅਸਲ ਏਕਤਾ ਇਨਕਲਾਬ ਆਦਿ ਇਸਦੇ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਪ੍ਰੋ. ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ, ਬਾਬਾ ਬਲਵੰਤ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਆਦਿ ਕਵੀ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਦੇ ਮੁੱਖ ਕਵੀ ਹੋਏ ਹਨ।

ਸੁਹਜਵਾਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ- ਸੁਹਜਵਾਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਮੁੱਖ ਪਛਾਣ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਅੰਤਰਮੁੱਖੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਕਾਵਿ ਸੁਹਜ ਉੱਪਰ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ ਤੇ ਕਾਵਿ ਸੋਹਜ ਮੌਲਿਕ ਬਿੰਬ-ਵਿਧਾਨ, ਅਲੌਕਾਰਿਕ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਤੇ ਵਿੱਲੱਖਣ ਭਾਸ਼ਿਕ ਰੰਗ ਵਿੱਚ ਰੰਗੀ ਹੋਈ ਕਵਿਤਾ ਹੈ। ਡਾ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ, ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ, ਸ.ਸ. ਮੀਸ਼ਾ ਆਦਿ ਇਸ ਕਾਵਿ ਧਾਰਾ ਨਾਲ ਮੁੱਖ ਕਵੀ ਹਨ।

ਪ੍ਰਯੋਗਵਾਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ- ਪ੍ਰਯੋਗਵਾਦੀ ਕਵਿਤਾ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਸਮੂਹਿਕ ਰੁਮਾਂਟਿਕ ਅਨੁਭਵ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਅਕਤੀਪਰਕ ਯਥਾਰਥ ਅਨੁਭਵ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦਾ ਸਾਧਨ ਬਣੀ। ਹੋਂਦਵਾਦ, ਆਧੁਨਿਕਵਾਦ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਇਸਦੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਆਧਾਰ ਬਣੇ। ਇਸਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਪਾਤਰ ਇਕਾਗਰ ਨਾਇਕ ਦੀ ਥਾਂ ਖੰਡਿਤ ਵਿਅਕਤੀ ਬਣਿਆ ਪਰ ਇਸਦਾ ਵਧੇਰੇ ਜ਼ੋਰ ਰੂਪਕ ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਉੱਤੇ ਹੀ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਚਾਰ ਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਵਿ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੋਇਆ- ਪ੍ਰਭਾਵਵਾਦੀ, ਪੜ੍ਹ-ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ, ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਵਾਹੀ ਤੇ ਅਭਿਵਿਅੰਜਨਵਾਦੀ। ਜਸਵੀਰ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ, ਸੁਖਪਾਲਵੀਰ ਸਿੰਘ ਹਸਰਤ, ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਆਦਿ ਕਵੀ ਪ੍ਰਯੋਗਵਾਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਅਧੀਨ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਜੁਝਾਰਵਾਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ- ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਡੇਢ ਦੋ ਦਹਾਕਿਆਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਆਮ ਆਦਮੀ ਵਿੱਚ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਇਕ ਵਿਆਪਕ ਅਸੰਤੋਸ਼ ਅਤੇ ਭਾਰੀ ਰੋਸ ਜਾਗ ਪਿਆ ਸੀ। ਹਰ ਪਾਸੇ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰੀ ਤੇ ਰਿਸ਼ਵਤ ਦਾ ਬੋਲਬਾਲਾ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਰਕਾਰੀ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਪਾਰਦਰਸ਼ਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਦੌਰ ਦੇ ਕਵੀ ਹਨ ਜਗਤਾਰ, ਪਾਸ਼, ਸੰਤ ਰਾਮ ਉਦਾਸੀ, ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਹਲਵਾਰਵੀ, ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਦਿਲ, ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ, ਅਮਰਜੀਤ ਚੰਦਨ ਆਦਿ ਹਨ।

ਪੰਜਾਬ ਸੰਕਟ ਦੀ ਕਵਿਤਾ-1980 ਤੋਂ 92-93 ਦਾ ਸਮਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਦੌਰ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਦਹਿਸ਼ਤ, ਤਨਾਵ ਤੇ ਫਿਰਕੂ, ਭੇਦ ਭਾਵ ਜ਼ੋਰਾਂ ਤੇ ਸੀ। ਚਾਰੋਂ ਤਰਫ ਅਰਾਜਕਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਵਿਤਾ ਰਚੀ ਗਈ।

ਸਮਕਾਲੀ ਕਵਿਤਾ ਸਮਕਾਲੀਨਤਾ ਦੇ ਬੋਧ ਨਾਲ ਗ੍ਰਸਤ ਹੈ। ਸਮਕਾਲੀ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧਤਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਭਾਂਤ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਇਕ ਪਾਰਟੀ ਜਾਂ ਵਾਦ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਮੱਧਕਾਲੀਨਤਾ ਤੇ ਆਧੁਨਿਕਤਾ, ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਤੇ ਪ੍ਰਯੋਗ, ਅਰਥ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓ ਉਠਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਜੋਕੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਉਤਰ-ਬਸਤੀਵਾਦ, ਮੰਡੀ ਕਲਚਰ ਖਪਤ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਧੀਨ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਖੰਡਿਤ ਹੋ ਰਹੀ ਹੋਂਦ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਮਾਨਵ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਦਹਿਸ਼ਤ, ਨਵ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਤੇ ਸੰਚਾਰ ਸਾਧਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਰ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸ਼ੌਕ ਤੇ ਵੱਧਦੀ ਹੋਈ ਆਬਾਦੀ ਨੇ ਜੋ ਵਿਸਫੋਟ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇ ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਦੀ ਤੇਜ਼ ਤਰਾਰ ਤੇ ਅੰਨੀ ਰਫਤਾਰ ਭਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਉਸ ਨੇ ਸਭ ਕੁਝ ਬਦਲ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਸ਼ਾਇਰੀ ਦਾ ਵੀ ਮੰਡੀਕਰਣ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਮਕਾਲੀ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਏਨੀ ਤਾਦਾਦ ਵਿੱਚ ਲਿਖੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਖਾਸ ਕਰ ਉਸ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਜਿਸ ਦੌਰ ਨੂੰ ਕਈ ਸੰਸਾਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਚਿੰਤਕਾਂ ਨੇ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਅੰਤ ਵਾਲਾ ਯੁੱਗ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਅਤਿਅੰਤ ਰੌਚਕ ਅਤੇ ਧਿਆਨਯੋਗ ਪਾਸਾਰ ਹੈ। ਯਾਂਤ੍ਰਿਕ ਭਾਂਤ ਦੀ ਮਨੁੱਖੀ ਤਰੱਕੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਣਾਏ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਕਵਿਤਾ ਵਰਗੀ ਸੁਹਜਮੂਲਕ ਵੇਗਮਈ ਭਾਵਨਾਮੂਲਕ ਮਨੁੱਖੀ ਸਿਰਜਣਾ ਲਈ ਕੋਈ ਖਾਸ ਜਗਾ ਨਾ ਬਚੀ ਹੋਵੇ। ਪਰ ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਦਮਿਤ ਅਤੇ ਦਲਿਤ ਪਰ ਨਾਲੋਂ ਨਾਲ ਮਾਨਵੀ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ/ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਲੈਸ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਸਮੂਹਾਂ ਦਾ ਅਜੇ ਵੀ ਕਵਿਤਾ ਮੁੱਖ ਉਚਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਵੰਗਾਰਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਹ ਬਣਿਆ ਰਹੇਗਾ। ਅਜੋਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਏਡੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਜਾਣਾ ਮਾਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਥੋੜੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਹੀ ਵਧੀਆ ਹੋਣਾ ਤੇ ਮਿਆਰੀ ਕਾਵਿਕ ਬੁਲੰਦੀਆਂ ਨੂੰ ਆਤਮਸਾਤ ਕਰਨਾ ਇਕ ਚਿੰਤਨਯੋਗ ਤੇ ਚਿੰਤਾਯੋਗ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ। ਸਮਕਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ ਜਿਸ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ, ਉੱਤਰ-ਬਸਤੀਵਾਦ ਵਿਵਸਥਾ ਅਤੇ ਸਥਾਨੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਦੇ ਨਵ ਜਾਗਰਣ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਜਟਿਲ ਪਰ ਤੇਜ਼ ਦਵੰਦਾਂ, ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਆਪਣੇ ਵੱਖਰੇ ਤੇ ਨਿੱਗਰ ਪ੍ਰਤਿਮਾਨ ਹਨ।

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਹਰ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ ਹੈ ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਭਿੰਨ-
ਵਿਭਿੰਨ ਪੜਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਦੀ ਅੱਜ ਪ੍ਰਤੀਨਿੱਧ ਸਾਹਿਤ ਰੂਪ ਹੋ ਨਿਬੜੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਤੇ
ਇਸਦੇ ਰੁਝਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਇਹ ਨਿਸ਼ਚੇ ਹੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਅੱਜ ਉਸ
ਮਿਆਰ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਣ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਹਵਾਲੇ ਅਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ

1. ਰੋਸ਼ਨ ਲਾਲ ਆਹੂਜਾ, ਸਾਹਿਤ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਪੰਨਾ 10
2. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 10
3. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 10
4. ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ, ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਬਾਣੀ, ਪੰਨਾ 1
5. ਡਾ.ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਪੰਨਾ 29
6. ਪ੍ਰੋ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ, ਮੱਧਕਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ, ਪੰਨਾ 2
7. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 2
8. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 2 ਪ੍ਰੋ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਮੱਧਕਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ, ਪੰਨਾ 2
9. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ, ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਰੂਪ, ਪੰਨਾ 2
10. ਪ੍ਰੋ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ, ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ, ਪੰਨਾ
11. ਡਾ.ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਢੀਂਡਸਾ, ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਪੰਨਾ 34
12. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 35
13. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 37
14. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 40
15. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 42
16. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 42
17. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 45
18. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 46
19. ਸ਼ਿਵ ਕੁਮਾਰ ਬਟਾਲਵੀ, ਲੁਣਾ, ਪੰਨਾ 110

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਅਧਿਆਇ ਦੂਜਾ

ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦਾ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਰਚਨਾ ਸੰਸਾਰ

ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਅੱਜ ਦੀ ਨਾਰੀ ਅੰਦਰ ਜੁਝਾਰੂ ਸੋਚ ਨੂੰ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲੀ ਕਵਿੱਤਰੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਨਾਰੀ ਅੰਦਰ ਚੇਤਨਾ ਜਗਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦਾ ਪੇਕਾ ਪਰਿਵਾਰ ਜਿਲਾ ਮੁਲਤਾਨ , ਤਹਿਸੀਲ ਕਬੀਰਵਾਲਾ ਪਿੰਡ ਪੰਜ ਕਸੀ (ਪਾਕਿਸਤਾਨ) ਤੋਂ ਉੱਜੜ ਕੇ ਆਇਆ ਸੀ। ਇੱਧਰਲੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਜਿਲਾ ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਤਹਿਸੀਲ ਨਵਾਂਸ਼ਹਿਰ ਪਿੰਡ ਸਲੋਹ ਵਿੱਚ ਆ ਵਸਿਆ ਹੈ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨਿਆਣੀ ਉਮਰੇ ਹੀ ਭਿੰਨ ਭੇਦ ਤੇ ਉੱਚ ਨੀਚ ਤੇ ਅਮੀਰੀ ਗਰੀਬੀ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਲੱਗ ਪਈ । ਬੀਬਾ ਨੇ ਅਜੇ ਦਸਵੀਂ ਪਾਸ ਹੀ ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਸੌਂਕ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ । ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਦਰਜਨਾਂ ਨਾਟਕ ਟੀਮਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਰੰਗਮੰਚ ਦਾ ਸਫਰ ਉਸਨੇ ਜਸਵੰਤ ਖਟਕੜ ਦੀ ਟੀਮ ਵਲੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਨਾਟਕ ਲੋਹਾ ਕੁੱਟ ਵਿੱਚ ਸੰਤੀ ਦੇ ਕਿਰਦਾਰ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਬੀਬਾ ਨੇ ਅੱਤਵਾਦ ਦੇ ਦੌਰ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਭਾਜੀ ਨਾਲ ਬੇਖੋਫ਼ ਹੋ ਕੇ ਵਰਦੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕੀਤਾ।

ਜ਼ਰੂਰੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹਾਦਸਾ ਹੀ ਹੋਵੇ ਇਹ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦਾ ਜਸ਼ਨ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ”¹

ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਭੁੱਲਰ ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਬਾਰੇ ਆਖਦੇ ਹਨ “ਬੀਬਾ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਪਰਵੇਸ਼ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਇਹ ਚਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿਚ ਦੋ ਵਾਰ ਮਿਲੇ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੇਰੀ ਉਸ ਨਾਲ ਤੀਜੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਸੀ।”²

ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਮੱਖਣ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਆਖਦਾ ਹੈ, “ਬੀਬਾ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਸਿਰੜੀ ਅਤੇ ਬੇਖੋਫ਼ ਔਰਤ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਉਸ ਨੂੰ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਵੀ ਕੰਮ ‘ਤੇ ਆਉਣਾ ਪਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਠੀਕ ਟਾਇਮ ‘ਤੇ ਆ ਟੱਪਕੇਗੀ, ਚਾਹੇ ਕਿੰਨੀਆਂ ਵੀ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਜ਼ਰਨਾ ਪਵੇ।”³

ਹਰਬੰਸ ਹੀਉਂ ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੇ ਜੀਵਨ ਉੱਤੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, “ਉਹ ਕਈ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਕਾਲਮ ਲਿਖਦੀ ਹੈ, ਨਵੇਂ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਤੀ ਲਗਨ ਨੂੰ ਮੋਹ ਨਾਲ ਵੇਖਦੀ ਹੈ।”⁴

ਬੀਬਾ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਕੰਵਲ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, “ਬੀਬਾ ਨੇ ਡਰਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਬੇਪਰਵਾਹੀ ਨਾਲ ਜ਼ਫਰ ਜਾਲਿਆ, ਸਟੇਜਾਂ ਨੂੰ ਚਾਰ ਚੰਨ ਲਏ।”⁵

ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੇ ਨਾਰੀ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਪਿੰਜਰੇ ਦੇ ਪਰਿੰਦੇ ਵਾਂਗ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਔਰਤ ਦਾ ਮਨ ਪਿੰਜਰੇ ਦੇ ਪੰਛੀ ਵਾਂਗ ਆਜ਼ਾਦ ਉੱਡਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਵੀ ਅਸਮਾਨ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਖੁੱਲੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਉਡਾਰੀ

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਲਗਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਦਿਨ ਨਾਰੀ ਦਾ ਮਨ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋ ਕੇ ਰਹੇਗਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਅਲੱਗ ਪਛਾਣ ਬਣਾ ਕੇ ਰਹੇਗਾ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੇਂ ਦੀ ਨਾਰੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਨਾਰੀ ਦੀ ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਡਿੱਗ ਰਹੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਉਭਾਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਜਿਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸਫ਼ਰ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਨਿਕਲੀ ਜਦ ਆਪਣੀ ਬੁਲੰਦ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਮੰਚ-ਸੰਚਾਲਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸੁਣਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਰੌਂਗਟੇ ਖੜੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਵਧੀਆ ਇਨਸਾਨ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਉਹ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਕਵਿੱਤਰੀ ਅਤੇ ਲੇਖਿਕਾ, ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕ ਵੀ ਹਨ।

ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਦੇ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਵਿੱਚ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਰਟੀਕਲਾਂ ਨਾਲ ਸਾਰਿਆ ਦੇ ਰੂ-ਬ-ਰੂ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਖੂਬਸੂਰਤ ਲੇਖਿਨੀ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਹਰ ਕੋਨੇ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚੀ। ਆਜ਼ਾਦ ਰੰਗਮੰਚ ਗੁਰਾਇਆ ਜਿਲ੍ਹਾ ਜਲੰਧਰ ਨਾਲ ਦਿਲੀ ਸਾਂਝ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਇਸ ਆਜ਼ਾਦ ਰੰਗਮੰਚ ਦੀ ਇੰਚਾਰਜ ਹੈ।

ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਆਜ਼ਾਦ ਰੰਗਮੰਚ ਦੀ ਟੀਮ ਦੀ ਮੁੱਖ ਇੰਚਾਰਜ ਹੈ। ਇਸ ਮੰਚ ਦਾ ਸੰਚਾਲਨ ਸਾਲ 2002 ਵਿੱਚ ਭਾਜੀ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਅੱਜ ਤੱਕ ਇਕ ਆਦਰਸ਼ ਸਮਾਜ ਸਿਰਜਣ ਵਿੱਚ ਉਪਰਾਲਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਸਥਾ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕ ਸ਼ੈਲੀ ਰਾਹੀਂ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਬੁਰਾਈਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਚੰਗੇ ਲੇਖਕ ਕਲਾਕਾਰ ਅਤੇ ਗੀਤਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਭੇਦਭਾਵ ਦੇ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਨੂੰ ਨਿਖਾਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਤੇ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉੱਥੇ ਘਟੀਆ ਸਾਹਿਤ, ਲੱਚਰ ਗੀਤਾਂ, ਨੰਗੇਜ਼ ਫਿਲਮਾਂ ਅਤੇ ਅੰਧ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵਿਰੁੱਧ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨਾਮਬੰਦ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਸਥਾ ਦੇਸ਼ ਭਗਤਾਂ, ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਅਤੇ ਮਹਾਨ ਪੁਰਖਿਆਂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਕਾਰ ਕਰਨ ਹਿੱਤ ਉੱਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦੇ ਲਈ ਨਾਟਕਾਂ ਕੋਰੀਓਗ੍ਰਾਫੀ ਅਤੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਆਖਰੀ ਹਫ਼ਤੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਸਥਾ ਪਿੰਡਾ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਕਸਬਿਆਂ ਸਕੂਲਾਂ ਕਾਲਜਾਂ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਹਰ ਕੋਨੇ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਸੈਂਕੜੇ ਨਾਟਕਾਂ ਕੋਰੀਓਗ੍ਰਾਫੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਸਰਮਾਏਦਾਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਜਨਤਾ ਦੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਲੁੱਟ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਢਾਹੇ ਜਾ ਰਹੇ ਅੱਤਿਆਚਾਰਾਂ ਖਿਲਾਫ ਜਾਗ੍ਰਿਤ ਹੋਣ ਲਈ ਜਾਗ੍ਰਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਇਹ ਸੰਸਥਾ ਹਰ ਧਰਮ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਉੱਥੇ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵੰਡਾਂ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਮਜ਼ਬ ਦੇ ਠੇਕੇਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਪਾਖੰਡੀਆਂ ਦਾ ਪਰਦਾਫਾਸ਼ ਵੀ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਇਹ ਸੰਸਥਾ ਰੰਗਮੰਚ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਨਿੱਘਰ ਸੇਂਧ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੰਜਾਬੀ ਟੈਲੀਫਿਲਮਾਂ ਜਿਵੇਂ ਬੇਗਮੋ ਦੀ ਧੀ ਦੀ (ਜੰਗ ਜਾਰੀ ਹੈ), ਲੁੱਟ ਲਏ ਏਜੰਟਾਂ ਨੇ, ਲੰਡਰ ਪੁੱਤ, ਪੱਟ ਲਏ ਨਸ਼ਿਆ ਨੇ ਆਦਿ ਰਾਹੀਂ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਇੰਨਕਲਾਬੀ ਤਬਦੀਲੀ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਸਥਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਹਿਯੋਗੀਆਂ, ਐਨ.ਆਰ.ਆਈ.ਭਰਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਸੇਵੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਮੰਚ ਨੂੰ ਟੈਲੀਫਿਲਮਾਂ ਨਾਟਕਾਂ, ਟੀ. ਵੀ ਸੀਰੀਅਲ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਚੜ ਕੇ ਆਰਥਿਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਸਹਿਯੋਗ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਇਹ ਸੰਸਥਾ ਪੜਾਈ ਪੇਟਿੰਗ ਮੁਕਾਬਲੇ, ਖਿਡਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਹੋਣਹਾਰ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸ.ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਾਫੀ ਸਾਥ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਟੀਮ ਦੇ ਹਰ ਮੈਂਬਰ ਨੂੰ ਮਣਾ ਮੂੰਹੀ ਪਿਆਰ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਬੀਬਾ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਅਦਾਕਾਰਾ ਵੀ ਹੈ। ਦੂਰਦਰਸ਼ਨ ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਲਈ ਕਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿੱਚ ਨਾਮ ਕਮਾ ਚੁੱਕੀ ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਬੇਗਮੋ ਦੀ ਧੀ, ਲੁੱਟ ਲਏ ਏਜੰਟਾਂ ਨੇ ਅਤੇ ਲੰਡਰ ਪੁੱਤਰ ਆਦਿ ਟੈਲੀ ਫਿਲਮਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਕਲਾਂ ਦੇ ਜੌਹਰ ਦਿਖਾ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਆਜ਼ਾਦ ਰੰਗਮੰਚ ਚੱਕ ਦੇਸ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ 'ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਵਿਹੜਾ' ਨਾਮੀ ਇਕ ਮੰਚ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੋ ਆਜ਼ਾਦ ਰੰਗਮੰਚ ਟੀਮ ਦੇ ਅਥਾਹ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬੁਲੰਦ ਹੌਂਸਲੇ ਨੂੰ ਸਲਾਮ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਜ਼ਾਦ ਰੰਗਮੰਚ ਦੇ ਕਲਾਕਾਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਸ੍ਰੋਤ ਅਤੇ ਆਦਰਸ਼ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਬੀਬਾ ਦਰਿਆ ਦੇ ਵਗਦੇ ਪਾਣੀ ਵਾਂਗ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਠਹਿਰਾ ਅਤੇ ਪਿੱਛੇ ਮੁੜਨਾ ਲਫਜ਼ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਉਹ ਸਿਰਫ ਅੱਗੇ ਤੁਰਨਾ ਹੀ ਜਾਣਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰਨੀ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ ਸਗੋਂ ਮੰਜ਼ਿਲ ਉਸ ਕੋਲ ਆਪ ਚੱਲ ਕੇ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਹਿੱਸਾ ਸਮਾਜ ਸੇਵੀ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਲਗਾਉਣ ਵਾਲੀ ਬੀਬਾ ਅੱਜ ਕਿਸੇ ਜਾਣ-ਪਹਿਚਾਣ ਦੀ ਮੁਹਤਾਜ ਨਹੀਂ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਕੰਮ ਆਪ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਤੁਆਰਫ ਕਰਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੀ ਨਕਸ਼ੇ ਕਦਮ ਤੇ ਚਲਦੇ ਹੋਏ ਆਜ਼ਾਦ ਰੰਗਮੰਚ ਦੇ ਕਲਾਕਾਰ ਆਪਣੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਨੂੰ ਸਰ ਕਰਨ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਹਨ।

ਹਰ ਮੋੜ ਹਰ ਵੇਲੇ ਹਰ ਘੜੀ

ਮੇਰੀਆਂ ਰਾਹਾਂ ਵਿੱਚ ਛੁਰੀਆਂ ਗੱਡਣਾ

ਆਦਤ ਜੇ ਤੇਰੀ ਖਾਸ ਹੈ!

ਨੰਗੀਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਤਿੱਖੀਆਂ ਧਾਰਾਂ

‘ਤੇ ਪੈਦਲ ਤੁਰਨ ਦਾ

ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਬੜਾ ਅਭਿਆਸ ਹੈ !!⁶

ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦਾ ਜੀਵਨ ਹਾਦਸਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਅਸੀਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੜ ਕੇ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਸ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਹਨ ਹਾਦਸੇ-ਦਰ ਹਾਦਸੇ, ਹਯਾਤੀ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟੀ ਕੁੜੀ, ਪੈਰਾਂ ਚ ਸੁਲਗਦਾ ਸਫਰ ਆਦਿ ਹਨ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰ ਮੋੜ ਤੇ ਭਿਆਨਕ ਹਾਦਸਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਵਾਪਰੇ ਹੋਏ ਵੇਖਿਆ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਨੌਜਵਾਨ ਭਰਾ ਦੀ ਮੌਤ , ਪਤੀ ਦੀ ਮੌਤ ਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਛੋਟੀ ਹੁੰਦੀ ਨੂੰ ਦੀਵਾਲੀ ਦੀ ਰਾਤ ਝੁਲਸਿਆ ਵੇਖਿਆ ਹੈ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਅਸੀਂ ਉਸਨੂੰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਉਦਾਸ, ਮੁਰਝਾਈ ਹੋਈ ਨੂੰ ਹੀ ਵੇਖਿਆ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਉਸਨੂੰ ਰੰਗਮੰਚ

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਦੀ ਸਟੇਜ ਉੱਪਰ ਕਲਾਕਾਰੀ ਕਰਦੇ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਕਿ ਇਹ ਉਹੀ ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਜਦੋਂ ਸਟੇਜ ਉੱਪਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਪਾਤਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਆਤਮਾ ਬਣਾ ਕੇ ਰੋਲ ਅਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਕਈ ਲੋਕ ਉਸਨੂੰ ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਸੰਤੀ ਜਾਂ ਜੈਬੀ ਕਹਿ ਕੇ ਬੁਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੂੰ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।

ਉਸ ਨੇ ਲੋਹਾ-ਕੁੱਟ, ਕੰਮੀਆਂ ਦੇ ਵਿਹੜੇ, ਨਵਾਂ ਜਨਮ, ਧਮਕ ਨਗਾਰੇ ਦੀ ਅਦਿ ਨਾਟਕਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾਂ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਜਦੋਂ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵੜ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਆਪਣੇ ਕਿਰਦਾਰ ਨੂੰ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਨਿਭਾਉਂਦੀ ਸੀ। ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਨਾਲ ਸਮੇਂ ਲੈਂਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਆਮ ਮਨੁੱਖ ਤਾਂ ਕੀ ਅੱਤਵਾਦੀ ਵੀ ਪਿਘਲ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਇਕ ਵਾਰ ਨਾਟਕ ਕਰ ਕੇ ਘਰ ਪਹੁੰਚੀ ਤਾਂ ਇਕ 25-26 ਸਾਲ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਆਖਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਤਲ ਕੀਤੇ ਹਨ ਤੇ ਹੁਣ ਮੈਂ ਸਾਰੇ ਹਥਿਆਰ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਛੱਡਣ ਆਇਆ ਹਾਂ ਤੇ ਮੈਂ ਹੁਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਲਗਾਵਾਗਾ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਪੱਥਰ ਤੋਂ ਮੌਮ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਹੈ ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ।

ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਇੰਨ੍ਹੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਇਰਾਦੇ ਵਾਲੀ ਇਸਤਰੀ ਸੀ ਕਿ ਆਤੰਕਵਾਦ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਸਨੇ ਰੰਗਮੰਚ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ। ਉਹ ਪਰਿੰਦਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਜਾਨ ਪਾਉਣ ਵਾਲੀ ਇਸਤਰੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਮਾਸੂਮੀਅਤ ਦੀ ਮੂਰਤ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਵਾਰ ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮਾਂ ਦੀ ਇੰਟਰਵਿਊ ਲੈ ਕੇ ਉਸਨੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਕਿਸੇ ਅਜ਼ੀਜ਼ ਨੂੰ ਭੇਜਣੀ ਸੀ ਬਸ ਇਸੇ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਨੁੰਮਾਇੰਦਿਆਂ ਨੇ ਇੰਨਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਧਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਨ ਆ ਗਏ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰਦਿਆ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਗਲਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੁੱਕਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨਾਲ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੇ ਅਨੇਕਾਂ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਖੇਲ ਖੇਲੇ ਹਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਕਦੀ ਵੀ ਡੋਲੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾਲ ਜੁੜਦੀ ਹੀ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਅੱਗੇ ਹੀ ਅੱਗੇ ਵੱਧਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਡੂੰਗੇਰੀ ਵੇਦਨਾਂ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਹਰ ਮਨ ਨੂੰ ਟੁੰਬੇ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੀ। ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਉਸਨੇ ਸਰਲ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਮੌਤ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਨੇੜੇ ਆ ਕੇ ਮੁੜਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੇ ਰੰਗਮੰਚ ਤੇ ਬੜੀ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਉਸਨੂੰ ਉਸਦੇ ਕਿਰਦਾਰ ਤੋਂ ਜਾਣਦੇ ਹਨ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਆਪਣੇ ਪਾਤਰ ਰੂਪ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਰੂਹ ਵਿੱਚ ਵਸਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਉਸਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਹੋਰ ਉਘੜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਸੀ ਜਦੋਂ ਪਤੀ ਸਾਥ ਛੱਡ ਗਿਆ ਥਾ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਬੇਟੀ ਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਸਮਝਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਬੀਬਾ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸ਼ੌਂਕ ਸੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਜਗੀਰਦਾਰੀ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਸਖ਼ਤ ਮਨਾਹੀ ਸੀ।

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਫਿਰ ਵੀ ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਪੜਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਉਹ ਅੱਧੀ ਛੁੱਟੀ ਨੂੰ ਜਲਦੀ ਰੋਟੀ ਖਾ ਕੇ ਸਕੂਲ ਦੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਪੜਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਉਸਨੇ ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਦੀਆਂ ਫਿਲਮਾਂ ਕਈ ਵਾਰ ਆਪਣਿਆਂ ਘਰਦਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਜਾ ਕੇ ਸਿਨੇਮਾ ਵਿੱਚ ਦੇਖੀਆਂ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਇਕ ਉਘੜਵੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਉਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵਿੰਨਿਆਂ ਪਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਇਕ ਇਕ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਜੀਅ ਜਾਨ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਕੰਵਲ ਦਾ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੀ ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਲਾਹਿਆ ਹੈ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੇ ਸੰਘਰਸ਼ਮਈ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਹੰਢਾਇਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਦੀਆਂ ਦੋ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜੀਆਂ। ‘ਮੇਰਾ ਰੂਸੀ ਸਫਰਨਾਮਾ’ ‘ਮੇਰਾ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਸਫਰਨਾਮਾ’ ਆਦਿ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨੂੰ ਪੜ ਕੇ ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੂੰ ਪੜਨ ਦਾ ਸ਼ੌਂਕ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ।

ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਨਾਰੀਵਾਦ ਅਨੁਸਾਰ ਜੇਕਰ ਔਰਤ ਨੂੰ ਘਰ ਦੀ ਚਾਰ ਦੀਵਾਰੀ ਅੰਦਰ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਅਸਮਾਨ ਵਿੱਚ ਲੰਬੀਆਂ ਚੁੰਘੀਆਂ ਭਰਨੀਆਂ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲੇਗੀ। ਜਮਾਤੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਕੇ ਹੀ ਇਸ ਪਿੰਜਰੇ ਨੂੰ ਤੋੜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਿੰਜਰੇ ਦਾ ਪਰਿੰਦਾ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤੀਕ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਕ ਕੈਦ ਕੀਤੀ ਔਰਤ ਲਈ ਵੰਗਾਰ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਉਸਨੇ ਸ਼ਹੀਦਾ ਨੂੰ ਸ਼ਰਧਾਜਲੀਆਂ ਦੇਣ ਦੇ ਮਕਸਦ ਨਾਲ ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਹੀਦਾ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਹੋਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਆਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਹੈ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਲੋਕ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜੋ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪਾ ਗਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਿਰਾਦਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪਾਈਆਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਾਰਿਸ ਅੱਜ ਵੀ ਭੁੱਖਮਰੀ ਤੇ ਤੰਗੀ ਵਾਲਾਂ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਆਪਣੀ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਸਨੇ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਵੰਗਾਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ।

‘ਗਗਨ ਅਤੇ ਮਿੱਟੀ’ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਉਸਨੇ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚਲੀ ਚੱਲ ਰਹੀ ਉਚ ਨੀਚ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ । ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਨੀਵੀਆਂ ਛੱਤਾਂ ਹੇਠ ਬੈਠੇ, ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੋਚ

ਜ਼ਰੂਰੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਬੋਣੀ ਹੋਵੇ, ਸਗੋਂ ਉਚਿਆਂ ਮਹਿਲਾਂ ਦੇ ਵਾਸੀ

ਬੋਣੇ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।⁷

ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਉਸਨੇ ਛੋਟੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵੱਡਿਆਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਕੇ ਸਾਡੇ ਤੱਕ ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਨੀਵੀਆਂ ਛੱਤਾਂ ਹੇਠਾਂ ਬੈਠੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਬੋਣੀ ਹੋਵੇ। ਉੱਚੇ ਮਹਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਜ਼ਰੂਰ ਬੋਣੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜੋ ਲੋਕ ਸਿਰਫ ਗਗਨ ਨੂੰ ਹੀ ਛੂਹਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਹ ਇਹ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਫਰ ਸ਼ੁਰੂ ਤਾਂ ਮਿੱਟੀ ਤੋਂ ਹੀ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਸੋ ਸਾਡੀ ਸੋਚ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਜ਼ਰੂਰ ਸਰਲ ਹਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘਾਈ ਵੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਰੋਕਾਂ ਖਲਲ ਲੱਖ ਖੜ੍ਹੇ ਕਰ ਰੱਖੋ

ਇਹ ਕਲਮ ਦੀ ਨੋਕ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲੇ ਚੰਗਿਆੜੇ।⁸

ਇਹ ਅੱਖਰ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਤਿੱਖੇ ਵਿਅੰਗ ਕੱਸੇ ਹਨ ਜੋ ਸਿੱਧਾ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਖੁੱਭਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਕ੍ਰੋਧ ਨੂੰ ਉਸਨੇ ਅੱਖਰਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਜੋ ਅਜਿਹਾ ਰੂਪ ਧਾਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕਦੇ ਸ਼ੋਹਲਾ ਬਣਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਦੇ ਸ਼ਬਨਮ ਕਦੇ ਜੁਲਮ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਇਹ ਅੱਖਰ ਤਲਵਾਰ ਵੀ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਅੱਖਰ ਹੀ ਹਨ ਜੋ ਅਨਿਆਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਭਾਂਬੜ ਬਣ ਕੇ ਮੱਚਦੇ ਹਨ ਇਹ ਅੱਖਰ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਲੱਖ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਲਗਾ ਲਉ ਜੋ ਕਲਮ ਵਿੱਚ ਭਾਂਬੜ ਮਚ ਰਹੇ ਹਨ ਇਹ ਉਸਨੂੰ ਸਾੜ ਸੁੱਟਣਗੇ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਸਹਿਣ ਦੀ ਬਜਾਇ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਬੁਰਾਈਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਲੰਮੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਹੋ ਕੇ ਆਈ ਹੈ ਤੇ ਅੱਜ ਦੀ ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਇਹ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉੱਠੋ ਹੁਣ ਜੁਲਮ ਨਾਲ ਟਕਰਾ ਲੈਣ ਦੀ ਵਾਰੀ ਹੈ।

‘ਬੜੀ ਭਿਆਨਕ ਸੀ’ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੀਆਂ ਦੁੱਖਾਂ ਤਕਲੀਫਾਂ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਰਾਤ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਇਕੱਲੇ ਰਾਹ ਤੇ ਸਫਰ ਕਰਨ ਦੀ ਜਾਂਚ ਸਿਖਾਉਣ ਵਾਲੀ ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਹੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਬੜੀ ਭਿਆਨਕ ਸੀ

.....

ਪਿੰਡੋਂ-ਪਿੰਡ, ਸ਼ਹਿਰੋ-ਸ਼ਹਿਰ

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਹੋਕਾ ਦਿੰਦੀ ਰਹੀ।⁹

ਉਹ ਨਾਰੀ ਦੇ ਰੂਪ ਨੂੰ, ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸਫਰ ਬਹੁਤ ਲੰਮਾ ਹੈ ਇਸ ਰਸਤੇ ਉੱਪਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕੰਡੇ ਵਿਛਾਏ ਹੋਏ ਹਨ ਤੇ ਹਿੰਮਤ ਦ੍ਰਿੜ ਨਿਸ਼ਚੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉੱਪਰ ਆਪਣੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਪੈਰਾਂ ਨੂੰ ਟਿਕਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਡਿੰਘਾਲੀ ਤਾਰ ਪੈਰਾਂ ਵਿੱਚ ਖੁੱਭ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇਕੱਲੀ ਔਰਤ ਨਿਸ਼ਚੇ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਗੁਜ਼ਾਰਦੀ ਹੋਈ ਅੱਗੇ ਵੱਧਦੀ ਰਹੇਗੀ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੂੰ ਇਕ ਆਸ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਰੂਰ ਉਸਦੇ ਸਫਰ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਉਸਦਾ ਸਾਥ ਦੇਣ ਲਈ ਆਵੇਗਾ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸ ਨਾਲ ਵਫਾ ਕਰੇਗੀ ਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਹੀ ਆਪਣੀ ਬਾਕੀ ਬਚੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਗੁਜ਼ਾਰੇਗੀ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਅਲੱਗ ਕਿਸਮ ਦਾ ਰੂਪ ਉੱਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਨਾਰੀਵਾਦ ਦੀ ਝਲਕ ਵੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਨਾਰੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਨੂੰ ਨਿਖਾਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਵੀ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੀ। ਉਹ ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਦੱਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਨਾਰੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਅਲੱਗ ਪਹਿਚਾਣ ਹੈ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਮਰਦ ਦਾ ਪਰਛਾਵਾਂ ਬਣ ਕੇ ਹੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਹੀਂ ਗੁਜ਼ਾਰ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ।

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦਾ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਪੈਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਲਗਦਾ ਸਫਰ ਖੋਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ੇ ਦਾ ਨਾਮ ਪੜਨ ਤੋਂ ਹੀ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸੁਲਗਦੇ ਹੋਏ ਸਫਰ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪਤੀ ਦੇ ਛੱਡ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਤੇ ਉਸਦੀ ਬੇਟੀ ਹੀ ਘਰ ਵਿੱਚ ਇਕੱਲੀਆਂ ਰਹਿ ਗਈਆਂ, ਜੋ-ਜੋ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਦਾ ਉਸਨੂੰ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਉਸ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਉਵੇਂ ਹੀ ਆਪਣੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿੱਚੋਂ ਹੋਰ ਅਨੇਕਾਂ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਵਿਸ਼ੇ ਨਿਕਲ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਸਾਨੂੰ ਜਾਗੀਰਦਾਰੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਝਲਕ ਤੇ ਉਸ ਵਿਚਲੀ ਔਰਤ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀ ਬਾਰੇ ਵੀ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਤੇ ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਵਾਂਗ ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੇਂ ਦੀ ਨਾਰੀ ਵੀ ਲੱਖਾਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੇ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿੱਚ ਮਰਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਵਿਚਲੀ ਔਰਤ ਦੀ ਹਰ ਪੱਖ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਵਿਸ਼ਾ ਨਿਕਲ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਲੜਾਈ ਖੁਦ ਹੀ ਲੜਨੀ ਪਵੇਗੀ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੇ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਪੜ ਕੇ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਰੋਸ਼ਨ ਕਰਵਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਲੱਖਾਂ ਪੱਥਰਾਂ ਵਰਗੀਆਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਦਾ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਜੇ ਇਹ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋਣਗੀਆਂ ਤਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਚ ਮਿਲੀ ਸਫਲਤਾ ਦਾ ਉਹੋਂ ਜਿਹਾ ਸਵਾਦ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ।

ਉਸਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਹੀ ਲਗਭਗ ਨਾਰੀਵਾਦ ਉਪਰ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਨਾਰੀਵਾਦ ਖੁਦ ਨਾਰੀ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਨੂੰ ਉਭਾਰਨ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। 'ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿਰਜੇ ਸੁਪਨੇ' ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਨਾਰੀਵਾਦ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਔਰਤ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਕਿੰਨੇ ਵੀ ਜ਼ੁਲਮ, ਸਿਤਮ ਕਿਉਂ ਨਾ ਕਰ ਲਵੇਂ ਪਰ ਹੁਣ ਉਹ ਰੋ ਕੇ ਹੀ ਆਪਣਾ ਸਮਾਂ ਬਰਬਾਦ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗੀ ਸਗੋਂ ਆਪਣੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਲਈ ਇਕ ਅਲੱਗ ਹੀ ਰਾਹ ਬਣਾ ਕੇ ਉਸ ਉਪਰ ਚੱਲੇਗੀ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਅੱਜ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੁੱਖਾਂ ਤਕਲੀਫਾ ਨਾਲ ਭਰੀ ਪਈ ਹੈ ਪਰ ਇਕ ਦਿਨ ਸੁੱਖਾਂ ਦਾ ਵੀ ਆਗਮਨ ਹੋਵੇਗਾ ਤੇ ਫੇਰ ਉਸ ਦਿਨ ਉਹ ਆਪਣੇ ਅਤੀਤ ਨੂੰ ਹੱਸ ਕੇ ਦਿਖਾਵੇਗੀ। ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਨਾਰੀਵਾਦ ਅਨੁਸਾਰ ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਵੀ ਘਬਰਾਉਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ ਬਲਕਿ ਮੁਸੀਬਤ ਦਾ ਡਟ ਕੇ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। 'ਕਦਮਾਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ' ਕਵਿਤਾ ਇਕ ਪੱਕੇ ਨਿਸ਼ਚੇ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿੜ ਇਰਾਦੇ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਕਵਿਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਨਾਰੀਵਾਦ ਸਮਝਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਜੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਅਲੱਗ ਪਹਿਚਾਣ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਸਾਫ ਰਾਹ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਹੋ ਕੇ ਉਗੜ ਦੁਗੜ ਰਾਹਾਂ ਤੇ ਤੁਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਨਵੇਂ ਰਸਤੇ ਦੀ ਪੈੜ ਅਸੀਂ ਬਣਾਈਏ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਲੋਕ ਸਾਡੀ ਪੈੜ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਨ।

ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਨਾਰੀਵਾਦ ਵਿਅਕਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੱਧਰੇ ਰਾਹਾਂ ਤੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲਾਂ ਕਦੀ ਵੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਸਗੋਂ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਦੇ-ਕਰਦੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਊਣ ਵਾਲਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਹਿਮੀਅਤ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਦੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਘਬਰਾਉਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਡਟ ਕੇ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਨਾਰੀਵਾਦ ਆਪਣੀ ਅਲੱਗ ਪਹਿਚਾਣ ਲੈ ਕੇ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਜਜਬਾ ਉੱਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਤਕਲੀਫਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਛੋਟੀਆ ਜਾਪਣ ਲੱਗਦੀਆਂ ਹਨ। ‘ਦੂਰੋਂ ਆਉਂਦੀ ਇਕ ਕਿਰਨ’ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉਘੜ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਟੁੱਟ ਹਾਰ ਕੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਦੁਖੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਬਲਕਿ ਅੱਗੇ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਲੜਦੀ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਇਕ ਕਿਰਨ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਉਸਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸੁਖਾਲਾ ਕਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਵੀ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਹੋਰ ਇਕ ਕਿਰਨ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਸੋ ਸਾਨੂੰ ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਤੋਂ ਸਿਖਿਆ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਆਸ ਦਾ ਹੱਥ ਫੜ ਕੇ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਆਸ ਹੈ ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ। ਆਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਬੰਦਾ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਸੋ ਸਾਨੂੰ ਨਾਰੀਵਾਦ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਹੱਕਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਚੇਤੰਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਨਾਰੀਵਾਦ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਚਿੰਤਨ ਵਿੱਚ ਇਕ ਨਵੀਂ ਸਰਗਰਮ ਸਮਾਜਿਕ ਲਹਿਰ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਸਿਧਾਂਤ ਵਜੋਂ ਆਪਣੀ ਨਿਵੇਕਲੀ ਹੋਂਦ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ ਇਹ ਦੱਸਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਨਾਰੀਵਾਦ ਕੀ ਹੈ? ਆਪਣੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਹੀ ਨਾਰੀ ਮਨੁੱਖ ਵਲੋਂ ਹਰ ਸੱਭਿਅਤਾ ਅਤੇ ਹਰ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਕੀਤੇ ਗਏ ਜ਼ਬਰ ਅਤੇ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਤੋਂ ਜੋ ਉਸਨੂੰ ਸਮਾਜਕ ਆਰਥਕ ਰਾਜਨੀਤਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਹਮੇਸ਼ਾ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮੁਕਤ ਕਰਨ ਦੇ ਉਪਰਾਲੇ ਕਰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ।

ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸੰਘਰਸ਼ ਕੀਤਾ। ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸਨੇ ਜਿਹੜਾ ਰਾਹ ਅਪਣਾਇਆ ਉਹ ਸਿੱਧਾ ਮੰਜ਼ਿਲ ਤਕ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ ਤੇ ਅਜਿਹੀ ਹੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਸਾਹਸ, ਹਿੰਮਤ, ਦਲੇਰੀ, ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਦਾ ਉਹ ਸੰਚਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਨਾਰੀ ਚੇਤਨਾ ਨੂੰ ਹੁਲਾਰਾ ਦਿੰਦੀਆਂ ਇੱਕ ਨਵ-ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸਿਰਜਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਹਵਾਲੇ ਅਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ

1. ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ, ਪੈਰਾਂ ‘ਚ ਸੁਲਗਦਾ ਸਫਰ, ਪੰਨਾ 42
2. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 10
3. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 6
4. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 64
5. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 65
6. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 10
7. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 64

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

8. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 65

9. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 21

ਅਧਿਆਇ ਤੀਜਾ

ਪੈਰਾਂ 'ਚ ਸੁਲਗਦਾ ਸਫ਼ਰ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾਗਤ ਅਧਿਐਨ

ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਲੱਖਣ ਤੇ ਪ੍ਰਤਿਭਾਸ਼ੀਲ ਕਵਿੱਤਰੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਵਿੱਚ ਇਕ ਲੰਮਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਦੇ ਲਈ ਬੇਮੋਸਮਾਂ ਨੂੰ ਝੱਲਿਆ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਹੰਢਾਏ ਸੰਤਾਪਾਂ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਲੋਹੇ ਦਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਲੋਹਾ ਜਿਹੜਾ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਨਵੇਂ ਢਾਂਚੇ ਵਿੱਚ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਔਜਾਰ ਬਣਿਆ। ਬੀਬਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਚੇਤੰਨਤਾ ਨੂੰ ਉਭਾਰਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਕਾਵਿ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਰੀ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਦੀ ਹੈ ਤੇ ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਉਸਦਾ ਬਣਦਾ ਹੱਕ ਦੇਣ ਲਈ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਹੈ। ਨਾਰੀ ਦੀ ਪੀੜ੍ਹਾ, ਦਰਦ, ਸੰਤਾਪ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਉਸ ਅੰਦਰ ਇਕ ਨਵੀਂ ਚੇਤਨਾ ਤੇ ਹੁਲਾਰਾ ਬਖਸ਼ਦੀ ਹੋਈ ਉਸਨੂੰ ਇਸ ਮਰਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਹੱਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਦੀ ਹੈ।

ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਅੱਜ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਉੱਭਰ ਰਹੀ ਕਲਾਕਾਰ ਹੈ ਜੋ ਇਕ ਪਾਸੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਅਤੇ ਅਦਾਕਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੈ ਉੱਥੇ ਉਹ ਇਕ ਕਵਿੱਤਰੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵੀ ਆਪਣੇ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ: ਪੈਰਾਂ 'ਚ ਸੁਲਗਦਾ ਸਫ਼ਰ, ਹਾਦਸੇ-ਦਰ-ਹਾਦਸੇ ਨਾਲ ਪਛਾਣੀ ਗਈ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਕੇਵਲ ਨਾਰੀ ਦੇ ਦੁਖਾਂਤ ਨੂੰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ, ਤ੍ਰਾਸਦਿਕ ਸਥਿੱਤੀਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਸਗੋਂ ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਹਿੰਮਤ, ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਜੀਣ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੰਤਾਪ ਭੋਗੇ।

ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚਲੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਢੰਗ ਦੇ ਨਾਲ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਕ ਔਰਤ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਉਸਨੇ ਔਰਤ ਦੇ ਦਰਦ ਨੂੰ ਦਿਲੋਂ ਸਮਝਿਆ ਹੈ ਤੇ ਔਰਤ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਦੇ ਲਈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਵਿੱਚ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਵਾਲੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਬੀਬਾ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦੁੱਖ ਹੰਢਾਏ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਕਲਮ ਵਿੱਚ ਪਰੋ ਕੇ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਛੋਟੀ ਹੁੰਦੀ ਨੂੰ ਮੌਤ ਨੇ ਬਾਰ ਬਾਰ ਆ ਕੇ ਘੇਰਾ ਪਾਇਆ ਤੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਵੇਂ ਮੌਤ ਉਸਨੂੰ ਛੂਹ ਕੇ ਮੁੜਦੀ ਰਹੀ ਹੈ ਛੇ ਕੁ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀ ਹੀ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਚੱਲਦੇ ਟਰੱਕ ਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਬੜੀ ਬੇਰਹਿਮੀ ਦੇ ਨਾਲ ਸੁੱਟਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਸਮਤ ਇਸੇ ਨੂੰ ਹੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦਾ ਵਾਲ ਵੀ ਬਿੰਗਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਬਿਜਲੀ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਉਸਨੇ ਹੱਥ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਤੇ ਰੱਬ ਨੇ ਮਸਾਂ ਹੀ ਉਹ ਰੱਖੀ ਸੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਹੀ ਉਸਨੂੰ ਧੌਖਾ ਦੇਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸੇ ਲਈ ਇਨਸਾਨਾਂ ਦੇ ਧੌਖੇ ਦੇਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਉਹ ਕਦੇ ਟੁੱਟੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਸਦੇ ਹੌਂਸਲੇ ਹੋਰ ਵੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੁੰਦੇ ਗਏ।

ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਰੀਵਾਦ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਰੀ ਚੇਤਨਾ ਤੇ ਨਾਰੀਵਾਦ ਦੇ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਨਾਰੀ ਚੇਤਨਾ ਤੋਂ ਭਾਵ ਨਾਰੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਆਪਣੇ ਹੱਕਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸੋਝੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਨਾਰੀ ਅੰਦਰ ਇਹ ਸੋਝੀ ਸੁਰਤ ਆਈ ਉਹ ਆਪਣੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਹੱਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਅੱਗੇ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਨਾਰੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਨਾਰੀ ਚੇਤਨਾ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਰੀ ਆਪਣੇ ਪੱਖ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਲਈ ਜਦੋਂ ਇਕਜੁੱਟ ਹੋ ਕੇ ਅੱਗੇ ਆ ਕੇ ਲੜਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਅਸੀਂ ਨਾਰੀ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਨਾਮ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਨਾਰੀ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਸਮਾਜਕ ਸਥਿੱਤੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਥਿੱਤੀਆਂ ਨਾਲ ਹੈ। ਜੰਗਲੀ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਮਰਦ ਅਤੇ ਔਰਤ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਬੰਦਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸਾਰੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸੁਤੰਤਰ ਸਨ। ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਪੂਰਾ ਸਨਮਾਨ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਟੋਲੀ ਵਿਆਹ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਇਕ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਪਤੀ ਇਕ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਕਈ ਪਤੀ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਟੋਲੀ ਵਿਆਹ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਸੀ ਕਿ ਬੱਚੇ ਦਾ ਬਾਪ ਕੌਣ ਹੈ ਸਗੋਂ ਔਰਤ ਤੋਂ ਹੀ ਬੱਚੇ ਦੀ ਨਸਲ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਜਹਾਲਤ ਦੇ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਟੋਲੀ ਵਿਆਹ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਜੋੜਾ ਵਿਆਹ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋਇਆ ਇਸ ਵਿਆਹ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਘਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦਾ ਕੰਮ ਮਰਦ ਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਘਰ ਦਾ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਔਰਤ ਵਲੋਂ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਨਾਰੀ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਵੀ ਘੱਟ ਗਈ ਤੇ ਉਸਦਾ ਮਾਨ ਸਨਮਾਨ ਵੀ ਹੋਣਾ ਘਟ ਗਿਆ। ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਘਰ ਵਿੱਚ ਪੈਸੇ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਵੱਧਦਾ ਗਿਆ ਤਿਵੇਂ-ਤਿਵੇਂ ਘਰ ਵਿੱਚ ਮਰਦ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਵੱਧਦਾ ਗਿਆ।

ਸੱਭਿਅਤਾ ਦੇ ਯੁੱਗ ਅੰਦਰ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪੜਾਅ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਔਰਤ ਨੂੰ ਘਰ ਦੀ ਚਾਰ ਦੀਵਾਰੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਰੱਖਣਾ, ਮਰਦ ਦੀ ਦਾਸੀ ਬਣਾ ਕੇ ਰੱਖਣਾ ਇਸ ਯੁੱਗ ਦੇ ਅੰਦਰ ਔਰਤ ਦੀ ਸਥਿੱਤੀ ਇੰਨੀ ਤਰਸਯੋਗ ਹੋ ਗਈ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਸਤੀ ਪ੍ਰਥਾ ਮਜ਼ਬੂਰਨ ਮੰਨਣ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਔਰਤ ਦੀ ਸਥਿੱਤੀ ਲਗਾਤਾਰ ਗਿਰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਯੁੱਗ ਦੇ ਆਉਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਵੀ ਔਰਤ ਦਾ ਲਗਾਤਾਰ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਪੜ੍ਹ-ਲਿਖ ਗਈਆਂ ਸਨ ਮਰਦ ਤਾਂ ਬਸ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਨੂੰ ਦਬਾ ਕੇ ਹੀ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਘੱਟ ਸੀ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਔਰਤਾਂ ਅਨਪੜ੍ਹ ਅਤੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਪੈਸਾ ਨਾ ਲਿਆਉਣ ਕਰਕੇ ਆਰਥਕ ਪੱਖੋਂ ਵੀ ਗੁਲਾਮ ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਮਾਜਕ ਪੱਖ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਔਰਤਾਂ ਮਰਦ ਦੀਆਂ ਭਾਈਵਾਲ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰਤਾ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਵੀ ਦੇਖਿਆ

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੈ। ਹੁਣ ਔਰਤ ਦੀ ਸਥਿੱਤੀ ਕੁਝ ਸੁਧਰਦੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਨਾਰੀ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਆਉਣਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਇਕ ਅਤਿ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਨਾਰੀ ਚੇਤਨਾ ਨਾ ਆਉਂਦੀ ਤਾਂ ਸਮਾਜ ਦੀ ਹਾਲਤ ਇਕ ਨਰਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੇ ਹੋਰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਣੀ।

ਸੋ ਨਾਰੀ ਚੇਤਨਾ ਔਰਤਾਂ ਲਈ ਇਕ ਤਰਾਂ ਨਾਲ ਵਰਦਾਨ ਸਾਬਿਤ ਹੋਈ ਹੈ। ਨਾਰੀ ਨਾਲ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਧੱਕਾ ਤਾਂ ਮਰਦ ਆਪ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਮਰਦ ਬਸ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਔਰਤ ਨੂੰ ਦਬਾ ਕੇ ਹੀ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾਰੀਵਾਦ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਨਾਰੀ ਕੋਈ ਘਰ ਦੀ ਵਸਤੂ ਜਾਂ ਕੋਈ ਖਿਡਾਉਣਾ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਦਿਲ ਚਾਹੇ ਖੇਡ ਲਿਆਂ ਜਾਵੇ ਤੇ ਜਦੋਂ ਦਿਲ ਚਾਹੇ ਦੂਰ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਨਾਰੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵੀ ਜਜ਼ਬਾਤ ਭਾਵ ਖਿਆਲ ਹੁੰਦੇ ਉਹ ਵੀ ਮਰਦ ਦੇ ਵਾਂਗ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਅਸਮਾਨ ਵਿੱਚ ਉਡਾਰੀ ਲਗਾਉਣ ਨੂੰ ਤੜਫਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਮਰਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਉਸ ਉੱਪਰ ਪਾਬੰਦੀ ਲਗਾ ਕੇ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਨਾਰੀ ਦੀ ਇਸ ਉਡਾਣ ਨੂੰ ਹੌਸਲਾ ਆ ਕੇ ਨਾਰੀਵਾਦ ਨੇ ਦਿੱਤਾ। ਸੋ ਨਾਰੀਵਾਦ ਦਾ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ।

ਸਾਈਮਨ ਦੇ ਬੇਵੀਅਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ *The second sex* ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿੱਚ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਉਕਤੀਆਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਦਿੱਤੇ ਹਨ ਜੋ ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਪੁਰਸ਼ ਨਾਲੋਂ ਘਟੀਆਂ ਸਾਬਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਅਰਸਤੂ ਅਨੁਸਾਰ -

“ ਨਾਰੀ ਕੁਝ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਕਰਕੇ ਨਾਰੀ ਹੈ। ”¹

ਬੈਂਡਾ ਦੇ ਮੱਤ ਅਨੁਸਾਰ-

“ ਮਰਦ ਤਾਂ ਨਾਰੀ ਬਿਨਾਂ ਆਪਣੇ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਸਕਦਾ ਹੈ

ਪਰ ਨਾਰੀ ਮਰਦ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਆਪਣੇ ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ ਸੋਚ ਸਕਦੀ। ”²

ਮਰਦ ਘਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਬੇਟੀ, ਮਾਂ, ਭੈਣ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੇ ਉਸਦਾ ਸਨਮਾਨ ਕਰੇ ਤਾਂ ਸਮਾਜ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਕਰੇਗਾ। ਅਸੀਂ ਮੰਨਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਹਿਤ ਸਮਾਜ ਦਾ ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਵੀ ਔਰਤ ਦੀ ਸਥਿੱਤੀ ਨੂੰ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਢੰਗ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਔਰਤ ਦੇ ਤ੍ਰਾਸਦਿਕ ਰੂਪ ਨੂੰ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਕਈ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਤੇ ਇਹ ਗੱਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਦਰੋਪਦੀ ਨੂੰ ਜੂਏ ਵਿੱਚ ਹਾਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਰਮਾਇਣ ਦੀ ਨਾਇਕਾ ਸੀਤਾ ਨੂੰ ਰਾਮ ਵਲੋਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਤਰਾਂ ਇਹ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਉਣਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੈ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਦਰਜਾ ਮਿਲਿਆ ਹੈ।

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਵੀ ਸਮਾਜਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਲੋਂ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰਤਾ ਦੇ ਹੱਕ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਸਭ ਵਿਅਰਥ ਹਨ। ਸਮਾਜ ਉੱਪਰ ਕੁਝ ਵੀ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਮੰਨੂ ਦਾ ਕਾਨੂੰਨ ਵੀ ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਪੁਰਸ਼ ਤੋਂ ਨੀਵਾਂ ਦਰਜਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਹਿੰਦੂ ਫਿਲਾਸਫੀ ਦਾ ਮਹਾਨ ਸੰਸਥਾਪਕ ਸ਼ੰਕਰਾਚਾਰੀਆ ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਨਰਕ ਦਾ ਦੁਆਰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਇਸਲਾਮ ਵੀ ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਦੇ ਹੱਕ ਪ੍ਰਦਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਪੁਰਾਤਨ ਸੋਚ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਸੋਚ ਵਿੱਚ ਜ਼ਮੀਨ ਅਸਮਾਨ ਦਾ ਫਰਕ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਘਰ ਦੀ ਚਾਰ ਦੀਵਾਰੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਹੁਣ ਇਹ ਬੰਦਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਹੁਣ ਨਾਰੀ ਮਰਦ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਬੈਠ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਖੁਦ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਨਾਲ ਸੁਤੰਤਰ ਹੈ। ਪੁਰਾਤਨ ਸੋਚ ਹੁਣ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਨਾਲ ਬਦਲਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਸੋਚ ਹਰ ਘਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਘਰ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਲ ਦਬਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਰਿਹਾ, ਉਸ ਉੱਪਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਬੰਦਿਸ਼ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲਗਾਈ ਜਾਂਦੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਹ ਹੁਣ ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਸਥਾਨ ਬਣਾਉਂਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਚਾਹੇ ਉਹ ਖੇਤਰ ਸਮਾਜਕ ਹੋਵੇ, ਰਾਜਨੀਤਕ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਆਰਥਕ ਹੋਵੇ, ਔਰਤ ਬੁਲੰਦੀਆਂ ਨੂੰ ਛੂੰਹਦੀ ਹੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਨਾਰੀ ਚੇਤਨਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਨਾਰੀਵਾਦ ਹੋਂਦ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਾਰੀਵਾਦ ਤੋਂ ਭਾਵ ਮਰਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਇਸਤਰੀ ਉੱਪਰ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਵਧੀਕੀਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਆਵਾਜ਼ ਬੁਲੰਦ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸਣਾ, ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਚੇਤ ਕਰਨਾ, ਫਰਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਨਿਭਾਉਣਾ ਸਿਖਾਉਣਾ ਹੀ ਨਾਰੀਵਾਦੀ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕੰਮ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਰੀਵਾਦੀ ਲਹਿਰ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਈ। ਇਸ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਔਰਤ ਅਤੇ ਮਰਦ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਦੀ ਨਿਗ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਔਰਤ ਨੂੰ ਮਰਦ ਨਾਲੋਂ ਨੀਵਾਂ ਨਹੀਂ ਦਿਖਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਮਰਦ ਔਰਤ ਤਾਂ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ ਆਏ ਹਨ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਇਨਸਾਨ ਹਨ। ਪ੍ਰੰਪਰਾਵਾਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਜਿੱਥੇ ਔਰਤ ਨੂੰ ਮਰਦ ਨਾਲੋਂ ਸਰੀਰਕ ਪੱਖੋਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਦੱਸ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਨਕਾਰਦਾ ਹੈ ਉੱਥੇ ਨਾਰੀਵਾਦੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਵੀ ਗਲਤ ਸਾਬਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਮਰਦ ਵਾਂਗ ਹੀ ਸਮਰੱਥਾਵਾਨ ਹੈ, ਕਾਬਿਲ ਹੈ। ਔਰਤ ਅਤੇ ਮਰਦ ਬਰਾਬਰ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਹਨ ਪਰ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਔਰਤ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਦਰਜੇ ਤੇ ਲੈ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲਣਾ ਹੀ ਨਾਰੀਵਾਦ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਹੈ। ਮਰਦ ਦੀ ਇਹ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਔਰਤ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਅਣਦਿਸਦਾ, ਅਣਸੁਣਿਆ ਕਰਦਾ ਆਇਆ ਹੈ ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਔਰਤ ਦਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉੱਠਣਾ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਹੀ ਨਾ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਸਭ ਦੇ ਲਈ ਉਸ ਦੀ ਸੋਚ ਹੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਆਲੋਚਨਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਰਦ ਨੇ ਔਰਤ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਤਿੱਖੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ ਹੈ।

Dictionaire de philosopie ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ-

“ ਨਾਰੀਵਾਦ ਉਹ ਸਥਿਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਦੀ ਅਨੁਕੂਲਤਾ

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਲਈ ਸੁਖਾਵੀਂ ਹੈ।”³

ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜ ਦੀ ਆਕ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਬਦਲਦੀ ਹੈ ਉਵੇਂ ਹੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਬਦਲਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਆਦਿ ਕਾਲ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਆਧੁਨਿਕ ਕਾਲ ਤੱਕ ਨਾਰੀ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਬਦਲਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਸਮੁੱਚੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ ਨੂੰ ਦੋ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ ਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਲ। ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ ਦਾ ਆਰੰਭ ਨਾਥ ਜੋਗੀਆਂ ਤੋਂ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਇੰਨੀ ਨੀਵੀਂ ਸੀ ਕਿ ਔਰਤ ਨੂੰ ਬਾਘਣ ਕਿਹਾ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਔਰਤ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸਿੱਖ ਗੁਰੂਆਂ ਨੇ ਇਸ ਉੱਪਰ ਕਰਾਰੀ ਚੋਟ ਲਾਈ। ਅਤੇ ਔਰਤ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਹੱਕ ਦਿਵਾਇਆ ਤੇ ਕਿਹਾ-

“ ਸੋ ਕਿਉਂ ਮੰਦਾ ਆਖੀਐ, ਜਿਤ ਜੰਮਹਿ ਰਾਜਾਨੁ।”⁴

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਤਾਂ ਔਰਤ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਸੁਧਾਰਨ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ ਉਚਾਰੀ ਜੋ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਘਰ ਕਰਨ ਲੱਗੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਾਥਾਂ ਜੋਗੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਗ੍ਰਹਿਸਥੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਰਹਿ ਕੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਿੱਸਾ ਕਾਵਿ ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਧਾਰਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਾਵਿ ਧਾਰਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਵਿ ਧਾਰਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਔਰਤ ਨੂੰ ਨੀਵੀਂ ਹੀ ਦਿਖਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਔਰਤ ਨੂੰ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਫੱਫੇਕੁੱਟਣੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਦਰਅਸਲ ਔਰਤ ਨੂੰ ਸਮਾਜੀ ਬੋਝ ਅਤੇ ਸੁਆਰਥੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਕਿੱਸਾ ਕਾਵਿ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਦਾ ਜਿੰਨਾਂ ਵੀ ਰੂਪ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਔਰਤ ਨੂੰ ਘ੍ਰਿਣਾ ਦੀ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪੀਲੂ ਵੀ ਔਰਤ ਨੂੰ ਕਮਅਕਲ ਆਖਦਾ ਹੈ।

“ ਚੜ੍ਹਦੇ ਮਿਰਜ਼ੇ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਵੰਝਲ ਦੇਂਦਾ ਮੱਤਿ, ਭੱਠ ਰੰਨਾਂ ਦੀ ਚੋਸਤੀ, ਖਰੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੱਤਿ।”⁵

ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ ਦਾ ਆਰੰਭ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਨਾਰੀ ਸੰਬੰਧੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਵੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ, ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ, ਸ਼ਿਵ ਕੁਮਾਰ ਦਾ ਨਾਮ ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕਵਿੱਤਰੀਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਤਾ ਵਾਲੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭਜੋਤ ਕੌਰ, ਮਹਿੰਦਰ ਕੌਰ ਗਿੱਲ, ਸ਼ਰਨ ਮੱਕੜ, ਕੁਲਦੀਪ ਕਲਪਨਾ, ਨਵੀਆਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਮਨਜੀਤ ਟਿਵਾਣਾ, ਅਮਰ ਜਿਉਤੀ, ਮਨਜੀਤਪਾਲ ਪਾਲ ਕੌਰ ਆਦਿ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ।

Ellen du bois ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ -

“ ਨਾਰੀਵਾਦ ਸ਼ਬਦ ਫਰਾਂਸ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਵੋਟ ਹੱਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ

ਔਰਤਾਂ ਵਲੋਂ ਕੀਤੀ ਜੱਦੋ ਜਹਿਦ ਅਤੇ ਲਹਿਰ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ।”⁶

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕਵਿੱਤਰੀਆਂ ਨੇ ਵਾਰੋ-ਵਾਰੀ ਆਪਣੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਇਕ ਨਵੀਂ ਸੋਚ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਔਰਤ ਦੀ ਸਮਾਜਕ, ਆਰਥਕ, ਧਾਰਮਕ ਸਥਿਤੀ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਮਾਜ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਇਹ ਸੋਚਣ ਲਈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਿਉਂ ਨੀ ਫਜ਼ੂਲ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜ ਸਕਦੇ ਜੋ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਨੇ ਬਣਾਏ ਹਨ। ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰਾਂ ਆਪਣੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਸਮਾਜ ਦਾ, ਦੇਸ਼ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਬਦਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ ਵਿੱਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮਰਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਸੰਬੰਧੀ ਆਪਣੀ ਧਾਰਨਾ, ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਭਰਪੂਰ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਚਿਤਰਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਪੱਖ ਤੋਂ ਉਸ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿਆਂ ਜਿਵੇਂ ਠੰਡੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਲਹਿਰਾਂ, ਜੀਉਂਦਾ ਜੀਵਨ, ਤੋਲ ਧੋਤੇ ਫੁੱਲ ਆਦਿ ਵੇਖਣਯੋਗ ਹਨ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਹਰ ਪੱਖੋਂ ਉਸ ਮਰਦ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਔਰਤ ਨੂੰ ਦਬਾ ਕੇ ਹੀ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਨਾਲ ਹੋ ਰਹੇ ਦੁਰਵਿਵਹਾਰ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਸ ਨੇ ਮਰਦ ਦੇ ਪੱਥਰ ਦਿਲ ਨੂੰ ਪਿਘਲਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ।

Javet Radcliffe Richards ਅਨੁਸਾਰ—

“ ਨਾਰੀਵਾਦ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਇਹ ਸਿੱਧ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਔਰਤ

ਆਪਣੇ ਲਿੰਗ ਭੇਦ ਕਾਰਨ, ਨਿਯਮਬੱਧ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਬੇਇਨਸਾਫੀ

ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।”⁷

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅਸੀਂ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੇ ਨਾਰੀ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਔਰਤ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ ਦੇ ਨਾਰੀਵਾਦੀ ਚੇਤਨਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਵੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਨਾਮ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ ਲਹਿਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਸੀ। ਇਸ ਲਹਿਰ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਰੀ ਸੁਧਾਰ ਵੀ ਸੀ। ਇਸੇ ਆਧਾਰ ਕਰਕੇ ਹੀ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਨਾਰੀ ਦੀ ਸਮਾਜਕ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਵੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ‘ਅਨਾਰ’ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੇ ਮਰਦ ਨੂੰ ਧੋਖੇਬਾਜ਼ ਮਕਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਚਿਤਰਿਆ ਹੈ। ਇਕ ਮਰਦ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਮਰਦ ਨੂੰ ਲੱਖਾਂ ਲਾਹਣਤਾਂ ਪਾਈਆਂ ਹਨ। ਜਿਸ ਕਵੀ ਨੇ ਵੀ ਨਾਰੀ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿੱਚ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ ਉਸ ਨੇ ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਉੱਚਾ ਦਰਜਾ ਦੇਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਨਾਰੀ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਨਾਰੀਵਾਦ ਦੇ ਅਸੂਲਾਂ ਮੁਤਾਬਕ ਵੀ ਨਾਰੀਵਾਦ ਦਾ ਇਹ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮਰਦ ਨੂੰ ਔਰਤ ਤੋਂ ਨੀਵਾਂ ਦਿਖਾਇਆ ਜਾਵੇ ਬਲਕਿ ਮਰਦ ਅਤੇ ਔਰਤ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਦੀ ਨਿਗ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖਣਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਵੀ

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਜੇ ਕਿਸੇ ਸ਼ਾਇਰ ਨੇ ਨਾਰੀ ਵੇਦਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਰਚਨਾ ਰਚੀ ਉਹ ਹੈ ਸ਼ਿਵ ਕੁਮਾਰ ਬਟਾਲਵੀ-

“ ਪਿਤਾ ਜੇ ਧੀ ਦਾ ਰੂਪ ਹੰਢਾਵੇਂ ਲੋਕਾਵੇਂ, ਤੈਨੂੰ ਲਾਜ ਨਾ ਆਵੇ

ਜੇ ਲੂਣਾ ਪੂਰਨ ਨੂੰ ਚਾਹੇ, ਚਰਿਤ੍ਰਹੀਣ ਕਵੇ ਕਿਉਂ ਜੀਭ ਜਹਾਨ ਦੀ। ”

ਸ਼ਿਵ ਦੀ ਲੂਣਾ ਨੇ ਤਾਂ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਇੰਝ ਚੋਟ ਲਾਈ ਜਿਵੇਂ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਪੱਥਰ ਮਾਰਿਆ ਹੋਵੇ। ਸਾਰੇ ਸਮਾਜ ਦਾ ਦਿਮਾਗ ਪੁਰਾਣੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਤਿੜਕਾ ਕੇ ਨਵੀਂ ਸੋਚ ਸੋਚਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋਣਾ ਪਿਆ। ਜਿਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਕਦੇ ਸੋਚਿਆ ਨਾ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇਂ ਸ਼ਿਵ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਸਮਾਜ ਔਰਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਔਰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੀ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ। ਔਰਤ ਨੇ ਹੀ ਔਰਤ ਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਇਹ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਕ ਇਨਸਾਨ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਮਰਦ ਨੂੰ ਔਰਤ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਦੀ ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਅੱਗੇ ਆ ਕੇ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ-ਆਪਣਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਉਹ ਨਾਰੀ ਕਵੀ ਵੀ ਨੀਵੀਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਜਿਸ ਨੇ ਰਾਜਿਆਂ ਮਹਾਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਡੇ ਗੁਰੂਆਂ ਨੇ ਵੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਲੱਛਮੀ ਦੀ ਤਰਾਂ ਵੀ ਪੂਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਰਨ ਮੱਕੜ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ ਦੀਆਂ ਇਸਤਰੀ ਕਵੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਵਿਲੱਖਣ ਸਥਾਨ ਰੱਖਦੀ ਹੈ।

ਉਸ ਦੇ ਕਾਵਿ ਪਿੱਛੇ ਇਕ ਚੇਤਨਸ਼ੀਲ ਨਾਰੀ ਦੀ ਹੋਂਦ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੈ। ਸ਼ਰਨ ਮੱਕੜ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਕੁਸੈਲਾ ਜਿਹਾ ਲੱਗਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਸਮਾਜਿਕ ਰਸਮਾਂ-ਰੀਤਾਂ ਉੱਪਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਚਿੰਨ੍ਹ ਲਗਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਅਸੰਤੁਨ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

“ ਮੈਂ ਔਰਤ ਹਾਂ, ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਗੱਡਿਆ ਖੰਭਾ ਨਹੀਂ, ਲੋਹੇ ਦਾ ਥੰਮ ਨਹੀਂ ਜਿਹੜਾ ਸਦੀਆਂ ਤਕ

ਮਨੂੰ ਦੇ ਫਲਸਫੇ ਦਾ ਭਾਰ ਚੁੱਕੀ ਰੱਖੇ। ”

ਸ਼ਰਨ ਮੱਕੜ ਔਰਤ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਹੁੰਮਸ, ਹਨੇਰਗਰਦੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਔਰਤ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ ਦਾ ਇਜ਼ਹਾਰ ਵੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉੱਚਾ ਦਰਜਾ ਦੇਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਇਹ ਨਤੀਜਾ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਔਰਤ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲੱਗੀ ਮਰਦ ਦੇ ਨਾਲ ਬੈਠ ਕੇ, ਘਰ ਦੀ ਚਾਰ ਦੀਵਾਰੀ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣਾ ਉਹ ਹੁਣ ਬਿਲਕੁਲ ਵੀ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਫਰਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਨਿਭਾਉਂਦੀ ਹੋਈ ਆਪਣੇ ਫੈਸਲੇ ਖੁਦ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਪਹਿਲਾਂ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣਾ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ਇਹ ਘਰਵਾਲੇ ਫੈਸਲਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਹੁਣ ਕੁੜੀ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਮਰਜ਼ੀ ਚਾਹੇ ਪੜ੍ਹ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਘਰ ਦੇ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਫੈਸਲੇ ਆਪ ਹੀ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਈ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਨਾਰੀਆਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਲਈ ਹੀ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਵੀਆਂ ਕਵਿੱਤਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਹੀ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਨਾਰੀ ਵਿੱਚ ਦਲੇਰੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਵੀ ਆਪਣਾ ਅਲੱਗ ਅਸਤਿੱਤਵ, ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਘਾੜਨਾ ਨਾਰੀ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਹੱਕ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਉਸਦਾ ਕੋਈ ਰੁਤਬਾ ਬਣੇ। ਲੋਕ ਉਸਨੂੰ ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਉਸਦੀ ਪਛਾਣ ਉਸਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਕਰਨ।

ਕੁਲਦੀਪ ਕਲਪਨਾ ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ ਦੀਆਂ ਇਸਤਰੀ ਕਵਿੱਤਰੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਜਾਣਿਆ ਪਹਿਚਾਣਿਆ ਨਾਮ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਇਸੇ ਲਈ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੇ ਸਾਰੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਵਿੱਚ ਨਾਰੀ ਚੇਤਨਾ ਦੀ ਹੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਕਲਪਨਾ ਫਾਲਤੂ ਦੀਆਂ ਰੀਤਾਂ ਨੂੰ ਨਾਰੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀਆਂ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਮੰਨਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਫੋਕਟ ਰਸਮਾਂ ਹੀ ਫੋਕਟ ਦਿਮਾਗ ਸਿਰਜਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਉਹ ਫੋਕਟ ਦਿਮਾਗ ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੀ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਚਲਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਲਪਨਾ ਇਹ ਦੱਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ਆਪਣੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਵਿੱਚ ਉਸ ਮਰਦ ਨੂੰ ਕਿ ਔਰਤ ਕੋਈ ਚਾਬੀ ਦਾ ਖਿਡਾਉਣਾ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਮਨ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਚਲਾਉਂਦਾ ਫਿਰੇ। ਨਾਰੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਹੈ ਆਪਣਾ ਅਸਤਿੱਤਵ ਹੈ ਉਸਨੂੰ ਸੰਵਾਰਨਾ ਹੀ ਨਾਰੀ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਤੇ ਮਰਦ ਇਸ ਗੱਲੋਂ ਕਦੀ ਵੀ ਮੁੱਕਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਇਕ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਕਵਿੱਤਰੀ ਹੋਣ ਸਦਕਾ ਉਹ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸਮਾਜਕ ਮੁੱਲਾਂ ਦੀ ਨਾਰੀ ਹੋਂਦ ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਰਥਕਤਾ ਉੱਪਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲਗਾਉਂਦੀ ਸਗੋਂ ਉਸਨੂੰ ਕਟਾਖਸ਼ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਵੀ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ।

“ ਜੰਮਣ ਧੀਆਂ ਨੇਚੇ ਪੱਖੀ ਲੋਕਾਂ ਗੱਲ ਬਣਾਈ, ਮਾਂ ਮੇਰੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਚਾਨਣ ਪੱਖ ਦੀ ਜਾਈ। ”

ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਖ ਵੱਖ ਤਰਾਂ ਦਾ ਨਾਰੀਵਾਦ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ‘ਮੇਰਾ ਕਤਲ’ ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਨਾਰੀਵਾਦ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ।

ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਜਦ ਮੇਰਾ ਕਤਲ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਸੇ ਨੇ ਕੀਤਾ ਸੀ

ਜਿਹੜਾ ਮੇਰੇ ਹੀ ਜਿਸਮ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਸੀ, ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ

ਜਿਹੜੇ ਹੱਥ ਮੈਂ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਸਨ।

ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਬਸ ਨੀਵਾਂ ਦਿਖਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਔਰਤ ਨੂੰ ਮਰਦ ਦੇ ਪੈਰ ਦੀ ਜੁੱਤੀ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਠੀਕ ਉਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੀ ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੀ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਨਾਰੀਵਾਦ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ‘ਮੇਰਾ ਕਤਲ’ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਜ਼ਾਲਮ ਮਰਦ ਸਮਾਜ ਦੀ ਨਾਰੀ ਦਾ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਕਤਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਖਿਆਲਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੇਚਣ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਖਰੀਦਦਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੇਖਿਆ ਹੈ। ਉਹੀ ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਸਨੇ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਸਪੱਸ਼ਟ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਮਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕੈਦ ਕਰ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਉਸ ਨੂੰ ਪੱਥਰਾਂ ਦੇ ਵਾਂਗ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪੱਥਰ ਨੂੰ ਘਰ ਵਿੱਚ ਲਿਆ ਕੇ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੀ ਨਾਰੀ ਨਾਲ ਵੀ ਵਿਵਹਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੀ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਰੂੜੀਵਾਦ ਨਾਰੀਵਾਦ ਸਪੱਸ਼ਟ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਦੀ ਨਾਰੀ ਦੀ ਜੋ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਮਰਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿਵੇਂ ਸੂਲਾਂ ਚੋਭ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਠੇਸ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਨਸਕ, ਸਰੀਰਕ ਪੀੜਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਜਿਉਣ ਜੋਗਾ, ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਚਿਆ

.....

ਤੇ ਤਿੱਖੀਆਂ ਸੂਲਾਂ ਦੇ ਐਨ ਵਿਚਕਾਰ ਵਸੇ, ਪੱਥਰਾਂ ਦੇ ਦੇਸ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੀ ਹਾਂ।⁸

ਇਹ ਸਭ ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਦੀ ਹੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ। ਮਰਦ ਸਮਾਜ ਦੀ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਰੀਤ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ ਸਗੋਂ ਇਝ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਆਇਆ ਹੈ ਮਰਦ ਅਜਿਹੀ ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਸੋਚ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਨਾਰੀਵਾਦ ਦੀ ਦੂਜੀ ਕਿਸਮ ਉਦਾਰਵਾਦੀ ਨਾਰੀਵਾਦ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਕਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਨ ਲਈ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੀ ਕਵਿਤਾ 'ਜ਼ਰੂਰੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ' ਇਸੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਇਹ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਕਿ ਨਹੀਂ ਬੈਠ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਹੱਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਅੱਗੇ ਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਹਾਦਸਾ ਹੀ ਹੋਵੇ

ਇਹ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦਾ ਜਸ਼ਨ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ

.....

ਕੋਈ ਦਰਿਆ ਵਗ ਪਵੇ।⁹

ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਉਦਾਰਵਾਦੀ ਨਾਰੀਵਾਦ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਝਲਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਸਪੱਸ਼ਟ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਪਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਕ ਵਾਰ ਜੇਕਰ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਹਾਦਸਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਜੀਣਾ ਹੀ ਛੱਡ ਦੇਈਏ ਸਗੋਂ ਸਾਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਖੂਬਸੂਰਤ ਸਮਝ ਕੇ ਸਦਾ ਅੱਗੇ ਹੀ ਅੱਗੇ ਵੱਧਦੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਨੂੰ ਪਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੱਗੇ ਵੱਧਣ ਦਾ ਹੀ ਨਾਮ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਮਕਾਨ ਦਾ ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ ਇਕ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬੰਦ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਅੱਗੇ ਹੋਰ ਵੀ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਖੁੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਾਨੂੰ ਉਸ ਬੰਦ ਹੋਏ ਮਕਾਨ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਨੂੰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦੇਖਦੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸਗੋਂ ਉਹ

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਲੱਭਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਸਾਡੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਤੱਕ ਸਾਨੂੰ ਪਹੁੰਚਾਵੇ। ਸੋ ਅਸੀਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੀ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਲ ਇਕ ਨਵੇਂ ਜੀਵਨ ਦੇ ਰਾਹ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਇਕ ਨਵੀਂ ਆਸ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

‘ਪਿੰਜਰੇ ਦਾ ਪਰਿੰਦਾ’ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਜਿੰਨਾ ਮਰਜ਼ੀ ਦਬਾ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਾਲ ਜ਼ਰੂਰ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਚਮਕਾਵੇਗੀ। ਪੰਛੀ ਨੂੰ ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮਰਜ਼ੀ, ਜਿੰਨਾ ਸਮਾਂ ਮਰਜ਼ੀ ਪਿੰਜਰ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਹ ਉੱਡਣਾ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਉਸਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦਾ ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਸੋ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੀ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਉਦਾਰਵਾਦ ਨਾਰੀਵਾਦ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਨਾਰੀਵਾਦ ਦੇ ਉਦਾਰਵਾਦ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਲਈ ਅੱਗੇ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਨਾਰੀ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣੇ ਹਨ।

ਪਿੰਜਰੇ ਦਾ ਪਰਿੰਦਾ, ਭਲਾ ਦੱਸੋ...?

ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ ਹਵਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਜ਼ ਭਰਨੀ

ਖੇਡਣ ਦੀ ਸੱਧਰ, ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਲੁਕੇ ਸਕਦਾ ਹੈ?¹⁰

ਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਉਸਦੀ ਮੱਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਨਾਰੀਵਾਦ ਦੀ ਅਗਲੀ ਕਿਸਮ ਜੁਝਾਰੂ ਨਾਰੀਵਾਦ ਹੈ। ‘ਪਿੰਜਰੇ ਦਾ ਪਰਿੰਦਾ’ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਦੇ ਵਿੱਚ ਆਈ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਮੱਦਦ ਨਾਲ ਉਹ ਹੁਣ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਰਦ ਦੀ ਕੈਦ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕੇਗੀ। ਸਗੋਂ ਉਸ ਦੇ ਪਿੰਜਰੇ ਵਿੱਚੋਂ ਆਪਣੀ ਸੂਝ-ਬੂਝ ਨਾਲ ਉਡਣ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਨਾਰੀ ਹੁਣ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲੀ ਨਾਰੀ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗੀ ਜੋ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਰਦ ਦੀ ਕੁੱਟ ਮਾਰ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਜਾਣਦੀ ਰਹੇਗੀ ਸਗੋਂ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਰਦ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਆਪਣੀ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਵੇਗੀ ਤੇ ਪੂਰਾ ਸਮਾਜ ਉਸ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਖੜਾ ਹੈ।

ਇਸ ਨਾਰੀਵਾਦ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਨਾਰੀ ਦੀ ਇਸ ਹਾਲਤ ਦਾ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਉਸਦਾ ਬੱਚੇ ਜੰਮਣ ਕਰਕੇ ਉਸਦਾ ਸਰੀਰਕ ਪੱਖੋਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋਣਾ ਹੈ ਤੇ ਜਿਸਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨਕ, ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਦੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ‘ਇਹ ਅੱਖਰ’ ਜੁਝਾਰੂ ਨਾਰੀਵਾਦ ਦੀ ਕਿਸਮ ਹੈ। ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਬਾਗੀ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਅਨਿਆਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਨਾਰੀ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿੰਨੀਆਂ ਮਰਜ਼ੀ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਲਗਾ ਲਵੇ ਇਹ ਮਰਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਪ੍ਰੰਤੂ ਜਦੋਂ ਨਾਰੀ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਨਾਲ ਬਾਗੀ ਹੋ ਗਈ ਤਾਂ ਜ਼ੁਲਮ

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਰਦ ਦੀ ਹਾਲਤ ਖਰਾਬ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਉਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਅੱਖਰ ਭਾਂਬੜ ਬਣ ਕੇ ਮਚਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਸ ਅੱਗ ਵਿੱਚ ਜੁਲਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮਰਦ ਸੜ ਕੇ ਰਾਖ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।

ਇਹ ਅੱਖਰ, ਜਦ ਮੇਰੇ ਪੋਟਿਆਂ 'ਚੋਂ ਕਿਰ

ਕਾਗਜ਼ 'ਤੇ ਛਿਦਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਇਹ ਸਿਰਫ ਅੱਖਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ

.....

ਅੱਗ ਦੇ ਭਾਂਬੜ ਵਾਂਗ ਮਚਦੇ ਇਹ ਅੱਖਰ।¹¹

ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੀ ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਅੱਖਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਜਦੋਂ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਅਉਣਗੇ ਤਾਂ ਅਜਿਹਾ ਕੋੜਾ ਸੱਚ ਬੋਲਣਗੇ ਕਿ ਜੁਲਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਕੜਵਾਹਟ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਾਉਣਗੇ। ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਰਾਹੀਂ ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੇ ਅਨਿਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਆਵਾਜ਼ ਬੁਲੰਦ ਕਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਫੈਲੀ ਬੇਈਮਾਨੀ, ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰੀ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਮਜ਼ਦੂਰ ਵਰਗ ਖਤਮ ਕਰਨ ਤੇ ਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਨਾਲ ਇਸ ਨੂੰ ਭਸਮ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ। ਇਹ 'ਅੱਖਰ ਕਵਿਤਾ' ਵਿੱਚ ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਤਕਲੀਫਾਂ ਨੂੰ ਇੰਝ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਹੋਰ ਹੁਣ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਬੁਰੇ ਸਿਸਟਮ ਦੇ ਨਾਲ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਅੱਖਰ ਹੀ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਅੱਖਰ ਹੀ ਅਨਿਆਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਭਾਂਬੜ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਇੰਨੀ ਤਾਕਤ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਅਨਿਆਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹਥਿਆਰ ਖੜਾ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਜੋ ਸੋਝੀ ਆਵੇਗੀ ਅੱਜ ਦੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਕਾਫੀ ਹੱਦ ਤਕ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਦੀ ਆਸ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

'ਦੂਰੋਂ ਆਉਂਦੀ ਇਕ ਕਿਰਨ' ਵੀ ਇਕ ਜੁਝਾਰੂ ਨਾਰੀਵਾਦ ਵਾਲੀ ਕਵਿਤਾ ਹੈ। ਨਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਭਾਵੇਂ ਸੰਘਰਸ਼ਮਈ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਭਾਵੇਂ ਥੱਕ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਕੋਈ ਕਿਰਨ ਦੂਰੋਂ ਜ਼ਰੂਰ ਆਏਗੀ ਜੋ ਉਸਦੇ ਹੌਸਲੇ ਨੂੰ ਉਡਾਨ ਦੇਵੇਗੀ ਤੇ ਅਸਮਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਉਡਾਵੇਗੀ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕਿਰਨ ਕਾਫੀ ਦੂਰ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਔਰਤ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਆ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਜੁਝਾਰੂ ਸੋਚ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਨਾਰੀ ਦੇ ਹੌਸਲਿਆਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਕਿਰਨ ਆਵੇਗੀ ਨਾਰੀ ਆਪਣੇ ਹੱਕਾਂ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਸਹਾਰੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਵੇਗੀ।

ਪਲ ਪਲ ਹਰ ਪਲ, ਪੱਥਰ ਬਣਦੀ

ਆਪਣਾ ਭਾਰ, ਆਪਣੇ ਮੋਢਿਆਂ 'ਤੇ ਚੁੱਕੀ ਫਿਰਦੀ

..... ਭਾਰ ਵੱਧਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।¹²

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਇੰਨੀ ਡੂੰਘਾਈ ਦੇ ਨਾਲ ਔਰਤ ਦੀਆਂ ਮਾਨਸਿਕ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਮਨ ਪਸੀਜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਮਨ ਨੂੰ ਇੰਝ ਟੁੰਬਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਹੱਦ ਅਤੇ ਅਸਲ ਸੱਚਾਈ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਫੇਰ ਸਕਦੇ।

ਖੋਰੇ ਕੋਣ ਸੀ ਉਹ, ਜੋ ਮੇਰੀਆਂ ਛਾਂਵਾਂ

.....

ਸਾਰੇ ਰਾਹ ਮਿਟਾ ਗਿਆ।¹³

ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਮਰਦ ਦੀ ਬੇਵਫਾਈ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਔਰਤ ਆਪਣਾ ਤਨ ਮਨ ਧਨ ਸਭ ਕੁਝ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੇ ਪੱਲੇ ਰੁਸਵਾਈਆਂ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਬਸ ਉਸ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਹੀ ਕਰਦੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਤੀ ਨੂੰ ਐਵੇਂ ਹੀ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਵਜਾ ਪਰਮੇਸ਼ਵਰ ਬਣਾ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰਮੇਸ਼ਵਰ ਕਦੇ ਵੀ ਇੰਜ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਖੋਰੇ ਕੋਣ ਸੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਨਿਰਦਈ ਮਰਦ ਪ੍ਰਤੀ ਗਿਲਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਔਰਤ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਹੀ ਪਤੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਉਹ ਦਿਨ ਰਾਤ ਖੈਰਾਂ ਮੰਗਦੀ ਫਿਰਦੀ ਹੈ ਉਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਖਾਕ ਕਰਨ ਤੇ ਤੁਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਰੋਸ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਦਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਹੁਣ ਉਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਆਪੇ ਹੀ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਸਹਾਰੇ ਦੇ ਗੁਜ਼ਾਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਫਿਰ ਆ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਰਸਤੇ ਨੂੰ ਮਿਟਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਇਕ ਕੁੜੀ ਸੀ ਕਿਸੇ ਤਿਤਲੀ ਦੇ, ਰੰਗ-ਬਰੰਗੇ ਪਰਾਂ ਵਰਗੀ

ਧੀਮੇ ਸੁਰਾਂ ਵਰਗੀ, ਦੂਰ ਟਿੱਲੇ 'ਤੇ ਵਸਦੇ

ਫਕੀਰ ਦੀ ਸਦਾਅ ਵਰਗੀ।¹⁴

ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਦੀਆਂ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਭਰੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਸੱਤ ਸਮੁੰਦਰੋਂ ਪਾਰ ਕਿਸੇ ਕੁੜੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਧਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਚਾਹ ਤੇ ਉਮੰਗਾਂ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੱਲੇ ਨਾਲ ਬੰਨ ਕੇ ਸੱਤ ਸਮੁੰਦਰੋਂ ਪਾਰ ਲੈ ਕੇ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਵਿਆਹ ਹੋਣ ਤੋਂ ਕੁਝ ਦਿਨ ਹੀ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਉਸ ਦਾ ਪਤੀ ਪਰਦੇਸ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉੱਡ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਪਾਸ ਚਲੀ ਜਾਵੇ। ਘਰ ਵਿੱਚ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਝਾਂਜਰਾਂ ਨੂੰ ਛੁਣਕਾਉਂਦੀ ਕਦੇ ਇੱਧਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਕਦੇ ਉੱਧਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਭੋਲੀ ਨਵ ਵਿਆਹੀ ਕੁੜੀ ਦਾ ਚੰਨ ਤਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਫੜਨੇ ਨੂੰ ਜੀਅ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਚਾਅ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਪਣੀ ਚੰਨ ਵਰਗੀ ਧੀ ਨੂੰ ਲਾਲ ਸੂਹੇ ਜੋੜੇ ਵਿੱਚ ਵਿਦਾ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਉਸ ਦੇ ਮਾਪਿਆ ਦੀ ਵੀ ਇਹੋ ਆਸ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਧੀ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੋਵੇਗੀ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਤੱਤੀ ਵਾਹ ਨਹੀਂ ਲੱਗੇਗੀ। ਕਿੰਨੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਟਿਮਟਿਮਾਉਂਦੇ ਜੁਗਨੂੰਆਂ ਦੀ ਤਰਾਂ ਸੁਪਨੇ ਸਿਰਜਿਓ ਹੁੰਦੇ

ਹਨ ਪਰ ਕੋਈ ਆ ਕੇ ਇਕਦਮ ਉਸਨੂੰ ਚਕਨਾਚੂਰ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਉਹ ਗਿਆ ਸੀ ਉਹਦੇ ਲਈ, ਨਾ ਉਹ ਪਰਤਿਆ

.....

ਉੱਪਰ ਬੁਲਾਵੇਗਾ ਨਹੀਂ।¹⁵

ਸੋ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਾਫੀ ਸਮਾਂ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਪਤੀ ਹੁਣ ਕਦੇ ਵੀ ਇੱਧਰ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗਾ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਉੱਪਰ ਕਦੇ ਬੁਲਾਵੇਗਾ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਉਸ ਉੱਪਰ ਆਸ ਕਰਨੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਹੁਣ ਆਪਣਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਆਪ ਕਰਨ ਦੀ ਠਾਣ ਲਈ ਹੈ। ਇਸ ਪੂਰੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਦੀ ਰੁਮਾਂਟਿਕਤਾ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਕਲਪਨਾ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੈ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੇ ਭਾਵੇਂ ਗਿਣਾਤਮਕ ਤੌਰ ਤੇ ਘੱਟ ਰਚਿਆ ਪਰ ਗੁਣਾਤਮਕ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸਦਾ ਬਹੁਤ ਨਾਮ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸੋਚਣ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਸ਼ੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਇਕਦਮ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੜ ਕੇ ਦਿਲ ਪਸੀਜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਕੁਝ ਹੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰੋਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਪੜ ਕੇ ਇਹ ਜਜ਼ਬਾ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਹੁਣ ਪਿੱਛੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਬਲਕਿ ਔਰਤ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਸੁਧਾਰਨ ਦੇ ਲਈ ਜਿੱਥੇ ਤਕ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਸਾਨੂੰ ਮੱਦਦ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੇ ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਅਸਲ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਹੰਢਾਇਆ ਹੈ ਉਸ ਨੇ ਉਢੇ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਲਮ ਦੇ ਨਾਲ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ।

ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਇਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਧੀਆ ਪ੍ਰਤਿਭਾਸ਼ੀਲ ਨਾਰੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਨਾਰੀ ਦੀਆਂ ਜੋ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਉਸ ਉੱਪਰ ਝਾਤ ਮਾਰੀ ਹੈ।

ਉਹ ਅਕਸਰ ਹੈਰਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਮੈਂ ਹਨੇਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ

ਚਾਨਣ ਦੀਆਂ ਬਾਤਾਂ, ਕਿਵੇਂ ਪਾ ਲੈਂਦੀ ਹਾਂ।”¹⁶

ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਨਾਰੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਈ ਸੂਝ ਬੂਝ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਨਾਰੀ ਕਿਵੇਂ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਔਕੜਾਂ ਨੂੰ ਸਹਿ ਕੇ ਅੱਗੇ ਵੱਧਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਹਰ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਨੂੰ ਚੀਰਦੀ ਹੋਈ ਅੱਗੇ ਵੱਧਦੀ ਹੈ। ਜੁਲਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮਰਦ ਅਕਸਰ ਉਸ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵੱਧਦੀ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਅੱਗੇ ਵੱਧਦੀ ਹੈ। ਹਨੇਰੀਆਂ ਰਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਚਾਨਣ ਦੀਆਂ ਬਾਤਾਂ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਕਦੀ ਵੀ ਉਹ ਡੋਲਦੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਲੱਖਾਂ ਹੀ

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਉਹ ਉਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪ ਹੀ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਔਰਤ ਨੂੰ ਇਹ ਸੁਨੇਹਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਫਾਲਤੂ ਦੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਕਦੇ ਵੀ ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਵਧਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਉਹ ਅਕਸਰ ਹੈਰਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਮਘਦਿਆਂ ਕੋਲਿਆਂ ‘ਤੇ ਤੁਰ

.....

ਕਿਵੇਂ ਬਚ ਜਾਂਦੀ ਹਾਂ।”¹⁷

ਜੇਕਰ ਜੀਵਨ ਸਿਰਫ ਸੁਖਾਲਿਆਂ ਹੀ ਬੀਤਦਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਸਲ ਮਤਲਬ, ਅਸਲ ਮਨੋਰਥ ਸਮਝ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗਾ। ਪਾਣੀ ਦਾ ਸਵਾਦ ਸਾਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਹੀ ਦੱਸ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਪਿਆਸ ਲੱਗੀ ਹੋਵੇ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਦੇ ਪਾਣੀ ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਤਾਂ ਪਾਣੀ ਦਾ ਸਵਾਦ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਠੀਕ ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਲੱਖਾਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਅਕਹਿ ਆਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਲੰਮੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਨੂੰ ਸਬਰ ਸੰਤੋਖ ਦੇ ਨਾਲ ਪਾਰ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਅਸਲ ਮੰਜ਼ਿਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੁਲਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮਰਦ ਉਸ ਵਲ ਵੇਖ ਕੇ ਅਕਸਰ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਅੱਗੇ ਹੀ ਅੱਗੇ ਵੱਧ ਰਹੀ ਹੈ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਜੋ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਹੀ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਕਠਿਨਾਈਆਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨਾ ਹੀ ਅਸਲ ਜੀਵਨ ਹੈ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੰਮਤ ਇੰਨੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਰੀ ਹੋਈ ਰੂਹ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜਾਨ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਸੋਚਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜਦੋਂ ਇਕ ਔਰਤ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚਲੇ ਇੰਨੇ ਲੰਮੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਹੱਸਦੀ ਖੇਡਦੀ ਸਾਡੇ ਅੱਗੇ ਆ ਰਹੀ ਹੈ ਰੰਗਮੰਚ ਉੱਪਰ ਧੂਮਾਂ ਪਾ ਰਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਤਾਂ ਦੁੱਖ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘੱਟ ਹੈ। ਸੋ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਲੰਮੀਆਂ ਪੁਲਾਂਘਾਂ ਪੁੱਟਣ ਦੇ ਲਈ ਅੱਗੇ ਵੱਧਦੇ ਹਾਂ।

ਅਸਮਾਨ ‘ਤੇ ਉੱਡ ਰਹੀ ਸਾਂ, ਕਿਸੇ ਮੇਰੇ ਆਪਣੇ ਨੇ

ਪਰ ਕੁਤਰ ਦਿੱਤੇ ਮੇਰੇ, ਆਪਣਿਆਂ ਤੇ ਕਦੇ

.....

ਤੇ ਪੈਰ ਕਿਤੇ।¹⁸

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੇ ਇਹ ਦੱਸਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਦੁੱਖ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਬਾਹਰਲੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਸਗੋਂ ਕਈ ਵਾਰੀ ਤਾਂ ਇੰਨੇ ਵੱਡੇ ਦੁੱਖ ਆਪਣੇ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਸ ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਸਹਿਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਤਾਂ ਬਸ ਖਾਮੋਸ਼ ਰਹਿਣ ਨੂੰ ਹੀ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਅਸੀਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਹਰਵਿੰਦ ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੜੀ ਹੈਰਾਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਸਾਰਾ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਸੁਸਤ ਪਏ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਨੂੰ ਮੰਚ ਤੇ ਦਹਾੜਦਾ ਵੇਖਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਦਿਨੇ ਰਾਤ ਦੁੱਖ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਨੂੰ ਮੁਸ਼ਹਿਰੇ ਦਾ ਰੁੱਖ ਪਲਟਾਉਂਦੀ ਤੱਕਦਾ ਹਾਂ ਸੱਚੀ ਅਚੰਭੇ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਮੈਂ ਇਕ ਦਿਨ ਸੁਆਲ ਕੀਤਾ ਤੁਸੀਂ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਨਿਢਾਲ ਅੱਧ ਮਰਿਆ ਵਾਂਗ ਪਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਪਰ ਜਦੋਂ ਸਟੇਜ ਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਤਾਕਤ ਕਿਥੋਂ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ? ਬੀਬਾ ਆਪਣੇ ਲੱਗੀ ਕਵਿਤਾ ਤੇ ਸਟੇਜ ਮੇਰੀ ਰੂਹ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਹੈ। ਬੜਾ ਮਾਣ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਜਦੋਂ ਉਹਨੇ ਕਿਹਾ ਮੇਰੀ ਕਿਤਾਬ ਤੈਨੂੰ ਉਡੀਕ ਰਹੀ ਹੈ ਦਮ ਤੋੜ ਨਾ ਦੇਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਹਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਪਹੁੰਚ ਜਾਵੇ ਦਰ ਸ਼ੋਹਰਤ ਦੇ ਉਹਨੂੰ ਕਲਮ ਤੇ ਅਦਾਕਾਰੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਸ਼ਬਦ ਬਹੁਤ ਛੋਟੇ ਹਨ ਉਹਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸਫਰ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਲਈ।

ਕੁੱਖ ਲੱਗੀ ਤਾਂ, ਇਕ ਦੂਜੇ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਖਾਵਾਂਗੇ

ਤੇਰੇ ਲੱਗੀ ਤਾਂ, ਮਾਰੂਥਲਾਂ ਵਿੱਚ ਗਰਕ ਜਾਵਾਂਗੇ

ਪਰ ਨੌਂ ਸੌ ਚੂਹਾ ਖਾ ਕੇ, ਹੱਜ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਵਾਂਗੇ।¹⁹

ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬੇਅਰਥ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਇੰਨਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੁਆਰਥੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਹੁਣ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਹੀ ਠੋਕਰ ਮਾਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦੁਖੀ ਹੋ ਕੇ ਜੱਗੋਂ ਬਾਹਰਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵੀ ਕੋਈ ਪਿਆਰ ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਹੈ ਬਸ ਆਪਣਾ ਰਾਂਝਾ ਹੀ ਰਾਜੀ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖ ਯਕੀਨ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੈ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਆਪਣੀ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਸੁਨੇਹਾ ਦੇਣਾ ਲੋਚਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਪਿੱਠ ਪਿੱਛੇ ਵਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਜੇ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਿਭਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੇ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਰੱਖਣੀ ਹੈ ਤਾਂ ਭੋਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ। ਅਰਥਾਤ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਕਰਾਰ ਜ਼ਰੂਰ ਨਿਭਾਉਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਤਾਂ ਆਰ ਖੜ ਜਾਓ ਜਾਂ ਪਾਰ ਖੜ ਜਾਓ ਵਿੱਚ ਵਿਚਕਾਰ ਰਹਿ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਧੋਖਾ ਨਹੀਂ ਕਮਾਉਂਦੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਜੇਕਰ ਸਾਡੇ ਕੋਲੋਂ ਕੁਝ ਗ਼ਲਤ ਹੋ ਵੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਕੋਲੋਂ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਗੁਨਾਹਾਂ ਦੀ ਮਾਫੀ ਮੰਗ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਇੱਥੇ ਹੀ ਸਵਰਗ ਬਣ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਇਹ ਮੰਨ ਲਈਏ ਕਿ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਸਾਨੂੰ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਕੋਈ ਵੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਗ਼ਲਤ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੋ ਵਾਰ ਜ਼ਰੂਰ ਸੋਚੇਗਾ।

ਮੇਰੇ ਘਰ ਦਿਆਂ ਬਨ੍ਹੇਰਿਆਂ 'ਤੇ ਸੂਰਜ

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਐਨੀ ਟੁੱਟੀ ਭੱਜ ਵਿੱਚੋਂ ਸਾਬਤ ਸਬੂਤ

.....

ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਆਉਣ ਤੇ ਹੀ ਬਣੀ ਸਾਂ।²⁰

ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਉਮੀਦਾਂ ਦੇ ਦੀਵੇ ਲੈ ਕੇ ਉਡੀਕ ਕਰਦੀ ਔਰਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੇ ਬਨੇਰਿਆਂ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਸੂਰਜ ਚੜਿਆ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਔਰਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਉੱਪਰ ਅਥਾਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਫੈਸਲੇ ਉਸ ਕੋਲੇ ਹੀ ਕਰਾਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਉਸਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਡੋਰ ਉਸ ਦੇ ਪਤੀ ਦੇ ਹੱਥ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਛੋਟੇ ਵੱਡੇ ਕੰਮ ਸਭ ਉਸ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਹੀ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਔਰਤ ਨੂੰ ਬਸ ਇੰਨਾ ਹੀ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਉਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਗ਼ਮ ਆਉਂਦਾ ਵੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਦੁੱਖਾਂ ਤਕਲੀਫਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਵੇਗਾ। ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਪਿਆਰ ਭਰੇ ਸਾਰੇ ਖਾਬ ਉਸ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਹੀ ਦੇਖਦੀ ਹੈ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਭਾਵੇਂ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੁਖਾਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਆਰਥਕ ਪੱਖੋਂ ਬਤੀਤ ਕੀਤੀ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਉਸ ਜਗੀਰਦਾਰੀ ਵਾਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਦਿਨ ਰਾਤ ਦਮ ਘੁਟਦਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਬਸ ਸਕੂਲੋਂ ਘਰ ਤੇ ਘਰ ਤੋਂ ਸਕੂਲ ਤਕ ਜਾਣ ਦੀ ਇਜ਼ਾਜਤ ਸੀ।

ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਹਾਰੀ ਤੇ ਹਰ ਮੁਸੀਬਤ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਦੀ ਚਲੀ ਗਈ। ਕੋਈ ਵੀ ਫਾਲਤੂ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਪੜਨ ਦੀ ਉਸ ਨੂੰ ਮਨਾਹੀ ਸੀ। ਫਿਰ ਵੀ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਲਾਸ ਦੀਆਂ ਘੜੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਥੋੜਾ ਬਹੁਤਾ ਸਮਾਂ ਕੱਢ ਕੇ ਆਪਣੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜਨ ਦੇ ਸੌਂਕ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ ਤੇ ਹੋਲੀ ਹੋਲੀ ਘਰਦਿਆਂ ਤੋਂ ਚੋਰੀ ਪੜਦੀ ਹੀ ਗਈ ਤੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਵਿੱਚ ਅੱਜ ਕਾਫੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਫਲ ਹੈ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਆਪਣੇ ਦੁੱਖਾਂ ਤਕਲੀਫਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਸਮਾਜ ਦੀ ਤਰਾਂ ਰੋ ਕੇ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਸਗੋਂ ਜਦੋਂ ਉਹ ਰੰਗਮੰਚ ਉੱਪਰ ਚੜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਦੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਘਰੇ ਹੀ ਛੱਡ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਸਬੂਤ ਉਸ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੜ ਕੇ ਅਸਾਨੀ ਦੇ ਨਾਲ ਸਾਡੀ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਤੇ ਦੋਸਤੋ ਹਨੇਰਿਆਂ ਦੀ ਉਸ ਬਸਤੀ , ਦਾ ਤਾਂ ਅਸੂਲ ਹੀ ਅਜੀਬ ਸੀ

ਅਸਲ ਤਾਂ ਕੀ ਸੱਚ ਦਾ ਕੋਈ ਖਾਬ ਵੀ ਲੈਂਦੀ, ਤਾਂ ਬਾ ਮੁਸ਼ੱਕਤ ਕੈਦ ਹੋ ਜਾਂਦੀ

ਕਲਮ ਫੜਦੀ ਤਾਂ ਉਹਦੀ ਜੀਭ, ਕਿਧਰੇ ਗਾਇਬ ਹੁੰਦੀ

ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਵਰਕੇ ਉਥਲਦੀ ਤਾਂ, ਹਰਫ ਕਿਸੇ ਫੱਟੀ ਵਾਂਗ ਪੋਚੇ ਹੁੰਦੇ।²¹

ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੇ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਹਨੇਰਿਆਂ ਦੀ ਬਸਤੀ ਉਸ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਨੂੰ ਬਸ ਚਾਰ ਦੀਵਾਰੀ ਦੀ ਕੈਦ ਹੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦਾ ਤਾਂ ਸੁਪਨਾ ਵੇਖਣਾ ਵੀ ਔਰਤ ਦੇ ਲਈ ਇਕ

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਸਰਾਪ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਇਸ ਸਮਾਜ ਨੇ। ਇਸ ਭੈੜੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵਿੱਚ ਜੇਕਰ ਔਰਤ ਆਪਣੇ ਹੱਕ ਲੈਣ ਦੀ ਗੱਲ ਵੀ ਤੋਰਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਇੱਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਕੋਈ ਸੁਪਨਾ ਵੀ ਲੈਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਸਮਾਜ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਤਾਂ ਉਮਰ ਕੈਦ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਉਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮਰਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਨੇ ਬੇਫ਼ਾਲਤੂ ਰਸਮਾਂ ਰਿਵਾਜ਼ ਦੀ ਸੂਲੀ ਔਰਤ ਨੂੰ ਚੜਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਉਹ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ, ਫੇਰ ਪਰਤ ਆਇਆ ਸੀ

ਫੇਰ ਪਰਤ ਆਇਆ ਸੀ।²²

ਉਹ ਫੇਰ ਪਰਤ ਆਇਆ ਸੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਨਾਰੀ ਚੇਤਨਾ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਨਾਰੀ ਜੋ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਆਪਣੇ ਪਤਾ ਦਾ ਬਸ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਹੀ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਸ ਦਾ ਪਤੀ ਦਿਲ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਬਰਸਾਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਜਦੋਂ ਦਿਲ ਕੀਤਾ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਅੱਜ ਦੀ ਔਰਤ ਹੁਣ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਜਾਗ੍ਰਿਤ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਹੁਣ ਉਸ ਦੇ ਆਉਣ ਤੇ ਨਾ ਕੋਈ ਖੁਸ਼ੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਕੋਈ ਗ਼ਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਹੁਣ ਉਸਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰ ਕਰ ਕੇ ਪੱਥਰ ਦੀ ਮੂਰਤ ਬਣ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਪੱਥਰ ਦੀ ਮੂਰਤ ਨੂੰ ਲੋਂਗ ਤੇ ਹਾਸਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵੀ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਆਪਣੀ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਸੁਨੇਹਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਔਰਤ ਨੂੰ ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਦਾ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦਾ ਪਤੀ ਉਸਨੂੰ ਬਸ ਧੋਖੇ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦਾ ਤੇ ਉਸ ਝੂਠੇ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਹੁਣ ਕੋਈ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ।

ਔਰਤ ਅੱਖਾਂ ਮੀਟ ਕੇ ਉਸ ਉੱਪਰ ਐਤਬਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਉਸ ਦਾ ਗ਼ਲਤ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਮਰਦ ਦੀ ਬਿਨਾਂ ਵਜਾ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਬਸ ਆਪਣੀਆਂ ਹੀ ਮਨੋਤਾਂ ਨੂੰ ਮਨਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਹੁਣ ਦੁਬਾਰਾ ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਝੂਠੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦੇਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਹੁਣ ਤਾਂ ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਜਾਗਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਆਪ ਮਾਲਕ ਬਣਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਨਾਰੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸੋਝੀ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਔਰਤ ਨੂੰ ਨਾ ਡੋਲਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਉਦੋਂ ਹੀ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਦੁੱਖਾਂ ਤਕਲੀਫ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਇਸ ਨਿਡਰ ਭਰੇ ਵਤੀਰੇ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਅਸੀਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਉਹੋ ਜਿਹੇ ਹੌਂਸਲੇ ਨੂੰ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਤਾਂ ਕਰ ਹੀ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਮਾਜ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸੁਧਾਰ ਤਾਂ ਹੋਵੇਗਾ ਹੀ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੀ ਸਾਡੀ ਅੱਜ ਦੀ ਨਾਰੀ ਵੀ ਕਾਫੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਬਣ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਸ ਦੇ ਕਾਫੀ ਫਾਇਦੇ ਹੋਣਗੇ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕਾਫੀ ਸਾਰਥਕ ਸਿੱਧ ਹੋਵੇਗਾ।

ਪਰ ਜਦ ਉਹ ਪਰਤਿਆ ਦੋਸਤੋ, ਹੱਡ ਮਾਸ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਮੈਂ

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਪੱਥਰ ਨੂੰ ਲੋਂਗ, ਹਾਸੇ, ਬੋਲ ਪੌਣ ਤੇ ਖੂਸ਼ਬੂ ਦਾ ਕੋਈ ਇਲਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।²³

ਸਮਾਜ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੱਥਰ ਬਣਿਆ ਇਨਸਾਨ ਨਾ ਤੇ ਬੋਲ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਖੁਸ਼ੀ ਗਮੀ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਪੱਥਰ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲਾ ਵੀ ਕੋਈ ਗ਼ੈਰ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਸਦਾ ਹੀ ਆਪਣਾ ਪਤੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਇੰਨਾ ਐਤਬਾਰ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਕਿ ਉਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਉਸਦਾ ਸਾਥ ਛੱਡ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਸਖ਼ਤ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਸੋ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਔਰਤ ਉਸਨੂੰ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਹੀ ਉਡੀਕਦੀ ਪੱਥਰ ਦੀ ਮੂਰਤ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਮਰਦ ਦੀ ਬੇਵਫ਼ਾਈ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਔਰਤ ਦੇ ਪੱਲੇ ਸਿਰਫ ਸਮਰਪਣ ਨੂੰ ਹੀ ਪਾਇਆ ਹੈ।

ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਆਪ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਦਰ ਬੰਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਦੂਸਰੇ ਨੂੰ ਖੜਕਾ ਕੇ ਵੇਖੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਉਸ ਪਾਰ ਤੁਹਾਡਾ ਵਧੀਆ ਸਵਾਗਤ ਕਰਨ ਨੂੰ ਖੜੀ ਹੋਵੇਗੀ ।

ਲਹੂ ਲੁਹਾਣ ਹੋਈ ਵੀ

ਪਿੰਡੋ-ਪਿੰਡ, ਸ਼ਹਿਰੋ-ਸ਼ਹਿਰ

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਹੋਕਾ ਦਿੰਦੀ ਰਹੀ।²⁴

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਕਦੇ ਵੀ ਡੋਲਨਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ ਇਹ ਸੁਨੇਹਾ ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਸਾਨੂੰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦਾ ਇਹ ਹੀ ਅਸਲ ਮਕਸਦ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਅਸੀਂ ਜਦੋਂ ਉਸ ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਮਨੋਰਥ ਤੇ ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦਾ ਮਕਸਦ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰ ਪੂਰਾ ਹੋਵੇਗਾ ਸੋ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਡੂੰਘੇ ਸੱਚ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਕਾਫੀ ਹੌਂਸਲਾ ਦੇਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤਾਂ ਅੱਗੇ ਵੱਧਣ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ, ਤਾਂ ਕੀ ਹੋਇਆ ਜੇ ਅਸੀਂ ਇਕ ਵਾਰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੋਏ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਅੱਗੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਵੱਡੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਨੂੰ ਪਾਉਣਾ ਹੋਵੇ।

ਫਿਰ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਹਯਾਤੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਰ੍ਹੇ, ਵਕਤ ਦੇ ਕੁਰੂਕਸ਼ੇਤਰ ਵਿੱਚ ਖੜੀ ਰਹੀ

.....

ਇਹਨਾਂ ਕੈਦੋਆਂ ਸੰਗ, ਜੂਝ ਰਹੀ ਹਾਂ।²⁵

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚਲੇ ਹਰ ਮੋੜ ਤੇ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਅੜਚਨ ਕੈਦੋਂ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਕਦੀ ਵੀ ਘਬਰਾਉਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ ਸਗੋਂ ਉਸ ਕੈਦੋਂ ਰੂਪੀ ਮੁਸੀਬਤ ਦਾ ਡਟ ਕੇ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਹੈ। ਤਾਂ ਹੀ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਨੂੰ ਕਦੀ ਵੀ ਪਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਸੋ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਅੱਗੇ ਵੱਧਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੀ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਰੂੜੀਵਾਦ ਨਾਰੀਵਾਦ ਦੀ ਝਲਕ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਜ ਦੀ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸੋਚ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਇਸ ਸੋਚ ਨੂੰ ਜੋ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਸਾਰਥਕ ਨਹੀਂ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਨਾਰੀ ਉੱਪਰ ਬਸ ਥੋਪਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਸੋ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਭੈੜੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਬੀਬਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਖਤਮ ਕਰਨ ਦੀ ਜੋ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਕਾਫੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਲਾਹੁਨ ਯੋਗ ਹੈ। ਜੁਲਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮਰਦ ਬਸ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੋਚਦਾ ਕਿ ਉਹ ਜੋ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਸਰਾ ਸਰ ਗਲਤ ਹੈ ਬਸ ਉਹ ਤਾਂ ਇਹ ਸੋਚਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਪੀੜੀ ਦਰ ਪੀੜੀ ਇੰਜ ਹੀ ਚੱਲਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੀ ਰੋਕ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਬਲਕਿ ਜੁਲਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮਰਦ ਔਰਤ ਉੱਪਰ ਬਿਨਾਂ ਵਜਾ ਰੋਲਾ ਪਾਉਣ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਬਸ ਫੋਕੀ ਸ਼ਾਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਸ ਨੂੰ ਜੁਲਮ ਕਰਨ ਦੀ ਜੋ ਸ਼ੈਲੀ ਔਰਤ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਆਵਾਜ਼ ਨਾ ਉਠਾ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਕਿਵੇਂ ਰੋਕ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਔਰਤ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੁਲਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨਾਲੋਂ ਜੁਲਮ ਸਹਿਣਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਪਾਪ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਹੀ ਸਾਡੇ ਗੁਰੂਆ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਜੁਲਮ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸ਼ਸਤਰ ਲੈ ਕੇ ਲੜਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਉਸਦਾ ਵਿਰੋਧ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਅਗਲੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਸਾਡੀ ਕਦਰ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਇ ਜੁਲਮ ਦੀ ਹੱਦ ਪਾਰ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਸਾਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਤੋਂ ਕੁਝ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਲੈ ਲੈਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਜੁਲਮ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਵਕਤ ਦਾ ਪਹੀਆ, ਸਿਰਫ ਤੇਰੇ ਤੇ ਮੇਰੇ ਦਰਮਿਆਨ ਘੁੰਮਦਾ ਸੀ

.....

ਕੋਈ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਸਨ।²⁶

ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਦੇ ਅਰਮਾਨਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਆਪਣੇ ਹਾਵਾਂ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਔਰਤ ਦੇ ਦਿਲ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਹਿਬੂਬ ਦੇ ਲਈ ਸਾਂਭ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਪਤੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਨਾ ਕਿਤੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਕਿਤੇ ਖਤਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇੰਨਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਔਰਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਦੇ ਜਜ਼ਬਾਤਾਂ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਔਰਤ ਦਾ ਪਤੀ ਉਸ ਦੇ ਕੋਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਇੰਝ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਪਹੀਆ ਉਸੇ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਚੱਲਦਾ ਹੈ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੇ ਆਪਣੀ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਦਿਆਂ ਜਜ਼ਬਾਤਾਂ ਨੂੰ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਢੰਗ ਦੇ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਬੀਬਾ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਹੰਢਾਇਆ ਹੈ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਉਸਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਆ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ।

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੇ ਹੁਣ ਤਕ ਦਰਜਨਾਂ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਸਟੇਜਾਂ ਕਰ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਿੱਖਿਆ ਸਗੋਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਨੂੰ ਚੀਰਦੀ ਹੋਈ ਲਗਾਤਾਰ ਤਰੱਕੀ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਬੀਬਾ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਸਿੱਖਿਅਤ ਭਰਪੂਰ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਬੀਬਾ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੇ ਝਾਤ ਮਾਰੀਏ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਦੁੱਖ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘੱਟ ਲੱਗਣਗੇ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਇਸ ਕਥਨ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰਾਂ ਨਾਲ ਸਮਝਦੀ ਹੈ ਕਿ ਨਾਨਕ ਦੁਖੀਆਂ ਸਭ ਸੰਸਾਰ। ਉਹ ਆਪ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਜਦੋਂ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਦੁੱਖ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੁੱਖ ਕਾਫੀ ਘੱਟ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਬੀਬਾ ਅਜਿਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਜਾਣ ਬੁੱਝ ਕੇ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਅਥਾਹ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕੇ।

ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਸਮਾਜਕ ਚੇਤੰਨਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਵਚਨ ਵੀ ਛੇੜਦੀ ਹੈ। ਸਮਕਾਲੀ ਯਥਾਰਥ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਸਮਾਜਿਕ ਚੇਤੰਨਤਾ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ ਸਮਾਜਿਕ ਚੇਤੰਨਤਾ ਸਮਕਾਲ ਦੇ ਯਥਾਰਥ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੀ ਇਹ ਕਾਵਿ ਚੇਤੰਨਤਾ ਅਤੇ ਸੰਵੇਦਨਾ ਯੁੱਗ ਅਨੁਕੂਲ ਹੈ। ਸਮਕਾਲੀ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਿਹੜੇ ਸਾਡੇ ਸਮਕਾਲੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਵਰਤਮਾਨ ਯੁੱਗ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਬੜੇ ਯਥਾਰਥ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਸਮਕਾਲੀ ਕਵਿਤਾ ਸਮਕਾਲੀਨਤਾ ਦੇ ਬੋਧ ਨਾਲ ਗ੍ਰਸਤ ਹੈ। ਸਮਕਾਲੀ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧਤਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਭਾਂਤ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਇਕ ਪਾਰਟੀ ਜਾਂ ਵਾਦ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਮੱਧਕਾਲੀਨਤਾ ਤੇ ਆਧੁਨਿਕਤਾ, ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਤੇ ਪ੍ਰਯੋਗ, ਅਰਥ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓ ਉਠਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਜੋਕੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਉਤਰ-ਬਸਤੀਵਾਦ, ਮੰਡੀ ਕਲਚਰ ਖਪਤ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਧੀਨ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਖੰਡਿਤ ਹੋ ਰਹੀ ਹੋਂਦ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਮਾਨਵ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਦਹਿਸ਼ਤ, ਨਵ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਤੇ ਸੰਚਾਰ ਸਾਧਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਰ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸ਼ੌਕ ਤੇ ਵੱਧਦੀ ਹੋਈ ਆਬਾਦੀ ਨੇ ਜੋ ਵਿਸਫੋਟ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇ ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਦੀ ਤੇਜ਼ ਤਰਾਰ ਤੇ ਅੰਨੀ ਰਫਤਾਰ ਭਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਉਸ ਨੇ ਸਭ ਕੁਝ ਬਦਲ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਸ਼ਾਇਰੀ ਦਾ ਵੀ ਮੰਡੀਕਰਣ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੀ ਇਕ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਆਧੁਨਿਕੀਕਰਣ ਦੀ ਝਲਕ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕੀਕਰਣ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਨਾ ਹੁਣ ਦਰੱਖਤ ਹੀ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਖੇਤ ਪਹਿਲਾ ਵਾਂਗ। ਸਭ ਕੁਝ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਬਦਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾ ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੇ ਜੋ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਦੇਖੀ ਸੀ ਉਹ ਹੁਣ ਉਹ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਸਾਲਾ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਉੱਧਰ ਗਈ ਤਾਂ ਨਾ ਹੀ ਉੱਧਰ ਕੋਈ ਖੇਤ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਪਰਿੰਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਪਰਿੰਦਿਆਂ ਨੇ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਦਰੱਖਤਾਂ ਤੇ ਹੀ ਆਲ੍ਹਣੇ ਬਣਾਉਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜਦ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਰੱਖਤਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਕੱਟ ਦੇਵੇਗਾ ਤਾਂ ਪੰਛੀ ਕਿੱਥੇ ਆ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਲ੍ਹਣੇ ਬਣਾਉਣਗੇ। ਖੇਤਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਬਸ ਉੱਚੀਆਂ ਉੱਚੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਹੀ ਬਣ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਨ। ਸਭ ਕੁਝ ਆਧੁਨਿਕੀਕਰਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਲਗਾਤਾਰ

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਬਦਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਆਪਣੀ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸੁਨੇਹਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਨੁਹਾਰ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਬਦਲ ਰਹੀ ਹੈ।

ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੀ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਜਾਗੀਰਦਾਰੀ ਦੀ ਭੈੜੀ ਸੋਚ ਉੱਪਰ ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੇ ਵਿਅੰਗ ਕੱਸਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਦੇ ਉਸਨੂੰ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਖੇਡਣ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨੇ ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਟਿਕਣ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਘਰ ਦੇ ਅਜਿਹਾ ਕਿਉਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਉਹ ਹਿੰਮਤ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲੋਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੁੱਛਦੀ ਵੀ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਡਾਂਟ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰਾ ਸਮਝਦਾਰ ਹੋਣਾ ਮੇਰੇ ਲਈ ਸਰਾਪ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਆਖਿਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਕਿਉਂ ਉਚ-ਨੀਚ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀ ਹੈ ਬੀਬਾ ਨੂੰ ਕਦੀ ਵੀ ਸਮਝ ਨਾ ਪੈਂਦੀਆਂ। ਉਹ ਸੋਚਦੀ ਸਾਰੇ ਇਕੋ ਹੀ ਰੱਬ ਦੇ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਬੰਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਫਿਰ ਵੀ ਅਸੀਂ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਮੇਰ ਤੇਰ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰੱਖਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਜਾਗੀਰਦਾਰੀ ਸਿਸਟਮ ਦਾ ਹੀ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਤੁਰਨ ਲੱਗਿਆ ਪੈਰਾਂ ਦੀਆਂ ਤਲੀਆਂ ਥੱਲੇ, ਦਗਦੇ ਕੋਲਿਆਂ ਦਾ ਸੇਕ ਲੱਗਦਾ ਏ

.....

ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਪਏ ਫਰਨੀਚਰ ਤੇ, ਕਬਰਾਂ ਹੀ ਕਬਰਾਂ ਉੱਗ ਆਉਂਦੀਆਂ
ਨੇ।²⁷

ਨਵ ਬਸਤੀਵਾਦ, ਆਧੁਨਿਕੀਕਰਣ ਦੇ ਇਸ ਦੌਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸਭ ਕੁਝ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰੀਕਰਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੇ ਇਮਾਰਤਾਂ ਅਤੇ ਬਿਲਡਿੰਗਾਂ ਖੜੀਆਂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਲੋਕ ਰੁੱਖੇ ਤੇ ਸੱਖਣੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਇਹਦੇ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਤੌਰ ਤੇ ਬੰਦੇ ਨੇ ਹੈਰਾਨੀਜਨਕ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਆਤਮਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਉਸਦਾ ਮਿਆਰ ਥੱਲੇ ਡਿਗਿਆ ਹੈ। ਰਿਸ਼ਤੇ ਨਾਤੇ ਥਿੜਕ ਗਏ ਹਨ, ਟੁੱਟ ਗਏ ਹਨ। ਪੱਕੇ ਘਰ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਖੂਨ ਵਰਗੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਸਿੰਮਦੀ ਹੈ, ਮਹੀਨ ਕੱਪੜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਅੱਗ ਲੱਗਦੀ ਹੈ। ਆਪਣਾ ਘਰ ਵੀ ਕਬਰਾਂ ਵਾਂਗ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਕਵਿਤਾ ਉਦਾਸ ਹੈ।

ਸਮਾਜ ਇੰਨਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਤਲਬੀ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨਾਤੇ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਪਹਿਚਾਨਣਾ ਹੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਵਿੱਚ ਖੂਨ ਦੀ ਜਗਾ ਪਾਣੀ ਭਰ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨਾਤੇ ਦੀ ਭੋਰਾ ਵੀ ਕਦਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਆਪਣੇ ਹੀ ਘਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਦੁੱਖ-ਸੁੱਖ ਸੁਣਨ ਵਾਲਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਆਪਣਾ ਹੀ ਘਰ ਸਾਨੂੰ ਕਬਰ ਲੱਗ ਲੱਗਣ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੇ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਆ ਰਹੀ ਫਿੱਕ ਨੂੰ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਸੁਨੇਹਾ ਦੇਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਅਜੇ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾ ਸੰਭਾਲਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਬੜੇ ਹੀ ਭਿਆਨਕ ਨਤੀਜੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣਗੇ।

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਮੇਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਇਕ ਦਿਨ, ਉਹ ਕਿਰਨ

.....

ਬੋਚ ਲਵਾਂਗੀ।²⁸

ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੇ ਆਪਣੀ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਕ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਚੁਣਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਤਕ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਆਸ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਦੋਂ ਤਕ ਅਸੀਂ ਲੜਨਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚਲੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਨਾਲ, ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਨਾਲ, ਔਕੜਾਂ ਨਾਲ। ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਕਥਨ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਕਰ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਇੰਝ ਹੀ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਜਬ ਤੱਕ ਆਸ ਤਬ ਤੱਕ ਸਾਸ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੀ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਆਸ ਦੀ ਚਿਣਗ ਉੱਭਰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਸੁਨੇਹਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਆਸ ਸਹਾਰੇ ਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਚੱਲਦੀ ਹੈ।

ਇਹ ਅੱਖਰ, ਜਦ ਮੇਰੇ ਪੋਟਿਆਂ 'ਚੋਂ ਕਿਰ

ਭਿਆਨਕ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।²⁹

ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੀ ਇਹ 'ਅੱਖਰ ਕਵਿਤਾ' ਅਗਾਂਹਵਧੂ ਸੋਚ ਵਾਲੀ ਕਵਿਤਾ ਹੋ ਨਿਬੜਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਰਾਹੀਂ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਜੁਲਮ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਬਸ ਸਹੀ ਜਾਉ। ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਜੁਲਮ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਆਵਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਉਠਾਵਾਂਗੇ ਤਾਂ ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰਨ ਦੇਵੇਗਾ ਸਗੋਂ ਆਪਣੀਆਂ ਹੀ ਮਨੋਤਾਂ ਨੂੰ ਮਨਾਵੇਗਾ। 'ਇਹ ਅੱਖਰ' ਕਵਿਤਾ ਔਰਤ ਦੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਦਲਿਤ ਤੇ ਸੋਸ਼ਿਤ ਵਰਗ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਬਣ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦ ਉੱਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਸੋ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਡੂੰਘੀ ਮਾਨਵੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਬੀਬਾ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਮਜ਼ਲੂਮ, ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਦਾ ਦਰਦ ਹੈ। ਮਰਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਵਿਚਲੀ ਔਰਤ ਦੀ ਨਿਗੂਣੀ ਹੋਂਦ ਦੀ ਪੀੜਾ ਹੈ। ਬੀਬਾ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਅਮਾਨਵੀਪਣ ਅਤੇ ਜੁਲਮ ਨੂੰ ਬੇਬਾਕ ਹੋ ਕੇ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਔਰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਤਾਪਾਂ ਚਾਵਾਂ, ਸੁਪਨਿਆਂ ਦੀਆਂ ਅਪੂਰਤੀਆਂ ਅਤੇ ਨਿੱਘਰਦੀ ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਦਰਦ ਦਾ ਯਥਾਰਥ ਕਈ ਸਵਾਲੀਆ ਚਿੰਨ੍ਹ ਖੜਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੇ ਸਮਾਜਕ ਜੀਵਨ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਰਚਿਆ ਜੋ ਮਾਨਵ ਵਿਰੋਧੀ ਰਹਿ ਕੇ ਮਾਨਵਤਾ ਦਾ ਘਾਣ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਹਵਾਲੇ ਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ

1. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਭੱਟੀ, ਵਾਦ ਚਿੰਤਨ, ਪੰਨਾ 43
2. ਉਹੀ ਪੰਨਾ, 43

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

3. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 121
4. ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ, ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ, ਪੰਨਾ 1
5. ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਤੇ ਵਿਕਾਸ, ਪੰਨਾ 221
6. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਭੱਟੀ, ਵਾਦ ਚਿੰਤਨ, ਪੰਨਾ 121
7. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 121
8. ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ, ਪੈਰਾਂ 'ਚ ਸੁਲਗਦਾ ਸਫਰ, ਪੰਨਾ 60
9. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 37
10. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 42
11. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 61
12. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 65
13. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 66
14. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 51
15. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 52
16. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਭੱਟੀ, ਵਾਦ ਚਿੰਤਨ, ਪੰਨਾ 53
17. ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ, ਪੈਰਾਂ 'ਚ ਸੁਲਗਦਾ ਸਫਰ, ਪੰਨਾ 28
18. ਉਹੀ ਪੰਨਾ, 28
19. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 41
20. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 40
21. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 44
22. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 46
23. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 46
24. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 20
25. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 30
26. ਉਹੀ ਪੰਨਾ 38
27. (ਡਾ.). ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਆਧੁਨਿਕ ਕਾਵਿ ਪੰਨਾ 7
28. ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ, ਪੈਰਾਂ 'ਚ ਸੁਲਗਦਾ ਸਫਰ, ਪੰਨਾ 68
29. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 66
30. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 65

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਅਧਿਆਇ ਚੌਥਾ

ਪੈਰਾਂ 'ਚ ਸੁਲਗਦਾ ਸਫਰ : ਸ਼ਿਲਪ ਵਿਧਾਨ

ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੇ ਜਿੱਥੇ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਉਸ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਲੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਇਕ ਉਤਕ੍ਰਿਸ਼ਟ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਕਾਵਿ-ਸ਼ੈਲੀ ਸੰਬੰਧੀ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਸੰਬੰਧੀ ਸੰਖੇਪ ਜਿਹੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨੀ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਕਾਵਿ ਸ਼ੈਲੀ ਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਕੀ ਮਹੱਤਤਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਦਵਾਨ ਡਾ. ਦੀਵਾਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਕ ਥਾਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, “ ਲੇਖਕ ਤਾਂ ਕਈ ਹਨ, ਪਰ ਸ਼ੈਲੀਕਾਰ ਵਿਰਲੇ ਹਨ। ਇਹ ਇਕ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਕੌੜੀ ਸੱਚਾਈ ਹੈ। ਹਰ ਲੇਖਕ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਲਿਖਣ-ਢੰਗ ਉਪਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਦਾ ਜਾਂ ਵਿਅਕਤ ਕਰਨ ਦਾ, ਪ੍ਰਸਾਰਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਇਕ ਨਿੱਜੀ ਸਾਧਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਢੰਗ ਕਿਸ ਹੱਦ ਤਕ ਨਿੱਜੀ ਤੇ ਸਫਲ ਹੈ। ਸੋ ਨਿੱਜੀ ਤੇ ਸਫਲ ਲਿਖਣ ਢੰਗ ਜਿਸ ਤੋਂ ਭਾਵ ਕੋਈ ਮੌਲਿਕ ਲਿਖਣ ਢੰਗ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਸਲ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ੈਲੀ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ੈਲੀ ਲਈ ਮੌਲਿਕਤਾ ਅਵੱਸ਼ਕ ਹੈ। ਅਨੋਖਾਪਨ, ਅਨੂਠਾਪਨ, ਢੁਕਵਾਂਪਨ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਕੁਝ ਕੁ ਜ਼ਰੂਰੀ ਲੱਛਣ ਹਨ। ਪਰਿਭਾਸ਼ਕ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀਆਂ ਵੱਖ - ਵੱਖ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ-

ਚੈਂਬਰਜ਼ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਅਨੁਸਾਰ-

“ ਸਾਹਿਤ ਰਚਨਾ, ਲੇਖਣ, ਢੰਗ ਭਾਵ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾ, ਕਰਮ ਜਾਂ ਅਮਲ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਦੀ ਵਿਧੀ ਨੂੰ ਸ਼ੈਲੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ”¹

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਸ਼ਿਪਲੇ ਨੇ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਦਿੰਦਿਆਂ ਆਖਿਆ ਹੈ-

“ ਸ਼ੈਲੀ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਭਾਵ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਛੂਹਾਂ ਦੇ ਦੇਣਾ ਹੈ

ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਆਪਣੇ, ਅਸਲ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਉਤਪੰਨ ਕਰ ਸਕੇ। ”²

ਇਸੇ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿਸੇ ਲੇਖਕ ਦੇ ਭਾਵਾਂ ਦੇ ਭਾਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤਰਜ਼ ਨੂੰ ਸ਼ੈਲੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਕਾਵਿ ਸ਼ੈਲੀ ਨਿੱਜੀ ਪੱਧਰ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਕਵੀ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਅਤੇ ਸੋਚਣੀ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਲਿਖਣ ਵਿਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਵੱਖ ਵੱਖ ਕਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਫੱਟ ਪਹਿਚਾਣ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਅਮੁੱਕ

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਕਵੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਮਝ ਲਉ ਕਿ ਜਿਸ ਕਵੀ ਦੀ ਇਹ ਰਚਨਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ੈਲੀਕਾਰ ਦਾ ਦਰਜਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ। ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਲਿਖਣ ਢੰਗ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਤੱਤ- ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਤਿੰਨ ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਉਲੇਖ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਹਨ ਬੌਧਿਕ ਤੱਤ, ਭਾਵਾਆਤਮਕ ਤੱਤ ਅਤੇ ਸੁਜਾਤਮਕ ਤੱਤ। ਬੌਧਿਕ ਤੱਤ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਰਲਤਾ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਰੂਪ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਭਾਵਾਆਤਮਕ ਤੱਤ ਜਿਸ ਨਾਲ ਭਾਵਾਂ ਦਾ ਉਦੀਪਨ ਅਤੇ ਓਜ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਨ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸ਼ੈਲੀ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਸੁਹਜਾਤਮਕ ਤੱਤ ਜਿਸ ਨਾਲ ਰਾਗ ਸੁਹਜ ਸੁੰਦਰਤਾ ਅਤੇ ਕੀਲਣ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਗੁਣ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜਿਹੜੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਬਹੁਲਤਾ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਵੇ ਉਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਨਿਰਮਾਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਲਈ ਜਿਸ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ਖੁੱਲੀ ਕਵਿਤਾ ਹੈ। ਖੁੱਲੀ ਕਵਿਤਾ ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਇਕ ਵਿਲੱਖਣ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਹੈ। ਖੁੱਲੀ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਮੁਕਤ ਛੰਦ ਕਵਿਤਾ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨੂੰ Free verse poetry ਵੀ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਛੰਦਬੰਦੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਮੀਟਰ ਵਲ ਪੂਰਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਕਵਿਤਾ ਦੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਰਾ ਵੀ ਇੱਧਰ-ਉੱਧਰ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਛੰਦ ਰਹਿਤ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਅਸਫਲ ਜਾਂ ਅਨਿਆਈ ਕਵਿਤਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਵੇਦ, ਉਪਨਿਸ਼ਦ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਰਮਾਇਣ, ਸ਼ਾਹਨਾਮਾ, ਮਹਾਂਭਾਰਤ, ਸੂਫੀ ਤੇ ਕਿੱਸਾ ਕਵਿਤਾ ਛੰਦਬੱਧ ਕਵਿਤਾ ਦੀਆਂ ਵਧੀਆਂ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਹਨ। ਮੈਥਿਓ ਆਰਨਾਰਡ ਵਰਗੇ ਆਲੋਚਕਾਂ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਸੀ ਛੰਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੀ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਛੰਦਬੱਧ ਕਵਿਤਾ ਹੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਦਾਇਕ ਹੈ।

ਪਰ ਸਮੇਂ ਦੀ ਮੰਗ ਨੇ ਛੰਦਬੱਧ ਕਵਿਤਾ ਤੇ ਚੋਟ ਮਾਰੀ , ਛੰਦਬੱਧ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਨਿਹਾਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਖੁੱਲੀ ਕਵਿਤਾ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਵੀ ਹਾਪਕਿਨਜ਼ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਖੁੱਲੀ ਕਵਿਤਾ ਰਚੀ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਮਰੀਕੀ ਕਵੀ ਵਾਲਟ ਵਿਟਮੇਨ ਨੇ ਉੱਚ ਪੱਧਰ ਦੀ ਖੁੱਲੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਤੋਰਿਆ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੋ ਕੇ ਪ੍ਰੋ. ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਖੁੱਲੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੰਨਿਆ ਤੇ ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਛੰਦ ਵਿੱਚ ਸੈਲਾਨੀ ਛੰਦ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋਇਆ। ਖੁੱਲੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਬਾਰੇ ਹਾਪਕਿਨਜ਼ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ-

“ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਕਵਿਤਾ ਉਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਅੰਦਰੋਂ ਉੱਠੇ

ਅੰਦਰਲੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਕਵੀ ਦੀ ਸੁਰ ਕਿਸੇ ਉਚੇਰੇ ਮੰਡਲ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚੇ

ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਗਤੀ ਤੇਜ਼ ਹੋਵੇ। ਵਿਚਾਰ ਕੋਸ਼ਿਸ ਨਾਲ ਵੀ

ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਵੀ ਫੁੱਟਦੇ ਹਨ।

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਪਹਿਲੀ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਵਾਲੀ ਕਵਿਤਾ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ

ਦੂਜੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਪਾਰਨੇਸ਼ੀਅਨ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।”³

ਹਾਪਕਿਨਜ਼ ਨੇ ਛੰਦ ਦੀਆਂ ਦੋ ਕਿਸਮਾਂ ਦੱਸੀਆਂ ਹਨ- ਮਿਆਰੀ ਤੇ ਕੁਦਰਤੀ। ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਮੀਟਰ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਪਿਛਲਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਠੀਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਅੰਦਰ ਕੁਦਰਤੀਪਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਸਨੇ ਇਸ ਕਰਕੇ ਪਿਛਲੇ ਨੂੰ ਸਪਰੰਗ ਰਿਦਮ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਹਾਪਕਿਨਜ਼ ਨੇ ਤੀਜੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਲਈ ਉਲੰਪੀਅਨ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਛੰਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਫਾਲਤੂ ਆਖਿਆ ਹੈ। ਬੇਕਰ ਅਨੁਸਾਰ ਕਾਵਿ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਕਵਿਤਾ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰੋਂ ਜੋ ਹਰਕਤਾਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਛੰਦ ਕੋਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸ਼ਰਤ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਬੋਲਟਨ ਅਨੁਸਾਰ-

“ ਮੁਕਤ ਛੰਦ ਸ਼ਬਦ ਨੇ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਖਾਸ ਅਰਥ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ

ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਨਾ ਤਾਂ ਛੰਦ ਦਾ ਨਾਂ ਤੁਕਾਂਤ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।”⁴

ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ ਵਧੇਰੇ ਭਾਵਨਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਨਹੀਂ ਹੈ ਸਗੋਂ ਬੁੱਧੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਪਾਠਕ ਬੌਧਿਕ ਕਵਿਤਾ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਮੰਗ ਹੈ ਜੋ ਸਾਡੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਛੂਹ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਅੱਜ ਕਾਵਿ ਵਸਤੂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਕਾਵਿ ਛੰਦ। ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਕਵੀ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਅੰਦਰ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੇ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਦਾ ਹੜ੍ਹ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਨੂੰ ਛੰਦਾਂ ਦੀ ਕੈਦ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਔਖਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸੋ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਅੰਦਰ ਖੁੱਲੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਮੈਂ ਜਦ ਪੱਕੇ ਤੇ ਪੱਧਰੇ ਰਾਹਾਂ ਤੇ ਤੁਰੀ

ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਕਦਮਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਾਨ

ਨਾ ਬਚਿਆ।⁵

ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੀ ਕਾਵਿ-ਸ਼ੈਲੀ ਉੱਪਰ ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦਾ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ। ਉਹ ਮਨ ਦੀ ਮੋਜ ਅਤੇ ਸੁਤੰਤਰ ਬਿਰਤੀ ਵਾਲੀ ਇਸਤਰੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਉੱਪਰ ਭਾਰੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ-

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਸਵੈ-ਸੰਬੋਧਨ ਵਿਧੀ- ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੀ ਸਵੈ-ਸੰਬੋਧਨੀ ਵਿਧੀ ਨਿਵੇਕਲੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਸਵੈ-ਸੰਬੋਧਨ ਵਿਧੀ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਜਾਨ ਪਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

ਬੇਸ਼ੱਕ ਪਿਤਾ ਤੋਂ ਪੁੱਤ ਤਕ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਵਿੱਚ

ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਨਾ ਤੋਰ ਸਕੀ ਮੈਂ

ਪਰ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿਰਜੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਨੂੰ

ਹੰਝੂਆਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਵਹਾਵਾਂਗੀ।⁶

ਕਲਪਨਾ- ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਕਲਪਨਾ ਦਾ ਸਥਾਨ ਕਾਫੀ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਕਦੇ ਵੀ ਕਲਪਨਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਲਿਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਅਤੇ ਇਹ ਗੱਲ ਹਰੇਕ ਕਵੀ ਉੱਪਰ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹਰ ਕਵੀ ਕੋਲ ਕਾਲਪਨਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਨੂੰ ਹੀ ਉਸਦੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਨੇ ਕਲਪਨਾ ਨੂੰ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਆਤਮਾ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਥਾਂ ਆਖਿਆ ਹੈ ਕਵਿਤਾ ਭਾਵੇਂ ਲੈਆਤਮਕ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪ ਵਿਧਾਨ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਕਲਪਨਾ ਉਸ ਦੀ ਆਤਮਾ ਹੈ। ਹਡਸਨ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ *An introduction to study of English Literature* ਵਿੱਚ ਕਵਿਤਾ ਅੰਦਰਲੇ ਕਲਪਨਾ ਤੱਤ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਕਵਿਤਾ ਅੰਦਰ ਇਕ ਕਲਪਨਾ ਤੱਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਅਤੇ ਅੰਦਰ ਝਾਤ ਦਾ ਅਸਲੀ ਸੋਮਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਨਾਲ ਕਵੀ ਆਪਣੇ ਪਾਠਕ ਜਾਂ ਸ੍ਰੋਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਝਾਤ ਦੀ ਮਿਲਦੀ ਜੁਲਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਮੇਰੇ ਘਰ ਦੇ ਬਨ੍ਹੇਰਿਆਂ ਤੇ ਸੂਰਜ, ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਤੇਰੇ ਆਉਣ ਤੇ ਹੀ ਚੜ੍ਹਿਆ ਸੀ

.....

ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਤੇਰੇ ਆਉਣ ਤੇ ਹੀ ਦਿਸਿਆ ਸੀ।⁷

ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਦੁਹਰਾਓ- ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਦੁਹਰਾਓ ਰਾਹੀਂ ਵੀ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਚਮਕਾਇਆ ਤੇ ਨਿਖਾਰਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਅੰਦਰ ਇਕ ਨਿਵੇਕਲੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨੂੰ ਲਿਆਉਣ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸਫਲ ਹੋਈ ਹੈ।

- “ਆਪਣੇ ਤੇ ਹੋਏ ਇਕ -ਇਕ ਜੁਲਮ ਦਾ ਹੁਣ ਮੈਂ ਤੈਥੋਂ ਹਿਸਾਬ ਲਵਾਂਗੀ।”⁸
- “ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਰਾਮ- ਰਾਮ, ਤੇ ਬਗਲ ਵਿੱਚ ਛੁਰੀ।”⁹

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਸਰਲਤਾ- ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਅੰਦਰਲੀ ਸਰਲਤਾ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਚਮਤਕਾਰੀ ਅੰਸ਼ ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਦੇ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਸਾਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦੇਹਾਂ ਨੇ ਮਿਲ ਕੇ ਕਵਿਤਾ ਅੰਦਰ ਅਕਹਿ ਸੁੰਦਰਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ -

“ ਉਹ ਵੀ ਦਿਵਾਲੀ ਸੀ, ਆਸਾ ਦੀਆਂ ਵੱਟੀਆਂ ਵੱਟ

ਦਿਲ ਦੇ ਚਮੁੱਖੀਏ ਦੀਵੇ ਵਿੱਚ, ਸੱਧਰਾਂ ਦਾ ਤੇਲ ਪਾ

ਜਦ ਮੈਂ ਬਨੇਰੇ ਤੇ ਬਾਲਿਆ, ਤਾਂ ਝਟ ਮੱਸਿਆ ਦੀ ਕਾਲੀ ਬੋਲੀ ਰਾਤ

ਚਾਨਣ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਗਈ । ”¹⁰

ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕੁਝ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ, ਵੱਟੀਆ, ਬਨੇਰੇ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜੋ ਉਸਦੀ ਸਾਦਗੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਉੱਠਤਾਈ ਨਹੀਂ ਆਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ।

ਰਸਾਤਮਕਤਾ- ਰਸਾਤਮਕਤਾ ਦਾ ਆਪਣਾ ਮਹੱਤਵ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕਾਵਿ ਦੀ ਆਤਮਾ ਤੱਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਇਹ ਭਰਪੂਰ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਉਚਿਤ ਵਰਤੋਂ- ਬੀਬਾ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਉਚਿਤ ਵਰਤੋਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਹੜਾ ਸ਼ਬਦ ਕਿੱਥੇ ਵਰਤਣਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਫਿੱਟ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਤੋਂ ਇੱਧਰ ਉੱਧਰ ਕਰਨਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੈ।

ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਦਾ ਉਚਿਤ ਪ੍ਰਯੋਗ- ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸੁਚੱਜੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾਂ ਉਸ ਨੇ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਲੰਕਾਰ ਵਰਤੇ ਹਨ। ਇਕ ਉਦਾਹਰਣ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਅਲੰਕਾਰ ਦੀ ਹੇਠਾਂ ਲਿਖੀ ਹੈ-

“ਉਹ ਜਦ ਵੀ ਡਰਾਵੇ ਦਿੰਦਾ ਬਰਫੀਲੇ ਪਹਾੜਾ ਦੇ ਦਿੰਦਾ

ਉਹਨੂੰ ਸ਼ਾਇਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ ਕਿ ਪੰਜਾਹ ਸਾਲ ਬਰਫ ਦੀਆਂ

ਸਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਲਗ ਕੇ ਮੈਂ ਅੱਜ ਵੀ ਨਹੀਂ ਠਰੀ ਹਾਂ। ”¹¹

ਉਸ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਅਗਲਾ ਗੁਣ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚਲੀ ਚਿਤਰਾਤਮਕਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਹੇਠਾਂ ਲਿਖੀ ਹੈ-

“ਕੋਈ ਕਿਸਾਨ ਹਲ ਵਾਹੁੰਦਾ ਬਹੁਤ ਖੂਬਸੂਰਤ ਖੰਭਾਂ ਵਾਲੇ

ਪਰਿੰਦਿਆਂ ਦਾ ਜੋੜਾ ਹਲ ਦੇ ਪਿੱਛੇ-ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਦਾ

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਝੁੰਮਦਾ ਤੇ ਚਹਿਚਹਾਉਂਦਾ।”¹²

ਸੰਗੀਤਾਤਮਕਤਾ- ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਇੰਨੀ ਸਰਲ ਤੇ ਸਾਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਛੰਦਾਬੰਦੀ ਦਾ ਵੀ ਘੱਟ ਹੀ ਖਿਆਲ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਉਸਦੀਆਂ ਕੁਝ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਗੀਤਾਤਮਕਤਾ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

“ਖੋਰੇ ਕੋਣ ਸੀ ਉਹ ਜੋ ਮੇਰੀਆਂ ਛਾਂਵਾਂ, ਵਿੱਚ ਧੁੱਪਾਂ ਵਿਛਾ ਗਿਆ ਮੈਂਨੂੰ ਚੋਰਾਹੇ ਤੇ ਖੜਾ ਗਿਆ

ਤੇ ਅੱਗੋਂ ਤੁਰਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰਾਹ ਮਿਟਾ ਗਿਆ।”¹³

ਬਿੰਬ ਵਿਧਾਨ-ਹੋਰ ਕਵੀ ਕਵਿੱਤਰੀਆਂ ਵਾਂਗ ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਬਿੰਬਾਂ ਦੀ ਕਾਫੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚਲੇ ਬਿੰਬ-ਵਿਧਾਨ ਉੱਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਿੰਬ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਉਪਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਇਸਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਸੰਖੇਪ ਜਿਹੀ ਚਰਚਾ ਕਰਨੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਸੁਜਾਨ ਕੇ.ਲੇਂਗਰ ਅਨੁਸਾਰ-

“ ਬਿੰਬ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਦੁਆਰਾ ਅਧਿਆਤਮਕ ਅਤੇ ਬੌਧਿਕ ਸੱਚਾਈਆਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ।”

ਡੋਨੇ ਦਾ ਮੱਤ ਹੈ ਕਿ ਬਿੰਬ ਨੂੰ ਕਿਸ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਨਕਲ ਮਾਤਰ ਨਾ ਮੰਨ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਅਜਿਹੇ ਵਿਚਾਰ ਤੱਤ ਨਾਲ ਮਿਲਿਆ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਉਸ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਕਿਸੇ ਇੰਦਰਿਆਵੀ ਗੁਣਾਂ ਤੇ ਧਿਆਨ ਟਿਕਾ ਦੇਵੇ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਦਵਾਨ ਡਾ.ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਬਿੰਬ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਉਹ ਅੰਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਭਾਵ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸ਼ੈਲੀ ਤਕ ਅਤੇ ਵਸਤੂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਰੂਪ ਤਕ ਪਸਰਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਬਿੰਬ ਕਾਵਿ ਦਾ ਜਰੂਰੀ ਅਤੇ ਅਟੱਲ ਤੱਤ ਹੈ, ਜੋ ਦੇਸ਼ ਕਾਲ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਹੈ।¹⁴

- ਰੂਪ ਬਿੰਬ
- ਨਾਦਾਤਮਕ ਬਿੰਬ
- ਗੰਧ ਬਿੰਬ
- ਰਸ ਬਿੰਬ
- ਸਪਰਸ਼ ਬਿੰਬ

ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੀ ਬਿੰਬਾਵਲੀ- ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਬਿੰਬਾਵਲੀ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਹੈ। ਇਸ ਅੰਦਰ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਸਾਨੂੰ ਉੱਚ ਦਰਜੇ ਦੇ ਬਿੰਬ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਅੰਦਰ ਚਿਤਰਾਤਮਕਤਾ ਲਿਆਂਦੀ ਹੈ। ਬਿੰਬ ਕਾਵਿ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਕਲਾ ਪੱਖ ਵਿੱਚ ਬਿੰਬ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਥਾਨ ਹੈ।

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਬਿੰਬ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਸਾਧਨ ਹੈ ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਕਵੀ ਵਰਣਨ ਗੋਚਰੇ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਕਲਾਤਮਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਨਿਖਾਰਦਾ ਤੇ ਮਾਨਣਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਸੁਹਜ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਈ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਨਾਦਾਤਮਕ ਬਿੰਬ- ਅਜਿਹਾ ਬਿੰਬ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸੁਣਨ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਡਾ.ਦੀਪ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ੁੱਠ ਬਿੰਬ ਧੁਨੀ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਧੁਨੀ ਅਲੰਕਾਰ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਅਨੁਪ੍ਰਾਸ ਦੁਆਰਾ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਧੁਨੀ ਜਾਂ ਕਲਪਨਾ ਦੁਆਰਾ।

“ਉਹ ਜਦ ਵੀ ਡਰਾਵੇ ਦਿੰਦਾ, ਸੂਕਦੇ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਦਿੰਦਾ।

ਹੁਣ ਮੈਂ ਦੁਸ਼ਮਣਾ ਦੇ ਕੜਵੇਂ ਬੋਲਾਂ ਦੀ, ਪਰਵਾਹ ਕਰਨੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।”¹⁵

ਸਪਰਸ਼ ਬਿੰਬ- ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੇ ਇਸੇ ਕਵਿਤਾ ਦੀਆਂ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਪਰਸ਼ ਬਿੰਬ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਬਿੰਬ ਸਾਨੂੰ ਸਪਰਸ਼ ਦੀ ਅਨੁਭੂਤੀ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਹਨ।

“ਮੈਂ ਤਾਂ ਅੱਜ ਤਕ ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਕਦਮ ਤੁਰੀ ਹਾਂ

ਬਸ ਉਹ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਧਾਰ ਤੇ ਤੁਰੀ ਹਾਂ।”¹⁶

ਰਸ ਬਿੰਬ- ਬੀਬਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਰਸ ਬਿੰਬ ਦੀ ਵੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਸਵਾਦ ਬਿੰਬ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ-

“ਉਹ ਅਕਸਰ ਹੈਰਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੰਜਰਾਂ ਤੇ ਮਾਰੂਥਲਾਂ

ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਮੈਂ ਪਾਣੀ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਮੰਗਦੀ।”¹⁷

ਰੂਪ ਬਿੰਬ- ਬੀਬਾ ਨੇ ਰੂਪ ਬਿੰਬ ਦੀ ਵੀ ਵਧੀਆ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ।

“ਕੋਈ ਕਿਸਾਨ ਹਲ ਵਾਹੁੰਦਾ ਬਹੁਤ ਖੂਬਸੂਰਤ ਖੰਭਾਂ ਵਾਲੇ
ਪਰਿੰਦਿਆਂ ਦਾ ਜੋੜਾ ਹਲ ਦੇ ਪਿੱਛੇ-ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਦਾ।”¹⁸

ਗੰਧ ਬਿੰਬ- ਗੰਧ ਬਿੰਬ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਖੂਸ਼ਬੂ, ਬਦਬੂ ਜਾਂ ਸੁਗੰਧ ਦੇ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ-

“ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਆਪਣੇ ਜਿਸਮ ਦਾ ਕੋਈ ਹਿੱਸਾ
ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚ ਧੁਖ ਰਿਹਾ ਸੀ।”¹⁹

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਬੀਬਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਗੰਧ ਬਿੰਬ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਚਿਤਰਾਤਮਕ ਬਿੰਬ- ਉਹ ਬਿੰਬ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕੋਈ ਚਿਤਰ ਉੱਭਰਦਾ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਅੰਦਰ ਸਾਨੂੰ ਵਧੀਆ ਚਿਤਰਾਤਮਕ ਬਿੰਬ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਥਾਂ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਹਲ ਵਾਹੁੰਦੇ ਨੂੰ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਢੰਗ ਦੇ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

“ਕੋਈ ਕਿਸਾਨ ਹਲ ਵਾਹੁੰਦਾ ਬਹੁਤ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤ ਖੰਭਾਂ ਵਾਲੇ

ਪਰਿੰਦਿਆਂ ਦਾ ਜੋੜਾ ਹਲ ਦੇ ਪਿੱਛੇ-ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਦਾ

ਝੁੰਮਦਾ ਤੇ ਚਹਿਚਹਾਉਂਦਾ।”²⁰

ਉਪਰਲੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਹਲ ਵਾਹੁੰਦੇ ਕਿਸਾਨ, ਸੁਪਨਿਆਂ ਦੇ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਫੋਟੋਗ੍ਰਾਫਿਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੀਆਂ ਮਨ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਚਿਤਰਾਤਮਕ ਬਿੰਬ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਧੀਆ ਢੰਗ ਦੇ ਨਾਲ ਬੀਬਾ ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਸੰਵੇਦਨਾਤਮਕ ਬਿੰਬ- ਸੰਵੇਦਨਾਤਮਕ ਬਿੰਬ ਵੀ ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਅੰਦਰ ਸਾਨੂੰ ਉੱਦਮ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ‘ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿਰਜੇ ਸੁਪਨੇ’ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਡੂੰਘੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

“ਬੇਸ਼ੱਕ ਪਿਤਾ ਤੋਂ ਪੁੱਤ ਤਕ ਦੇ ਸਫਰ ਵਿੱਚ

.....

ਹੰਝੂਆਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਵਹਾਵਾਂਗੀ।”²¹

ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਬਿੰਬ ਸਿਰਜਣਾ ਲਈ ਜਿਹੜੇ ਮੁੱਖ ਸੋਮੇ ਵਰਤੇ ਹਨ ਉਹ ਹਨ ਸਾਧਾਰਨ ਜੀਵਨ ਚੋ, ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਚੋ, ਪ੍ਰੇਮ ਕਥਾਵਾਂ ਚੋ, ਔਰਤ ਦੇ ਆਮ ਜੀਵਨ ‘ਚੋ ਆਦਿ।

ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਵਿੱਚੋਂ ਬਿੰਬ ਲੈਣਾ- ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਿੰਬ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਲਏ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਿਆਰ ਹੈ। ਉਹ ਛਾਇਆਵਾਦੀ ਕਵਿੱਤਰੀਆਂ ਵਾਂਗ ਆਪਣੇ ਦੁੱਖ-ਸੁੱਖ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹੀ ਕਾਰਣ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਬਿੰਬ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਅੱਜ ਕੱਲ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਲਿਖਦੀ ਹੈ-

ਅੱਜ ਕੱਲ ਮੇਰੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਲੱਗੀਆਂ, ਫੁੱਲਾਂ ਦੀਆਂ ਵੇਲਾਂ ਨੂੰ

ਰੰਗ ਬਰੰਗੇ ਫੁੱਲ ਨਹੀਂ, ਲਾਲ ਸੂਹੇ ਜਖਮ ਲੱਗਦੇ ਨੇ।

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਪ੍ਰੇਮ-ਕਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ- ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਲਈ ਕੁਝ ਬਿੰਬ ਪ੍ਰੇਮ ਕਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਚੁਣੇ ਹਨ।
ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ 'ਇਹ ਕੈਦੋਂ ਵਿੱਚੋਂ' ਵਿੱਚੋਂ ਬਿੰਬ ਚੁਣ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਸੋਲਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਸਾਂ, ਵਾਰਿਸ ਦੀ ਹੀਰ ਪੜੀ

ਰਾਂਝਾ ਵੀ ਮੇਰਾ ਸੀ, ਹੀਰ ਵੀ ਮੇਰੀ ਸੀ

.....

ਤਾਂ ਉਹ ਕੈਦੋਂ ਸੀ।

ਕਿਸਾਨੀ ਜੀਵਨ 'ਚੋਂ ਬਿੰਬ- ਬੀਬਾ ਨੇ ਬਿੰਬ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਿਸਾਨੀ ਜੀਵਨ 'ਚੋਂ ਚੁਣ ਕੇ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਯੋਗ
ਕੀਤੇ ਹਨ 'ਮੈਂ ਵੇਖਿਆ' ਵਿੱਚ ਕਿਸਾਨੀ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਬਿੰਬ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਉਹ ਆਖਦੀ ਹੈ-

1. ਕੋਈ ਕਿਸਾਨ ਹਲ ਵਾਹੁੰਦਾ ਬਹੁਤ ਖੂਬਸੂਰਤ ਖੰਭਾਂ ਵਾਲੇ

ਪਰਿੰਦਿਆਂ ਦਾ ਜੋੜਾ ਹਲ ਦੇ ਪਿੱਛੇ-ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਦਾ।

ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਇਕ ਆਦਰਸ਼ਕ ਤੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸੇਧ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਕਵਿੱਤਰੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਹੋਰ
ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਨਾਲ- ਨਾਲ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਅਮੀਰੀ ਵੀ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਭਾਸ਼ਾਗਤ
ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਵਿਤਾ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਨੂੰ ਵੀ ਵੇਖਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ-

ਕਾਵਿ-ਭਾਸ਼ਾ-

ਜੇਮਜ਼ ਰੀਵਜ਼ ਨੇ ਆਖਿਆ ਹੈ, “ ਕਾਵਿ ਭਾਸ਼ਾ ਇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਹਕੀਕਤ ਹੈ। ”

ਇਹੋ ਆਲੋਚਕ ਇਕ ਹੋਰ ਥਾਂ ਆਖਦਾ ਹੈ ਸਸ਼ਕਤ, ਨਿੱਜ ਸੱਜਰੀ ਤੇ ਚਮਤਕਾਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਕਾਵਿ ਹੈ।

ਕਾਵਿ ਦੇ ਹੋਰ ਤੱਤਾਂ ਵਾਂਗ ਕਾਵਿ-ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਆਪਣੀ ਮਹੱਤਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵਿੱਚ
ਪੱਛਮੀ ਵਿਦਵਾਨ ਬੈਟੀਸਨ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, “ ਮੇਰਾ ਮਤ ਹੈ ਕਿ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਯੁੱਗ ਦੀ ਮੋਹਰ ਛਾਪ
ਕਿਸੇ ਕਵੀ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਲੱਭੀ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਸਗੋਂ ਸੰਬੰਧਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚੋਂ ਲੱਭੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਕਵਿਤਾ ਦਾ
ਸੱਚਾ ਇਤਿਹਾਸ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਪਰਿਵਰਤਨ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ
ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਭਾਸ਼ਾ ਪਰਿਵਰਤਨ ਸਮਾਜਿਕ ਤੇ ਬੌਧਿਕ ਰੁਚੀਆਂ ਦੇ
ਪਰਿਣਾਮ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਡਾ. ਰਾਮ ਕਪੂਰ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਾਵਿ-ਕਿਰਤ ਨੂੰ ਕਾਵਿ-
ਰੂਪ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਕਾਵਿ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਬੜਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਲੋੜੀਂਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਕਾਰਣ ਵੱਡੇ-
ਵੱਡੇ ਕਵੀਆਂ ਦੇ ਖਿਆਲ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਜਾਗਰ ਹੋਣ ਤੋਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਕਾਵਿ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਆਪਣੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਤਾ ਹੈ। ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਕੰਵਲ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੁਚੱਜੀ ਤੇ ਸਰਲ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਹੈ।

1. ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਉੱਘਾ ਗੁਣ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਨਿਰੋਲ ਪੰਜਾਬੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਭੰਡਾਰ ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਮੁਹਾਵਰਾ ਪੰਜਾਬੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਗਏ ਅਲੰਕਾਰ ਤੇ ਬਿੰਬ ਵੀ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਹਨ।
2. ਕਈਆਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਉਹ ਠੇਠ ਸਾਦਾ ਸਰਲ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਉੱਚੇ ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਉੱਬਲਵੇਂ ਜਜ਼ਬੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਗਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਮੁਹਾਂਦਰਾ ਨਹੀਂ ਵਿਗੜਿਆ ਨਾ ਹੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਈ।
3. ਪੰਜਾਬੀ ਸੁਭਾਓ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਨਵੇਂ ਸ਼ਬਦ ਘੜੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਉਮਰ ਬੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ।
4. ਵਾਕ ਬਣਤਰ ਸਰਲ ਰੱਖੀ ਗਈ ਹੈ। ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸਮਾਸ ਵਰਤੇ ਹਨ।

ਕਾਵਿ ਦੇ ਹੋਰ ਤੱਤਾਂ ਵਾਂਗ ਕਾਵਿ-ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਆਪਣੀ ਮਹੱਤਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵਿੱਚ ਪੱਛਮੀ ਵਿਦਵਾਨ ਬੈਟੀਸਨ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, “ ਮੇਰਾ ਮਤ ਹੈ ਕਿ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਯੁੱਗ ਦੀ ਮੋਹਰ ਛਾਪ ਕਿਸੇ ਕਵੀ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਲੱਭੀ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਸਗੋਂ ਸੰਬੰਧਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚੋਂ ਲੱਭੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਸੱਚਾ ਇਤਿਹਾਸ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਪਰਿਵਰਤਨ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਭਾਸ਼ਾ ਪਰਿਵਰਤਨ ਸਮਾਜਿਕ ਤੇ ਬੌਧਿਕ ਰੁਚੀਆਂ ਦੇ ਪਰਿਣਾਮ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਡਾ. ਰਾਮ ਕਪੂਰ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਾਵਿ-ਕਿਰਤ ਨੂੰ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਕਾਵਿ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਬੜਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਲੋੜੀਂਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਕਾਰਣ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਕਵੀਆਂ ਦੇ ਖਿਆਲ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਉਜਾਗਰ ਹੋਣ ਤੋਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਕਾਵਿ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਆਪਣੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਤਾ ਹੈ। ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਕੰਵਲ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੁਚੱਜੀ ਤੇ ਸਰਲ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਬੌਧਿਕਤਾ- ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਰਲ ਹੈ ਫੇਰ ਵੀ ਬੀਬਾ ਨੇ ਕਿਤੇ-ਕਿਤੇ ਬੌਧਿਕਤਾ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ‘ਉਮਰ ਕੈਦ’ ਵਿੱਚ ਬੌਧਿਕਤਾ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਪਰ ਇਕ ਦਿਨ ਉਹਦੇ ਮੱਥੇ ਦੀ ਇਸ ਸੋਚ ਦੀ ਖ਼ਬਰ

ਉੱਚੀਆਂ ਦੀਵਾਰਾਂ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਪੈ ਗਈ।

ਸਰਲਤਾ- ਉਸ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਰਲ ਵੀ ਹੈ ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਸਰਲਤਾ ਆ ਗਈ ਹੈ। ਸਰਲ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਇਕ ਉਦਾਹਰਣ ‘ਕਦਮਾਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ’ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਮੈਂ ਜਦ ਪੱਕੇ ਤੇ ਪੱਧਰੇ ਰਾਹਾਂ ਤੇ ਤੁਰੀ

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਕਦਮਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਾਨ ਨਾ ਬਚਿਆ।

ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਇੰਨੇ ਸਾਧਾਰਣ ਨਹੀਂ ਜਿੰਨੀ ਕਿ ਉਸਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਰਲ ਹੈ ਸੋ ਅਸੀਂ ਆਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਕਵਿਤਰੀ ਸਰਲ ਤੇ ਠੇਠ ਕੇਂਦਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੁਆਰਾ ਵਰਤੀ ਗਈ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਕਠਿਨ ਕਹਿ ਸਕੀਏ। ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਆਮ ਵਿਅਕਤੀ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅੰਦਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਜਾਂ ਵਾਕਾਂਸ਼ਾਂ ਦੇ ਦੁਹਰਾਓ ਨਾਲ ਵੀ ਕਵਿਤਰੀ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਸੁਆਦਲਾ ਤੇ ਰਸ ਭਰਪੂਰ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ- ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ - ਪਿੰਡੋ -ਪਿੰਡ, ਕੁੱਲੀਆ, ਆਲੁਣਾ, ਪਰਵਾਜ਼, ਉਗੜ-ਦੁਗੜੇ, ਹੀਰ, ਰਾਂਝਾ, ਵਾਰਿਸ, ਲਾਲ-ਸੂਹੇ, ਠੰਡੇ-ਯਖ ਖੂਹ, ਫਕੀਰ, ਟਿੱਲਾ, ਸੂਹੇ-ਕੱਪੜੇ, ਠਹਾਕਾ ਮਾਰ ਕੇ ਹੱਸਦੀ, ਬਨੇਰੇ, ਹਲ, ਸਾਵੇ-ਪੱਤਰ ਆਦਿ।

ਸਮਾਸੀ ਸ਼ਬਦ- ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੀ ਇਕ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਮਾਸੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਕਾਫੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਮਾਸੀ ਸ਼ਬਦਾਂ 'ਚੋਂ ਕੁਝ ਸਮਾਸੀ ਸ਼ਬਦ ਹਨ- ਰੰਗ-ਬਰੰਗੇ, ਲਾਲ-ਸੂਹੇ, ਅੱਜ-ਕੱਲ, ਇੱਟਾਂ-ਪੱਥਰਾਂ, ਦੂਰ-ਦੁਰਾਡੇ, ਕੱਪੜਾ-ਲੱਤਾ, ਠੰਡੀਆਂ-ਯੱਖ, ਮੋਹ-ਭਰੇ, ਬਾ-ਮੁਸੱਕਤ, ਸਾਬਤ-ਸਬੂਤ, ਕਾਲੀ-ਬੋਲੀ, ਸਫ਼ਰੇ-ਮੰਜ਼ਿਲ, ਅੰਦਰੋਂ-ਅੰਦਰੀ, ਹੱਡ-ਮਾਸ, ਮੁੱਢ-ਕਦੀਮ, ਟੁੱਟ-ਭੱਜ, ਗਿਲੇ-ਸ਼ਿਕਵੇ, ਹੀਰ-ਰਾਂਝੇ, ਉਗੜ-ਦੁਗੜੇ, ਸ਼ਹਿਰੇ-ਸ਼ਹਿਰ, ਪਿੰਡੋ-ਪਿੰਡ, ਜਿੱਤ-ਹਾਰ ਆਦਿ ਅਜਿਹੇ ਸਮਾਸੀ ਸ਼ਬਦ ਕਵਿਤਰੀ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੇ ਅਮੀਰੀ ਗੁਣ ਹਨ।

ਹਿੰਦੀ-ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਸ਼ਬਦ- ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੀ-ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਵੀ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਢੰਗ ਦੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ- ਦਾਸਤਾਨ, ਵਫ਼ਾ, ਨਾਜ਼ੁਕ, ਗਿਲੇ, ਆਂਗਣ, ਸਾਹਿਲ, ਅਹਿਸਾਸ, ਤਮੰਨਾ, ਗਗਨ, ਅਸਮਾਨਾਂ, ਪਤਾਲ ਆਦਿ।

ਉਰਦੂ-ਫਾਰਸੀ- ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੇ ਉਰਦੂ-ਫਾਰਸੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਕੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਨ ਪਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ- ਕਿਆਮਤ, ਪਰਵਾਜ਼, ਮਸ਼ਾਲ, ਸ਼ਿਕਵੇ, ਯਖ, ਖੁਦਾ, ਅਜ਼ਮਾਈ, ਦਫ਼ਨ, ਬਾ-ਮੁਸੱਕਤ, ਹਰਫ਼, ਜਲਾਵਤਨ, ਜੁਲਫ਼ਾ, ਖਲਕਤ, ਜ਼ਹਿਨੀਅਤ, ਹਜ਼ੂਮ, ਹਿਆਤੀ, ਆਲਮ, ਕਾਇਨਾਤ, ਤਪਸ਼, ਸਰਖ਼ਾਬ, ਫਨਾਹ, ਵੱਤਰ ਆਦਿ।

ਮੁਹਾਵਰੇ- ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਚੌਚਕਤਾ ਨੂੰ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਮੁਹਾਵਰਿਆਂ ਦਾ ਵੀ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪੁਰਜਾ-ਪੁਰਜਾ ਕੱਟਣਾ, ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਗਾਉਣਾ, ਅਸਮਾਨਾਂ 'ਚ ਉੱਡਣਾ, ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਰਾਮ-ਰਾਮ ਤੇ ਬਗਲ ਵਿੱਚ ਛੁਰੀ, ਰਾਹ ਮਿਟਾਉਣਾ ਆਦਿ।

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਅਖਾਣ- ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਅਖਾਣਾਂ ਦਾ ਵੀ ਵਧੀਆ ਢੰਗ ਦੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅਸਮਾਨ ਤੋਂ ਡਿੱਗ ਕੇ ਖਜੂਰ ਵਿੱਚ ਅਟਕਣਾ, ਨੌਂ ਸੌ ਚੂਹਾ ਖਾ ਕੇ ਹੱਜ ਨੂੰ ਜਾਣਾ ਆਦਿ।

ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਰਸ- ਰਸ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਹੈ। ਆਦਿ ਆਚਾਰੀਯ ਭਰਤਮੁਨੀ ਨੇ ਰਸ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਚ ਸਾਰੀ ਕਾਵਿ ਆਲੋਚਨਾ ਨੂੰ ਸੀਮਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।^{22 55} ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਰਸ ਦਾ ਬਹੁਤ ਉੱਚਾ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਵਲਵਲੇ ਦੀ ਲੋੜ ਉੱਪਰ ਹਰੇਕ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਨੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਲਵਲੇ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਰਸ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਰਸ ਤੋਂ ਭਾਵ ਸੁਆਦ ਹੈ- ਜੋ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਰਸੀਲੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਰਸ ਦਾ ਹੋਣਾ ਉਸ ਵਿੱਚ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਅਗਨੀ ਪੁਰਾਣ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਰਸ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਵਿੱਚ ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕਾਵਿ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਤੱਤ ਮੰਨਦੇ ਹੋਇਆ ਵੀ ਰਸ ਨੂੰ ਕਾਵਿ ਦਾ ਪ੍ਰਾਣ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਤ੍ਰੈਤੀਯ ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਹੈ ਕਿ ਰਸ ਆਨੰਦ ਸਰੂਪ ਬ੍ਰਹਮ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਦਰਪਣ ਦੇ ਕਰਤਾ ਸ੍ਰੀਮਦ ਵਿਸ਼ਵਨਾਥ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਰਸਾਤਮਕ ਵਾਕ ਹੀ ਕਾਵਿ ਦਾ ਦਰਜਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਰਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਸਹੀ ਸੁਆਦ ਪਾਠਕ ਜਾਂ ਸਰੋਤੇ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਜੇ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇ ਕਿ ਰਸ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਜਿੰਦ-ਜਾਨ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਬੁਰਾਈ ਜਾਂ ਅਤਿਕਥਨੀ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ਰਸ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਹੈ।

ਆਚਾਰੀਆ ਭਰਤਮੁਨੀ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਰਸ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਰੂਹ-ਪ੍ਰਾਣ ਅਤੇ ਜਿੰਦ-ਜਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਵਿਤਾ, ਕਵਿਤਾ ਨਹੀਂ ਅਖਵਾ ਸਕਦੀ।

ਰਸਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ- ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਰਸਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਨੌਂ ਦੱਸੀ ਹੈ-

1. ਕਰੁਣਾ ਰਸ
2. ਸਿੰਗਾਰ ਰਸ
3. ਬੀਰ ਰਸ
4. ਰੌਦਰ ਰਸ
5. ਹਾਸ ਰਸ
6. ਵੀਭੀਤਸ ਰਸ
7. ਭਿਆਨਕ ਰਸ
8. ਸ਼ਾਂਤ ਰਸ
9. ਅਦਭੁਤ ਰਸ।

ਇਹ ਰਸ ਹਰ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਕਵਿਤਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਸੁਆਦਲੀ ਅਤੇ ਰਸ ਭਰਪੂਰ ਨਹੀਂ ਬਣਦੀ।

ਵਰਗੀਕਰਣ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਰਸ- ਜਦੋਂ ਸਮੁੱਚੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਉੱਪਰ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਫ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਅੰਦਰ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਸ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਕਵੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਰਸ ਦੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਹਰੇਕ ਰਸ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਸਿੰਗਾਰ ਰਸ- ਸਿੰਗਾਰ ਰਸ ਨੂੰ ਰਸਾਂ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਰਤਮੁਨੀ ਨੇ ਆਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਉੱਜਲ ਹੈ ਅਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ ਉਹ ਸਿੰਗਾਰ ਰਸ ਹੈ। ਸਿੰਗਾਰ ਰਸ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੇਰਕ ਜਜ਼ਬਾ ਪਿਆਰ ਜਾਂ ਪ੍ਰੇਮ ਇਕ ਸਰਬ ਵਿਆਪਕ ਜਜ਼ਬਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ੀ ਉਤਸ਼ਾਹ ਮੁਸਕਰਾਹਟ ਅਤੇ ਮਿਠਾਸ

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਆਦਿ ਨੇਕ ਭਾਵ ਇਸ ਰੰਗ ਨੂੰ ਹੋਰ ਚਮਕਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸਿੰਗਾਰ ਰਸ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਘਾਟ ਨਹੀਂ।

ਰੰਗਲੀ ਮਹਿੰਦੀ ਦੇ ਸਾਵੇ ਪੱਤਰ ਪੀਹ ਕੇ

ਜਦ ਮੈਂ ਆਪਣੀਆਂ ਤਲੀਆਂ ਤੇ ਲਾਏ।

ਸਿੰਗਾਰ ਰਸ ਦੇ ਤਰਾਂ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। 1. ਸੰਯੋਗ ਸਿੰਗਾਰ ਰਸ 2. ਵਿਯੋਗ ਸਿੰਗਾਰ ਰਸ।

1. ਸੰਯੋਗ ਸਿੰਗਾਰ ਰਸ- ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਵੀ ਦੋ ਭੇਦ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ ਨੂੰ ਸੰਭੋਗ ਸਿੰਗਾਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਸੰਯੋਗ ਸਿੰਗਾਰ। ਸੰਭੋਗ ਸਿੰਗਾਰ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਸਾਹਿਤ ਨਾਲੋਂ ਕਾਮ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਨਾਲ ਵਧੇਰੇ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਨਾਇਕ ਤੇ ਨਾਇਕਾ ਦੀ ਸੰਯੋਗ ਅਵਸਥਾ ਸੰਭੋਗ-ਸੁੱਖ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਭੋਗ ਸਿੰਗਾਰ ਰਸ ਦਾ ਨਾਮ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਨਗਨਤਾ ਅਸ਼ਲੀਲਤਾ ਆਦਿ ਵਧੇਰੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੰਯੋਗ ਸਿੰਗਾਰ ਵਿੱਚ ਕਾਮ-ਵਾਸਨਾ ਦਾ ਕਿਰਿਆਤਮਕ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਦਾ ਸਥਾਈ ਭਾਵ ਪ੍ਰੇਮ ਹੈ-

ਬਹੁਤ ਫ਼ਰਕ ਸੀ ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਦਿੱਤੇ ਬਾਪ ਦੇ ਚੁੰਮਣ

ਤੇ ਫਿਰ ਮਹਿਬੂਬ ਦੇ ਚੁੰਮਣ ਵਿੱਚ।

ਵਿਯੋਗ ਸਿੰਗਾਰ ਰਸ- ਸੰਯੋਗ ਤੇ ਵਿਯੋਗ ਸਿੰਗਾਰ ਰਸ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ-

ਫਿਰ ਮੰਜ਼ਲ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਮੈਂਨੂੰ ਧੱਕਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ

ਸ਼ਾਇਦ ਮੇਰਾ ਇਹ ਵਹਿਮ ਸੀ, ਸ਼ਾਇਦ ਮੇਰਾ ਹੀ ਪੈਰ ਤਿਲਕ ਗਿਆ

ਪਰ ਤੂੰ ਮੱਥੇ 'ਚ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਦਾ ਸੂਰਜ ਬਾਲ ਕੇ ਤੁਰ ਪਿਆ

ਤੇ ਮੇਰੀ ਤਲੀ ਵਿੱਚ ਬਲਦੀ ਦੋਸਤੀ ਦੀ ਮੋਮਬੱਤੀ

ਉਹਦੀ ਤਪਸ਼ ਨਾਲ ਪੰਘਰ ਕੇ ਬੁਝ ਗਈ।

ਕਰੁਣਾ ਰਸ- ਪ੍ਰੇਮੀ ਜਾਂ ਪ੍ਰੇਮਿਕਾ ਦੀ ਮੌਤ ਕਾਰਨ ਪਏ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਸਲੂ ਜਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਡੂੰਘੀ ਸੱਟ ਇਸ ਦਾ ਅਧਾਰ ਹੈ। ਸ਼ੌਂਕ ਇਸਦਾ ਸਥਾਈ ਭਾਵ ਹੈ। ਵੈਰਾਗ, ਮੋਹ, ਚਿੰਤਾ ਵਿਸਾਦ ਆਦਿ ਸੰਚਾਰੀ ਭਾਵ ਹਨ। ਨਾਇਕ ਨਾਇਕਾ ਵਿਯੋਗ ਆਦਿ ਅਲੰਬਨ ਵਿਭਾਵ ਹਨ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਬੀਤੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਚਿੱਤਰ-ਦਰਸ਼ਨ ਆਦਿ ਉਦੀਪਨ ਵਿਭਾਵ ਹਨ। ਰੋਣਾ ਆਹਾਂ ਭਰਨੀਆਂ, ਵਿਰਲਾਪ, ਬੇਹੋਸ਼ੀ ਕਾਬਾਂ ਆਦਿ ਅਨੁਭਾਵ ਹਨ।

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਬੌਰੇ ਕੋਣ ਸੀ ਉਹ ਜਿਹੜਾ ਮੇਰੇ ਹਾਸਿਆਂ ਨੂੰ

ਹੌਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਟਾ ਗਿਆ ਤੇ ਮੇਰੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ

ਅੱਗਾਂ ਲਗਾ ਗਿਆ।

ਹਾਸ ਰਸ- ਰੂਪ-ਰੰਗ ਲਿਬਾਸ , ਆਕਾਰ, ਬੋਲ ਚਾਲ, ਅਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਬੇਢੱਬੇਪਨ ਤੋਂ ਹਾਸ ਰਸ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸਥਾਈ ਭਾਵ ਹਾਸਾ ਹੈ। ਰੂਪ ਆਕਾਰ ਆਦਿ ਦਾ ਬੇਢੱਬਾਪਨ ਅਲੰਬਨ ਹੈ। ਹਾਸਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਆਦਿ ਉਦੀਪਨ ਭਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵਿਅੰਗ ਮਜ਼ਾਕ ਆਦਿ ਅਨੁਭਵ ਹਨ। ਹਰਸ ਕਾਂਬਾ ਪਸੀਨਾ ਆ ਜਾਣਾ ਚੰਚਲਤਾ ਆਦਿ ਸੰਚਾਰੀ ਭਾਵ ਹਨ- ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਹਾਸ ਰਸ ਨਾ-ਮਾਤਰ ਹੀ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਅਦਭੁਤ ਰਸ- ਕਿਸੇ ਅਨੋਖੀ ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਜਾਣਾ ਅਦਭੁਤ ਰਸ ਹੈ। ਅਸਚਰਜਤਾ ਇਸ ਦਾ ਸਥਾਈ ਭਾਵ ਹੈ। ਕੋਈ ਅਨੋਖਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਤਾਂ ਵਸਤੂ ਇਸਦਾ ਅਲੰਬਨ ਵਿਭਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅੱਖਾਂ ਫਾੜ-ਫਾੜ ਕੇ ਵੇਖਣਾ, ਪਸੀਨਾ-ਪਸੀਨਾ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਣਾ ਆਦਿ ਅਨੁਭਵ ਹਨ। ਕ੍ਰੋਧ, ਭ੍ਰਾਂਤੀ, ਆਵੇਗ, ਜੜਤ, ਸ਼ੰਕਾ, ਹਰਸ ਚਪਲਤਾ ਆਦਿ ਇਸਦੇ ਸੰਚਾਰੀ ਭਾਵ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਣ ਲਈ-

ਤੇ ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਅੱਜ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਹਨੇਰਿਆਂ ਵਿੱਚ

ਉਹੋ ਤਿੜਕੀਆਂ ਲਕੀਰਾਂ ਵੇਖਦੀ ਹਾਂ ਤਾਂ ਅਗਲੀ ਭਲਕ

ਸੁਨਹਿਰੀ ਧੁੱਪ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਵੀ ਕਾਲਖਾਂ ਦੀ ਚਾਦਰ ਵਿਛ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਰੌਦਰ ਰਸ- ਇਸ ਦਾ ਸਥਾਈ ਭਾਵ ਕ੍ਰੋਧ ਹੈ। ਗੁਰੂ- ਨਿੰਦਾ, ਅਪਮਾਨਜਨਕ ਹਰਕਤਾਂ ਆਦਿ ਤੋਂ ਸਥਾਈ ਭਾਵ ਕਰੋਧ ਉਦੀਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਤਰੂ ਅਪਮਾਨਜਕ ਘਟਨਾ ਆਦਿ ਇਸਦੇ ਅਲੰਬਨ ਵਿਭਾਵ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਣਉਚਿਤ ਕੰਮ ਜਾਂ ਕਠੋਰ ਬਚਨ ਉਦੀਪਨ ਵਿਭਾਵ ਹਨ। ਅੱਖਾਂ ਦਾ ਲਾਲ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਦੰਦ ਪੀਹਣੇ, ਹੋਠ ਚਬਾਣਾ, ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਸਤਰ ਫੜ ਲੈਣਾ ਆਦਿ ਅਨੁਭਵ ਹਨ। ਰੁੱਖਾਪਨ, ਸਮ੍ਰਿਤੀ, ਤੇਜ਼ੀ, ਤਲਖੀ, ਵਿਆਕੁਲਤਾ, ਘਬਰਾਹਟ ਆਦਿ ਸੰਚਾਰੀ ਭਾਵ ਹਨ-

ਧੋਖਾ ਦੇਣ ਨਾਲੋਂ ਧੋਖਾ ਲੈਣ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦਿੱਤੀ

ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਕਸੂਰ ਤੋਂ ਗੁਨਾਹਗਾਰ ਬਣੀ

ਪਿੰਡੇ 'ਤੇ ਪਈਆਂ ਅਣਗਿਣਤ ਲਾਸਾਂ

ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਮੈਂ ਬਸ

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਦੰਦਾਂ ਹੇਠ ਜੀਭ ਦੇ ਕੇ ਜਰਿਆ।

ਬੀਰ ਰਸ- ਇਸਦਾ ਸਥਾਈ ਭਾਵ ਉਤਸ਼ਾਹ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਅਲੰਬਨ ਬੀਰ, ਧਰਮੀ ਜਾਂ ਦਿਆਲੂ ਨਾਇਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਬੀਰ ਚਾਰ ਤਰਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਦਯਾ ਬੀਰ, ਧਰਮ ਬੀਰ, ਦਾਨ ਬੀਰ, ਯੁੱਧ ਬੀਰ ਆਦਿ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਹੰਕਾਰੀ ਜਾਚਕ ਦੀਨ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਆਦਿ ਉਦੀਪਨ ਵਿਭਾਵ ਹਨ। ਸਥਿਰਤਾ ਰੁਮਾਂਸ ਸਤਿਕਾਰ ਸਰੀਰਕ ਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਉਤਸ਼ਾਹ ਭਰੇ ਹਾਵ-ਭਾਵ ਤੇ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਅਨੁਭਾਵ ਹਨ। ਹਰਸ ਦਯਾ ਅਤੇ ਦਵੈਖ ਸਮ੍ਰਿਤੀ ਆਦਿ ਸੰਚਾਰੀ ਭਾਵ ਹਨ-

ਮੈਂ ਇਸ ਕਲਮ ਨਾਲ ਹੁਣ ਉਹ ਗੀਤ ਲਿਖਾਂਗੀ

ਜਿਹੜੇ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਦੀਆਂ ਤਲੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ

ਉਹ ਰੇਖਾਂਵਾਂ ਮੇਟ ਦੇਵਣਗੇ ਜਿਹੜੀਆਂ ਭੁੱਖ, ਗਰੀਬੀ ਤੇ ਜੁਲਮ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ
ਤੁਹਾਨੂੰ ਵਿਰਸੇ ਵਿੱਚ ਮਿਲੀਆਂ।

ਭਿਆਨਕ ਰਸ- ਭੈ ਇਸਦਾ ਸਥਾਈ ਭਾਵ ਹੈ। ਜ਼ਾਲਮ ਮਨੁੱਖ, ਦੈਂਤ, ਭੈ-ਭੀਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪਸ਼ੂ, ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਾ ਅੱਤਿਆਚਾਰ, ਸ਼ਮਸ਼ਾਨ ਘਾਟ ਆਦਿ ਅਲੰਬਨ ਹਨ। ਭੈ-ਭੀਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਉਦੀਪਨ ਹੈ। ਦੌੜਨਾ, ਕਰੁਣਾ ਨਾਲ ਭਰ ਜਾਣਾ, ਕੁਰਲਾਹਟ ਮਚਾਣਾ, ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਜਾਣਾ ਆਦਿ ਅਨੁਭਾਵ ਹਨ। ਤ੍ਰਾਸ, ਨਿੰਦਾ, ਸ਼ੰਕਾ ਚਿੰਤਾ ਆਦਿ ਸੰਚਾਰੀ ਭਾਵ ਹਨ-

ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੇ ਬਨੇਰੇ ਤੇ ਰੱਖਦੀ ਹਾਂ

ਤਾਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂ ਉਹਦਾ ਚਾਨਣ

ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵੀਭੀਤਸ ਰਸ- ਇਸਦਾ ਸਥਾਈ ਭਾਵ ਘ੍ਰਿਣਾ ਹੈ। ਘ੍ਰਿਣਾ ਉਪਜਾਊ ਵਸਤੂ ਜਾਂ ਜੀਵ ਅਲੰਬਨ ਵਿਭਾਵ ਹਨ। ਦੁਰਗੰਧ ਪੂਰਣ ਵਾਤਾਵਰਣ ਉਦੀਪਨ ਹੈ। ਨੱਕ ਸਕੋੜਨਾ, ਖੁੱਕਣਾ, ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਕਰਨੀਆਂ ਆਦਿ ਅਨੁਭਾਵ ਹਨ। ਨਿਰਵੇਦ, ਆਵੇਗ ਜੜ੍ਹਤਾ, ਚਿੰਤਾ ਆਦਿ ਸੰਚਾਰੀ ਭਾਵ ਹਨ। ਅਕਿਰਤਘਣ ਅਲੰਬਨ ਵਿਭਾਵ ਹਨ। ਸਥਾਈ ਭਾਵ ਘ੍ਰਿਣਾ ਹੈ-

ਧੋਖਾ ਦੇਣ ਨਾਲੋਂ ਧੋਖਾ ਲੈਣ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦਿੱਤੀ

ਬਿਨਾਂ ਕਸੂਰ ਤੋਂ ਗੁਨਾਹਗਾਰ ਬਣੀ

ਪਿੰਡੇ 'ਤੇ ਪਈਆਂ ਅਣਗਿਣਤ ਲਾਸਾਂ

ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਮੈਂ ਬਸ

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਦੰਦਾਂ ਹੇਠ ਜੀਭ ਦੇ ਕੇ ਜਰਿਆ।

ਤੇ ਪਿੰਡੇ 'ਤੇ ਪਾਏ ਬੜੇ ਮਹੀਨ ਕੱਪੜਿਆਂ ਨੂੰ

ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਅੱਗ ਲੱਗਦੀ ਏ।

ਸ਼ਾਂਤ ਰਸ- ਜਿੱਥੇ ਦੁੱਖ, ਸੁੱਖ, ਚਿੰਤਾ, ਪ੍ਰੇਮ, ਘ੍ਰਿਣਾ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਅਵਸਥਾ ਜਾਂ ਰਸ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਨਿਰਵੇਦ ਇਸਦਾ ਸਥਾਈ ਭਾਵ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਅਸਾਰ ਤਾਂ ਜਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਲ ਲਗਨ ਅਲੰਬਨ ਹੈ। ਤੀਰਥ, ਵਰਤ, ਪੂਜਾ, ਸਾਧੂ ਸੰਗ, ਉਦੀਪਨ ਹਨ। ਘਰ ਬਾਰ ਤਿਆਗ ਸੰਤ ਬਣ ਜਾਣਾ, ਸਮਾਧੀ ਲਾਉਣਾ, ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਅਰੁਚੀ ਹੈ। ਅਚਾਰੀਆ ਅਭਿਨਵ ਗੁਪਤ ਸ਼ਾਂਤ ਰਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਧਾਨ ਰਸ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹੀ ਰਸ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਇਹ ਮੁਕਤੀ ਹੀ ਜੀਵਨ ਮਾਰਗ ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਪੜਾਅ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਤਮਕ ਆਨੰਦ ਹੈ, ਬ੍ਰਹਮਾਨੰਦ ਹੈ। ਅਚਾਰੀਆ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵੀ ਸ਼ਾਂਤ ਰਸ ਨੂੰ ਮਹਾਂਰਸ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਕਥਨ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਰਸ ਸ਼ਾਂਤ ਰਸ ਵਿੱਚ ਹੀ ਆ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਰਸ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਮਨ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤ ਅਵਸਥਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚੋਂ ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਕੇ ਉਸਨੇ ਸ਼ਾਂਤ ਰਸ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਹੀ ਸਿੱਧ ਕੀਤਾ ਹੈ-

“ ਗਿਆਨ ਮਹਾਂ ਰਸ ਨੇਤਰੀ ਅਜਨ ਤ੍ਰਿਭਵਨ ਰੂਪ ਦਿਖਾਇਆ। ”

ਅਲੰਕਾਰ- ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹਰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਲਿਖੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਲੰਕਾਰ ਅਸਲ ਵਿਚ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮਰਥਾ ਦੇ ਹੀ ਨਿਰਮਿਤ ਰੂਪ ਹਨ।^{23 52} ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਰਤੀ ਸਾਹਿਤ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਰਸ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਅਲੰਕਾਰ ਸਿਧਾਂਤ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਇਸਤਰੀ ਚੰਗੇ ਕੱਪੜੇ ਗਹਿਣੇ ਆਦਿ ਪਹਿਣ ਕੇ ਸੱਜ ਪੱਜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਅਲੰਕਾਰ ਵੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਗਹਿਣਾ ਹਨ। ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਵਿਤਾ ਅੰਦਰ ਸੁੰਦਰਤਾ ਲਿਆਉਂਦੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਚਮਕਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਰਤੋਂ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਸੁੰਦਰਤਾ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਥਾਂ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਸਿੱਧ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੀ ਉਪਯੋਗਤਾ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਰਤੀ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਕਵਿਤਾ ਤੇ ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਚਰਚਾ ਕਰਨੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਅਲੰਕਾਰ ਅਜਿਹੀ ਸਹਾਇਕ ਜੁਗਤ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪੀ ਗਹਿਣੇ ਹਨ ਜੋ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਸਜਾਉਣ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਧਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਕੋਸ਼ ਅਨੁਸਾਰ ਅਲੰਕਾਰ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਉਤਪੱਤੀ ਅਲੰਕ ਧਾਤੂ ਤੋਂ ਹੋਈ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਸਿੰਗਾਰਨਾ, ਭੂਸ਼ਣ, ਗਹਿਣੇ ਆਦਿ। ਭਾਰਤੀ ਆਚਾਰੀਆਂ ਨੇ ਅਲੰਕਾਰ ਨੂੰ ਕਾਵਿ ਦੀ ਆਤਮਾ ਆਖਿਆ ਹੈ। ਭਾਮਹੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ਬਦ ਤੇ ਅਰਥ ਦੀ ਵਿਚਿੱਤਰਤਾ ਅਲੰਕਾਰ ਹੈ। ਆਚਾਰੀਆ ਵਾਮਨ ਅਨੁਸਾਰ ਸੁੰਦਰਤਾ ਹੀ ਅਲੰਕਾਰ ਹੈ।

ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਉਪਯੋਗਤਾ- ਭਾਰਤੀ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੀ ਉਪਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰਿਆ ਹੈ। ਆਚਾਰੀਆ ਵਿਸ਼ਵਨਾਥ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ-

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

“ ਸ਼ਬਦ ਤੇ ਅਰਥ ਕਾਵਿ ਦਾ ਜਿਸਮ ਹੈ, ਰਸ ਆਤਮਾ ਹੈ

ਕਾਵਿ ਗੁਣ ਬਹਾਦਰੀ ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਵਾਂਗ ਹਨ

ਸ਼ੈਲੀ ਸੁਡੋਲ ਅੰਗਾਂ ਵਾਂਗ ਹਨ।”

ਅਲੰਕਾਰ ਸੌਂਦਰਯ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਦੇ ਹਨ- ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਗਏ ਅਲੰਕਾਰ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਸੁੰਦਰਤਾ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਜਾਂ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਸੁਹਜ-ਸੁਆਦ ਦੀ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਨੰਦ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲਿਆਂ ਜਾਂ ਸੁਣਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਵਾਲਾ ਆਨੰਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਕਵਿਤਾ ਪੜ੍ਹਨ ਜਾਂ ਸੁਣਨ ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਡੂੰਘੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ- ਰਹੱਸਵਾਦੀ ਕਵੀ ਡੂੰਘਾਈ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਡੂੰਘੀਆਂ ਰਮਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਆਮ ਮਿਲਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਅਲੰਕਾਰ ਵਜੋਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਤੇ ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਨੇ ਚਰਖਾ ਛੰਦ ਆਦਿ ਘਰੋਗੀ ਅਲੰਕਾਰ ਵਰਤ ਕੇ ਆਤਮਿਕ ਗੱਲਾਂ ਦਰਸਾਈਆਂ ਹਨ।

ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਧਾਉਣ ਲਈ- ਅਲੰਕਾਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚਲੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਆਮ ਕਰਕੇ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਪਾਠਕਾਂ ਉੱਤੇ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਉਹ ਹੋਰ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਅਲੰਕਾਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਾਧਨ ਵਜੋਂ ਵਰਤਦਾ ਹੈ।

ਅਲੰਕਾਰ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਸਿੰਗਾਰਦੇ ਹਨ- ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਇਕ ਕਾਰਜ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਆਨੰਦ ਦੇਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹ ਅਲੰਕਾਰਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਰਾਹੀਂ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਸਿੰਗਾਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਨ-ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਮਨ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਦਾ ਕਰਤੱਵ- ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਦਾ ਕਰਤੱਵ ਜੇ ਕਵਿਤਾ ਨੇ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਤੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਜਦੋਂ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦਾ ਡਰ ਦੇ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਚੰਗੇ ਗੁਣਾਂ ਵਲ ਪ੍ਰੇਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਅਜਿਹਾ ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਅਲੰਕਾਰ ਕਾਵਿ-ਸ਼ੈਲੀ ਨਿਖਾਰਦੇ ਹਨ- ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰਾਂ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਬਣੇ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਸਾਹਮਣੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਚਾਰਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ਕਿ ਉਹ ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਕਰੇ। ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਵੀ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਜਰਦੇ ਆਏ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਵਧੀਆ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਣ- ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਣ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਅਲੰਕਾਰ, ਅਰਥ ਅਲੰਕਾਰ, ਸ਼ਬਦਾਰਥ ਅਲੰਕਾਰ ਆਦਿ।

1. ਸ਼ਬਦ ਅਲੰਕਾਰ- ਸ਼ਬਦ ਅਲੰਕਾਰ ਉਹ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਸਿਰਫ ਸ਼ਬਦ ਉੱਪਰ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਉਠਾਏ ਜਾਣ ਜਾਂ ਉਸ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਕਰਨ ਪਿੱਛੋਂ ਉਹ ਅਲੰਕਾਰ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਅਨੁਪ੍ਰਾਸ ਅਤੇ ਯਮਕ ਅਲੰਕਾਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।
2. ਅਰਥ ਅਲੰਕਾਰ- ਇਸ ਵੰਨਗੀ ਦੇ ਅਲੰਕਾਰ ਅਰਥਾਂ ਉੱਪਰ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਇਕ ਹੀ ਅਰਥ ਦੇ ਦੋ-ਦੋ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਇਕ ਰੱਖ ਲਵੋ, ਉੱਥੇ ਫੇਰ ਵੀ ਅਲੰਕਾਰ ਵਰਤਿਆ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਉਪਮਾ, ਰੂਪਕ, ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ, ਅਤਿਕਥਨੀ ਉਲੇਖ ਆਦਿ ਅਲੰਕਾਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।
3. ਸ਼ਬਦਾਰਥ ਅਲੰਕਾਰ- ਸ਼ਬਦਾਰਥ ਅਲੰਕਾਰ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਅਰਥ ਦੋਹਾਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਸੰਸ਼੍ਰਿਸ਼ਟੀ, ਸੰਕਰ ਆਦਿ ਅਲੰਕਾਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਅਨੁਪ੍ਰਾਸ ਅਲੰਕਾਰ- ਇਕ ਅੱਖਰ ਦਾ ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਾਰ ਆਉਣਾ ਅਨੁਪ੍ਰਾਸ ਅਲੰਕਾਰ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਦੁਹਰਾਓ ਇਕੋ ਪੰਕਤੀ ਵਿੱਚ, ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ, ਮੱਧ ਜਾਂ ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ ਕਿਤੇ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਰਾਮ-ਰਾਮ ਤੇ ਬਗਲ ਵਿੱਚ ਫੁਰੀ।

ਉਪਮਾ ਅਲੰਕਾਰ- ਇਸ ਅਲੰਕਾਰ ਵਿੱਚ ਉਪਮਾਨ ਅਤੇ ਉਪਮੇਯ ਵਿੱਚ ਸਾਂਝੇ ਗੁਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸਮਾਨਤਾ ਦਿਖਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ

ਇਕ ਕੁੜੀ ਸੀ ਕਿਸੇ ਤਿਤਲੀ ਦੇ ਰੰਗ-ਬਰੰਗੇ ਪਰਾਂ ਵਰਗੀ
ਝੰਜਰਾਂ ਦੇ ਛਣਕਦੇ ਬੁਰਾਂ ਵਰਗੀ, ਸਰੰਗੀ ਚੋ ਨਿਕਲੇ
ਧੀਮੇ ਸੁਰਾਂ ਵਰਗੀ ਦੂਰ ਟਿੱਲੇ ਤੇ ਵਸਦੇ
ਫਕੀਰ ਦੀ ਸਦਾਅ ਵਰਗੀ।

ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਅਲੰਕਾਰ- ਇਕ ਵਸਤੂ ਬਾਰੇ ਦੂਜੀ ਸਮਾਨ ਵਸਤੂ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ।

ਕਿਸੇ ਬਾਜ਼ੀਗਰਨੀ ਦੇ ਸੋਨੇ ਦੇ ਪੱਤਰੇ ਮੜ੍ਹੇ
ਦੰਦਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲੀ ਹਾਸਿਆਂ ਦੀ ਮੁਸਕਾਨ ਲੈ ਕੇ।

ਅਤਿਕਥਨੀ ਅਲੰਕਾਰ- ਜਿਹੜਾ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਸੱਚ ਜਿਹਾ ਨਾ ਜਾਪੇ। ਉਹ ਅਤਿਕਥਨੀ ਅਲੰਕਾਰ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਵਧਾ ਚੜਾ ਕੇ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਉਹ ਜਦ ਵੀ ਡਰਾਵੇ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਬਰਫੀਲੇ ਪਹਾੜਾਂ ਦੇ ਦਿੰਦਾ

ਉਹਨੂੰ ਸ਼ਾਇਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ ਕਿ ਪੰਜਾਹ ਸਾਲ ਬਰਫ ਦੀਆਂ ਸਿਲਾਂ

ਵਿੱਚ ਲੱਗ ਕੇ ਮੈਂ ਅੱਜ ਤਕ ਨਹੀਂ ਠਰੀ ਹਾਂ।

ਰੂਪਕ ਅਲੰਕਾਰ- ਇੱਥੇ ਉਪਮਾਨ ਤੇ ਉਪਮੇਯ ਪਰਸਪਰ ਇਕ ਰੂਪ ਦਿਖਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਦੋ ਜੁਗਨੂੰ ਜਦ ਚਮਕਦੇ ਨੇ

ਤਾਂ ਮੈਂ ਦਿਨ ਨੂੰ ਸੂਰਜ ਤੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਧਰੁ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹਾਂ।

ਪ੍ਰਤੀਕ/ ਚਿੰਨ- ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤੀਕ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਮਹੱਤਵ ਹੈ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਕਿਉਂਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਹਾਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤੀਕ ਆਮ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਤੀਕ ਵਿਧੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹਰ ਯੁਗ ਵਿਚ ਹਰ ਕਵੀ ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੈ।²⁴
⁴⁶ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਤਾਂ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਰੁਚੀ ਹੀ ਪ੍ਰਤੀਕੀਕਰਣ ਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਤੀਕ ਸ਼ਬਦ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਦੇ Symbol ਦਾ ਸਮਾਨਾਰਥਕ ਹੈ। ਪੱਛਮੀ ਕਾਵਿ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਇਸਦੀ ਬਹੁਤ ਵਿਆਖਿਆ ਹੋਈ ਹੈ।

1. ਪ੍ਰਤੀਕ ਅਣਦਿਸਦੇ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿੱਧਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।
2. ਪ੍ਰਤੀਕ ਸਾਡੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਤੁਰਤ ਫੁਰਤ ਕੋਈ ਭਾਵਨਾ ਉਜਾਗਰ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।
3. ਪ੍ਰਤੀਕ ਉੱਤੇ ਉਸਦੇ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਮਾਹੌਲ ਦੀ ਮੁਹਰ-ਛਾਪ ਲੱਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਤੇਰੇ ਇਸ ਵਹਿਮ ਨੂੰ ਕਿ ਮੈਂ ਇਕ ਨਾਜ਼ੁਕ ਜਿਹੀ ਕਲੀ ਹਾਂ

ਤੇੜ ਆਈ ਹਾਂ ਤੇ ਤੁਫਾਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਕੋਈ ਪੱਕਾ

ਰਿਸ਼ਤਾ ਜੋੜ ਆਈ ਹਾਂ।

ਸੋ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਹੋਰ ਵੀ ਮਹੱਤਤਾ ਵੱਧ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਸੀਂ ਇਸ ਨਤੀਜੇ ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ ਹਾਂ ਕਿ ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦਾ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਪੈਰਾਂ 'ਚ ਸੁਲਗਦਾ ਸਫਰ ਕਲਾਤਮਕ ਪੱਖੋਂ ਬਹੁਤ ਨਿਵੇਕਲਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਿਵੇਕਲਾਪਣ ਉਸਦੀ ਨਿਵੇਕਲੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਵਿੱਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚਲੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਦੁਹਰਾਓ, ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਸਰਲਤਾ ਉਸਦੀ ਰਚਨਾ ਦੇ ਅਮੀਰੀ ਗੁਣ ਹਨ। ਮੌਲਿਕ ਬਿੰਬ ਵਿਧਾਨ ਤੇ ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਯੋਗ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਕਵਿਤਾ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹੋ ਬਣੀ ਹੈ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੀ ਖੁੱਲੀ ਕਵਿਤਾ ਆਂਤਰਿਕ ਰਿਦਮ ਦੇ ਪੈਟਰਨ ਦੁਆਲੇ ਉੱਸਰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਾਵਿ ਪੈਟਰਨ ਤੇ ਤੁਕਾਂਤਬੱਧ ਦਾ ਸਿਸਟਮ ਨਾ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਭਾਵਾਂ ਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਇੱਕ ਵੇਗਮਈ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚੱਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਇਸ ਤਰਾਂ ਇਹ ਸਾਰੇ ਕਾਵਿ ਗੁਣ ਉਸਦੇ ਸੁਹਜ-ਸੰਚਾਰ ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ ਸੂਚਕ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਹਵਾਲੇ ਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ

1. ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ, 1 ਸਮੈਸਟਰ ਤੀਜਾ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪੰਨਾ 60
2. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ 61
3. ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ, 1 ਸਮੈਸਟਰ ਤੀਜਾ, ਪੰਨਾ 56
4. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ 57
5. ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ, ਪੈਰਾਂ 'ਚ ਸੁਲਗਦਾ ਸਫਰ ਪੰਨਾ
6. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ 25
7. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ 24
8. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ 40
9. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ 26
10. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ 50
11. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ 56
12. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ 23
13. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ 58
14. ਡਾ. ਸਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਵਿਹਾਰਿਕ ਸਮੀਖਿਆ, ਪੰਨਾ 39
15. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ 51
16. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ 22
17. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ 22
18. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ 28
19. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ 58
20. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ 25
21. ਉਗੀ, ਪੰਨਾ 58
22. ਡਾ. ਸਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਵਿਹਾਰਿਕ ਸਮੀਖਿਆ, ਪੰਨਾ 55

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

23 ਉਗੀ, ਪੰਨਾ 52

24 ਉਗੀ , ਪੰਨਾ 46

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਸਾਰ

ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਦਾ ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚੋਂ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਖਿੱਚੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਸਮਾਜ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ। ਸਾਹਿਤ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਕੇਵਲ ਸਾਹਿਤਕ ਲਹਿਰਾਂ ਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਮਾਜਕ, ਰਾਜਨੀਤਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਕ ਲਹਿਰਾਂ ਦਾ ਵੀ ਜਨਮਦਾਤਾ ਬਣ ਸਕਣ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਚੰਗਾ ਸਾਹਿਤ ਸਮਾਜ ਦੀ ਰੂਪ ਰੇਖਾ ਬਦਲ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੋਵੇਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਪੂਰਕ ਹਨ। ਸਾਹਿਤ ਵੀ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਹੀ ਉਪਜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਦਾ ਹੈ। ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਮਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਸਮਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਸਭ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਅਸਾਧਾਰਨ ਮਾਨਵ ਵੀ ਹੋਏ ਹਨ ਜੋ ਇਸੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਏ ਹਨ। ਵਿਅਕਤੀ ਤੇ ਸਮਾਜ ਦੋਵੇਂ ਇਸ ਲਈ ਵੀ ਅੰਤਰ-ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਦੇ ਤੱਤ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਸਾਰਿਆਂ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਕਵਿਤਾ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਹੀ ਬਾਹਰ ਨਿੱਕਲਦੀ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਦੋ ਤਰਾਂ ਦੇ ਕਵੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਇਕ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਨਿਰੋਲ ਆਧੁਨਿਕ ਲੀਹਾਂ ਉੱਤੇ ਉੱਸਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਉਹ ਕਵੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਵਾਇਤਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ।

ਸਗੋਂ ਪੁਰਾਤਨ ਲੀਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਅੰਗੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਆਤਮਾ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਸੱਚਾਈ ਤੇ ਆਨੰਦ ਵਿੱਚੋਂ ਤਰਕ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚੋਂ ਜਨਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਭਾਵਨਾ ਤੇ ਕਲਪਨਾ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਵਨਾ ਦੀ ਉਤੇਜਨਾ ਤੇ ਜਜ਼ਬਾਤ ਦੇ ਹੜ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਵਿਤਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ।

ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਇਕ ਪ੍ਰਤਿਭਾਸ਼ੀਲ ਕਵਿੱਤਰੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਉਹ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਜਨਮੀ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇੱਧਰਲੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਆ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਔਰਤ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ: ਪੈਰਾਂ 'ਚ ਸੁਲਗਦਾ ਸਫਰ, ਹਾਦਸੇ-ਦਰ-ਹਾਦਸੇ, ਹਿਆਤੀ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟੀ ਕੁੜੀ ਆਦਿ। ਬੀਬਾ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਦੀ ਸਥਿੱਤੀ ਨੂੰ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਢੰਗ ਦੇ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਚੇਤੰਨਤਾ ਦੇ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇ ਉੱਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਵਿਸ਼ੇ ਦਾ ਨਾਮ ਪੈਰਾਂ 'ਚ ਸੁਲਗਦਾ ਸਫਰ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਹੀ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਫਰ ਨੂੰ ਸੁਲਗਦੇ ਹੋਏ ਕੋਲਿਆਂ ਦੇ ਉੱਪਰੋਂ ਦੀ ਪਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕਦਮ-ਕਦਮ ਤੇ ਵਖਤ ਨੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਕੋਮਲ ਪੱਤੀਆਂ ਵਰਗੇ ਰਾਹ ਉੱਪਰ ਕੰਡੇ ਵਿਛਾ ਦਿੱਤੇ। ਪਤੀ ਦੇ ਛੱਡ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਤੇ ਉਸਦੀ ਬੇਟੀ ਹੀ ਘਰ ਵਿਚ

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਇਕੱਲੀਆਂ ਰਹਿ ਗਈਆਂ, ਜੋ-ਜੋ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਬੀਬਾ ਨੇ ਬੇਝਿਜਕ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਲਿਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਉਸ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ਮਈ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚੋਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਮਰਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ।

‘ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿਰਜੇ ਸੁਪਨੇ’ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਪੇਸ਼ ਹੈ ਕਿ ਔਰਤ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਕਿੰਨੇ ਵੀ ਜੁਲਮ , ਸਿਤਮ ਕਿਉਂ ਨਾ ਕਰ ਲਵੇਂ ਪਰ ਹੁਣ ਉਹ ਰੋ ਕੇ ਹੀ ਆਪਣਾ ਸਮਾਂ ਬਰਬਾਦ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗੀ ਸਗੋਂ ਆਪਣੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਲਈ ਇਕ ਅਲੱਗ ਹੀ ਰਾਹ ਬਣਾ ਕੇ ਉਸ ਉਪਰ ਚੱਲੇਗੀ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਅੱਜ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੁੱਖਾਂ ਉਸ ਉਪਰ ਚੱਲੇਗੀ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਅੱਜ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੁੱਖਾਂ ਤਕਲੀਫ਼ਾ ਨਾਲ ਭਰੀ ਪਈ ਹੈ ਪਰ ਇਕ ਦਿਨ ਸੁੱਖਾਂ ਦਾ ਵੀ ਆਗਮਨ ਹੋਵੇਗਾ ਤੇ ਫੇਰ ਉਸ ਦਿਨ ਉਹ ਆਪਣੇ ਅਤੀਤ ਨੂੰ ਹੱਸ ਕੇ ਦਿਖਾਵੇਗੀ।

ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੇ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿੱਚ ਮਰਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਵਿਚਲੀ ਔਰਤ ਦੀ ਹਰ ਪੱਖ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਵਿਸ਼ਾ ਨਿਕਲ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਲੜਾਈ ਖੁਦ ਹੀ ਲੜਨੀ ਪਵੇਗੀ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਪੜ ਕੇ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਰੋਸ਼ਨ ਕਰਵਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਲੱਖਾਂ ਪੱਥਰਾਂ ਵਰਗੀਆਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਦਾ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਜੇ ਇਹ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋਣਗੀਆਂ ਤਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਚ ਮਿਲੀ ਸਫਲਤਾ ਦਾ ਉਹੋਂ ਜਿਹਾ ਸਵਾਦ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ।

ਬੇਸ਼ੱਕ ਅੱਜ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੁੱਖਾਂ ਤਕਲੀਫ਼ਾ ਨਾਲ ਭਰੀ ਪਈ ਹੈ ਪਰ ਇਕ ਦਿਨ ਸੁੱਖਾਂ ਦਾ ਵੀ ਆਗਮਨ ਹੋਵੇਗਾ ਤੇ ਫੇਰ ਉਸ ਦਿਨ ਉਹ ਆਪਣੇ ਅਤੀਤ ਨੂੰ ਹੱਸ ਕੇ ਦਿਖਾਵੇਗੀ। ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਬੀਬਾ ਅਨੁਸਾਰ ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਵੀ ਘਬਰਾਉਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ ਬਲਕਿ ਮੁਸੀਬਤ ਦਾ ਡਟ ਕੇ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ‘ਕਦਮਾਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ’ ਕਵਿਤਾ ਇਕ ਪੱਕੇ ਨਿਸ਼ਚੇ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿੜ ਇਰਾਦੇ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਕਵਿਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਬੀਬਾ ਸਮਝਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਜੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਅਲੱਗ ਪਹਿਚਾਣ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਸਾਫ ਰਾਹ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਹੋ ਕੇ ਉਗੜ ਦੁਗੜ ਰਾਹਾਂ ਤੇ ਤੁਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਨਵੇਂ ਰਸਤੇ ਦੀ ਪੈੜ ਅਸੀਂ ਬਣਾਈਏ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਲੋਕ ਸਾਡੀ ਪੈੜ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਨ।

ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚਲੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਢੰਗ ਦੇ ਨਾਲ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਕ ਔਰਤ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਉਸਨੇ ਔਰਤ ਦੇ ਦਰਦ ਨੂੰ ਦਿਲੋਂ ਸਮਝਿਆ ਹੈ ਤੇ ਔਰਤ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਦੇ ਲਈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਵਿੱਚ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਵਾਲੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ।

ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਬੀਬਾ ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪੱਧਰੇ ਰਾਹਾਂ ਤੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲਾਂ ਕਦੀ ਵੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਸਗੋਂ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਦੇ-ਕਰਦੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਊਣ ਵਾਲਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਹਿਮੀਅਤ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਦੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਘਬਰਾਉਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਡਟ ਕੇ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਜਜ਼ਬਾ ਉੱਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਤਕਲੀਫਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਛੋਟੀਆ ਜਾਪਣ ਲੱਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਆਸ ਹੈ ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ। ਆਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਬੰਦਾ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਸੋ ਆਪਣੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਹੀ ਨਾਰੀ ਮਨੁੱਖ ਵਲੋਂ ਹਰ ਸੱਭਿਅਤਾ ਅਤੇ ਹਰ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਕੀਤੇ ਗਏ ਜ਼ਬਰ ਅਤੇ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਤੋਂ ਜੋ ਉਸਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਰਾਜਨੀਤਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਹਮੇਸ਼ਾ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮੁਕਤ ਕਰਨ ਦੇ ਉਪਰਾਲੇ ਕਰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਸੋ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਬੀਬਾ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਮਰਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਮਰਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਨੂੰ ਬਸ ਮਰਦ ਦੇ ਦਬਾਅ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ।

ਬੀਬਾ ਨੇ 'ਬੜੀ ਭਿਆਨਕ ਸੀ' ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਇਸ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਆ ਜਾਂਦੀਆਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦੁੱਖ ਤਕਲੀਫ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਸਾਨੂੰ ਘਬਰਾਉਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਬੀਬਾ ਦੀ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਹਮੇਸ਼ਾ ਅੱਗੇ ਵੱਧਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। 'ਉਹ ਜਦ ਵੀ ਡਰਾਵੇ ਦਿੰਦਾ' ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਮਰਦ ਦੁਆਰੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਡਰਾਵਿਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਉਹ ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਕਰ ਲਵੇ ਔਰਤ ਹਰ ਮੁਸੀਬਤ ਨੂੰ ਚੀਰਦੀ ਹੋਈ ਚਲੀ ਜਾਵੇਗੀ। 'ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿਰਜੇ ਸੁਪਨੇ' ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਇਹ ਗੱਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਔਰਤ ਆਪਣੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਨੂੰ ਕਦੀ ਵੀ ਟੁੱਟਣ ਨਹੀਂ ਦੇਵੇਗੀ ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਹਰ ਸੰਭਵ ਯਤਨ ਕਰੇਗੀ। 'ਕਦਮਾਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ' ਵਿੱਚ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸੁੱਖ ਨਾ ਲੋੜਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਾਫ ਤੇ ਪੱਧਰੇ ਰਾਹਾਂ ਤੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਤੁਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸਗੋਂ ਕਠੋਰ ਰਸਤੇ ਦੇ ਉੱਪਰੇ ਵੀ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅਸੀਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਬਾਕੀ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਅਲੱਗ ਪਹਿਚਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। 'ਮੇਰੇ ਜਿਸਮ ਦਾ ਕੋਈ ਹਿੱਸਾ' ਵਿੱਚ ਇਹ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨਿਕਲ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਮੱਦਦ ਲਈ ਅੱਗੇ ਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਅਸੀਂ ਖੁਦ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਮੁਸੀਬਤ ਵਿੱਚ ਹੋਈਏ ਸਾਨੂੰ ਜਿੰਨੀ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕੇ ਮੱਦਦ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

'ਹੁਣ ਮੈਂ' ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਬੀਬਾ ਨੇ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲੈ ਕੇ ਆਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਔਰਤ ਹੁਣ ਮਰਦ ਦੇ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਜ਼ੁਲਮ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਹਾਰੇਗੀ ਸਗੋਂ ਉਸ ਦਾ ਡਟ ਕੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰੇਗੀ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਵਹਿਮ ਨੂੰ ਤੋੜ ਦੇਵੇਗੀ। 'ਬਹੁਤ ਫਰਕ ਸੀ' ਵਿੱਚ ਬੀਬਾ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਮਰਦ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਣੇ ਬਾਪ ਤੇ ਇੱਕ ਪਤੀ ਦੇ ਵਿੱਚ ਕੀ ਫਰਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਾਪ ਕਿੰਨਾ ਸੁੱਖ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇੱਕ ਪਤੀ ਕਿੰਨਾ ਸੁੱਖ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। 'ਉਹ ਅਕਸਰ ਹੈਰਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ' ਵਿੱਚ ਬੀਬਾ ਦੀ ਜੋ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨਿਕਲ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਉਹ ਹੈ ਕਿ ਔਰਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ ਦੇਖ ਕੇ ਮਰਦ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੈਰਾਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਸੋਚਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਇਕੱਲੀ ਹੀ ਅੱਗੇ ਵੱਧ ਰਹੀ ਹੈ। ਦੁੱਖਾਂ ਤਕਲੀਫਾਂ ਦਾ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। 'ਇਹ ਕੈਦੋਂ' ਵਿੱਚ ਬੀਬਾ ਨੇ ਇਹ ਸੁਨੇਹਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ ਹੀਰ ਰਾਂਝੇ

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਜੇ ਕੋਈ ਕਿਰਦਾਰ ਚੰਗਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਕੈਦੋਂ ਦਾ ਹੈ। ‘ਫਿਰ ਸਾਬਤ-ਸਬੂਤ ਹਾਂ’ ਵਿੱਚ ਬੀਬਾ ਨੇ ਇਹ ਦੱਸਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਔਖਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਮੇਟਣਾ ਉਹ ਵੀ ਉਦੋਂ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਹੀ ਪਿੱਠ ਪਿੱਛੇ ਵਾਰ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ‘ਅੱਜ-ਕੱਲ’ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦੁੱਖ ਤਕਲੀਫਾਂ ਆ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦਾ ਕੁਝ ਵੀ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ ਲਾਲ ਬਰੰਗੇ ਫੁੱਲ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਜ਼ਖਮ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ‘ਉਮਰ ਕੈਦ’ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਬੀਬਾ ਨੇ ਇਕ ਦੱਬੇ ਘੁੱਟੇ ਮਾਹੌਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਰਹਿ ਰਹੀ ਔਰਤ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

‘ਮੇਰਾ ਕਤਲ’ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਇਹ ਉਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਉੱਪਰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਸ਼ਟ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲੇ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਹੀ ਜੀਵਨ ਦਿੱਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ‘ਇਸ਼ਕ’ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਜੀਵਨ ਵਿਚਲੇ ਅਣਮੋਲ ਪਲਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਜਦੋਂ ਉਹੀ ਅਣਮੋਲ ਪਲ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਧੌਖਾ ਦੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਕਿਸ ਮੋੜ ਤੇ ਆ ਕੇ ਖਲੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਸ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ‘ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ’ ਕਵਿਤਾ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਆਪਣੇ ਦੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜੀਵਨ ਬਹਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਭਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ‘ਵਿਸ਼ਵਾਸ’ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਪੁੰਜੀਵਾਦੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਮਤਲਬੀ ਇਨਸਾਨ ਆਪਣਾ ਸਵਾਰਥ ਕੱਢਣ ਲਈ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ‘ਜ਼ਰੂਰੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ’ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨਿੱਕਲ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਦੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦੇਖ ਦੇਖ ਕੇ ਉਦਾਸ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਕੇ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ‘ਹਨੇਰੇ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਆਪਣੇ ਸਨ’ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਆਪਣਿਆਂ ਵਲੋਂ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਦੁੱਖਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ‘ਉਹ ਫੇਰ ਪਰਤ ਆਇਆ’ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਬੀਬਾ ਨੇ ਇਸ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਦੋਂ ਜੀਵਨ ਕਿੰਨਾ ਕਠੋਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਉਦੋਂ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਜਦੋਂ ਸਾਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਉਦੋਂ ਕਿੰਨੀ ਤਕਲੀਫ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਇਕੱਲੇ ਮੁਸੀਬਤ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਉਹ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਸਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

‘ਹੁਣ ਤੈਨੂੰ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪੈਣੀ’ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਦੇ ਨਿਡਰ, ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਵਾਲੇ ਵਤੀਰੇ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ‘ਵੰਗਾਰ’ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਨਸਲ ਕੋਲੋਂ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਵਾਂਗ ਹੀ ਆਪਣੇ ਧਰਮ, ਦੇਸ਼ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਲੜ ਕੇ ਮਰ ਮਿਟਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ‘ਉਸ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੋਚਿਆ’ ਕਵਿਤਾ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਜੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਤਕਲੀਫਾਂ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਉਹ ਹੀ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ‘ਬਗਲ ਵਿੱਚ ਫੁਰੀਆਂ’ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਬੀਬਾ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਨੇ ਧੌਖਾ ਦੇਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਮੂੰਹ ’ਤੇ ਤਾਂ ਬੜਾ ਮਿੱਠਾ ਬਣ ਬਣ ਕੇ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਪਿੱਠ ਪਿੱਛੇ ਉਹ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ‘ਖੋਰੇ ਕੌਣ ਸੀ’ ਵਿੱਚ ਬੀਬਾ ਨੇ ਇਸ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਜ ਬਹੁਤ ਹੀ ਜ਼ਾਲਮ ਬਣਿਆ ਫਿਰਦਾ ਹੈ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ਕਦੋਂ ਧੌਖਾ ਦੇ ਜਾਵੇ, ਸੋ ਸਾਨੂੰ ਬੜੀ

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਸਮਝਦਾਰੀ ਦੇ ਨਾਲ ਕਦਮ ਰੱਖਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। 'ਸੱਤ ਸਮੁੰਦਰੋਂ ਪਾਰ ਗਈ ਮੁਹੱਬਤ' ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵਿਆਹੀ ਗਈ ਕੁੜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਨਵੇਂ ਚਾਵਾਂ, ਉਮੰਗਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। 'ਮੇਰਾ ਸਮਝਦਾਰ ਹੋਣਾ' ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਬੀਬਾ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਜ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਕਿ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਹੱਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਅੱਗੇ ਆਵੇ। 'ਮਰਨ ਦਾ ਵੀ ਇਕ ਢੰਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ' ਕਵਿਤਾ ਇਸ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਜੇ ਮਰਨਾ ਲਿਖਿਆ ਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਹੱਕਾਂ ਲਈ ਲੜਦੇ ਲੜਦੇ ਮਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

'ਦੀਵਾਲੀ' ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਬੀਬਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਕੌੜੀ ਯਾਦ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਿਨ ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਇਕ ਹਨੇਰੀ ਰਾਤ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਗਈਆਂ। 'ਮੈਂ ਤਾਂ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸਾਂ' ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਇਸ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਔਰਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਸਾਥੀ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਬਸ ਉਮਰ ਭਰ ਲਈ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਚਾਹੀਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਆਪਣਾ ਪੂਰਾ ਜੀਵਨ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਤੇ ਚਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਬਤੀਤ ਕਰ ਸਕੇ। 'ਮੈਂ ਵੇਖਿਆ' ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ ਆਉਣ ਦੇ ਨਾਲ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਵਰਗੀ ਨਾ ਤਾਂ ਹਰਿਆਲੀ ਹੀ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਰੁੱਖ ਰਹੇ ਹਨ। 'ਮਹਿੰਦੀ ਦੇ ਪੱਤਰ' ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਦੇ ਦਰਦ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। 'ਤੇ ਹੁਣ' ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਬੀਬਾ ਨੇ ਇਕ ਆਏ ਨਵੇਂ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਭਲਕੇ ਹੀ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਏ ਤੂਫਾਨ ਦੀ ਗੱਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। 'ਪਿੰਜਰੇ ਦਾ ਪਰਿੰਦਾ' ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਬੀਬਾ ਨੇ ਇਹ ਉਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪਿੰਜਰੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜੇ ਮਰਦ ਔਰਤ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਦਰਦ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਜ਼ਿਆਦਾ ਚਿਰ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਟਿਕੇਗਾ ਸਗੋਂ ਔਰਤ ਉਸ ਦੇ ਪਿੰਜਰੇ ਨੂੰ ਤੋੜ ਕੇ ਅੱਗੇ ਚਲੀ ਜਾਵੇਗੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਖਿਆਲਾਂ ਦੀ ਉਡਾਰੀ ਅਸਮਾਨ ਵਿੱਚ ਲਗਾਵੇਗੀ।

'ਮੇਰੀਆਂ ਰਾਹਾਂ' ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਸਾਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਡਰ ਕੇ ਨਹੀਂ ਬੈਠ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਡਟ ਕੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। 'ਮਹਿਕ' ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਆਸ ਦਾ ਪੱਲਾ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਛੱਡਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। 'ਗਗਨ ਅਤੇ ਮਿੱਟੀ' ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਇਹ ਆਦਰਸ਼ ਨਿਕਲ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨੀਵੀਆਂ ਛੱਤਾਂ ਹੇਠ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਵੀ ਉੱਚੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਅਮੀਰ ਗਰੀਬ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। 'ਇਹ ਅੱਖਰ' ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਇਸ ਆਦਰਸ਼ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਇਕ ਲੇਖਕ ਕਦੀ ਕਲਮ ਵਿੱਚ ਇੰਨੀ ਤਾਕਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਅਨਿਆਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਭਾਂਬੜ ਬਣ ਕੇ ਮਚਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਕਲਮ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। 'ਦੂਰੋਂ ਆਉਂਦੀ ਕਿਰਨ' ਵਿੱਚ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵਿੱਚ ਆਏ ਹਨੇਰੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਾਲੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। 'ਇੰਜ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ' ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਜੀਵਨ ਦੇ ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਜੀਵਨ ਵਿਚਲੀਆਂ ਡੂੰਘੀਆਂ ਰਮਜ਼ਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। 'ਕਵਿਤਾ ਉਦਾਸ ਹੈ' ਵਿੱਚ ਬੀਬਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚਲੀ ਆਈ ਨਿਰਾਸ਼ਤਾ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਨੇ ਖੁੱਲੀ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਭਾਵਾਂ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਬਣਾਇਆ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਵਰਤਿਆ ਹੈ, ਖੁੱਲੀ ਕਵਿਤਾ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸੰਗਠਨ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਆਂਤਰਿਕ ਰਿਦਮ ਦਾ ਪੈਟਰਨ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ। ਭਾਵਾਂ ਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵੇਗਮਈ ਅਤੇ ਲੈਅਮਈ ਜਜ਼ਬਾ ਮੌਜੂਦ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਕਿਤੇ ਵੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਗਤੀ ਟੁੱਟਦੀ ਨਹੀਂ, ਭਾਵਾਂ, ਭਾਵਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਟੁੱਟਦੀ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਨਾਲ ਕਵਿਤਾ ਸੰਚਾਰ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਰਲਤਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਢੁੱਕਵੀਂ ਤੇ ਯੋਗ ਵਰਤੋਂ, ਵਿਸ਼ੇ ਅਨੁਕੂਲ ਭਾਸ਼ਾ ਉਸਦੀ ਡੂੰਘੀ ਵੇਦਨਾ ਤੇ ਸੰਵੇਦਨਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਰਸਾਤਮਕਤਾ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਕਲਪਨਾ ਕਮਾਲ ਦੀ ਹੈ। ਨਵੇਂ-ਨਵੇਂ ਸਮਾਸਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤ ਕੇ ਨਵੇਂ ਅਰਥ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਮੁਹਾਬਰੇ, ਪ੍ਰਤੀਕ ਤੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਉਸਦੀ ਸੰਵੇਦਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥਾ ਬਖ਼ਸ਼ਦੇ ਹਨ। ਸਾਰੀ ਕਵਿਤਾ ਰਸ ਭਰਪੂਰ ਹੈ। ਰਸਾਂ ਦਾ ਪਾਠਕ ਸਧਾਰਨੀਕਰਣ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬੀਬਾ ਨੇ ਬਿੰਬ ਵਿਧਾਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪੂਰੀ ਦੀ ਪੂਰੀ ਸ਼ਬਦ ਚਿੱਤਰ ਅਤੇ ਤਸਵੀਰਾਂ ਸਾਡੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਬਿੰਬ ਸਾਡੇ ਇੰਦਰੀਆਂ ਬੋਲ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਮੌਲਿਕ ਤੇ ਯੋਗ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਬੀਬਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਬਣਾਇਆ ਹੈ ਤੇ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤੀ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਬੀਬਾ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਕਾਵਿ ਗੁਣਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੈ। ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ ਸਮਰੱਥ ਸ਼ਾਇਰਾ ਹੈ। ਇਸਨੇ ਗਿਣਾਤਮਕ ਘੱਟ ਪਰ ਗੁਣਾਤਮਕ ਪੱਖੋਂ ਕਵਿਤਾ ਰਚੀ ਤੇ ਅਜਿਹੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਹੈ।

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

ਪੁਸਤਕ-ਸੂਚੀ

1. ਆਹੂਜਾ, ਰੌਸ਼ਨ ਲਾਲ (ਡਾ.). ਸਾਹਿਤ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਲਾਹੌਰ ਬੁੱਕ ਸ਼ਾਪ, 1996
2. ਸਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ (ਡਾ.). ਵਿਹਾਰਕ ਸਮੀਖਿਆ, ਪਟਿਆਲਾ, ਪਬਲੀਸ਼ਰ ਬਿਊਰੋ, 2011
3. ਸਿੰਗਲ, ਧਰਮਪਾਲ (ਡਾ.). ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਪਬਲੀਸ਼ਰ ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, 2006
4. ਗੁਰਮੇਲ ਸਿੱਧੂ (ਡਾ.). ਖੁੱਲੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਮਾਪਦੰਡ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਚੇਤਨਾ ਪਬਲੀਸ਼ਰ ਪੰਜਾਬੀ ਭਵਨ, 2008
5. ਜੱਗੀ, ਰਤਨ ਸਿੰਘ (ਡਾ.). ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਰੂਪ, ਪਟਿਆਲਾ, ਪਬਲੀਸ਼ਰ ਬਿਊਰੋ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ
6. ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਨਵੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਪਛਾਣ ਚਿੰਨ੍ਹ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਚੇਤਨਾ ਪਬਲੀਸ਼ਰ ਪੰਜਾਬੀ ਭਵਨ, 2009
7. ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ (ਡਾ.). ਢੰਡਸਾ, ਮਾਨ ਸਿੰਘ, ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਪਟਿਆਲਾ, ਪਬਲੀਸ਼ਰ ਬਿਊਰੋ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, 2012
8. ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, (ਡਾ.). ਆਧੁਨਿਕ ਕਾਵਿ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਊਰੋ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, 2011
9. ਧਨਵੰਤ ਕੌਰ (ਡਾ.). ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ, ਪਟਿਆਲਾ, ਪਬਲੀਸ਼ਰ ਬਿਊਰੋ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, 2003
10. ਧਾਲੀਵਾਲ, ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ (ਡਾ.). ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, 2012
11. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ (ਪ੍ਰੋ.). ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ, ਜਲੰਧਰ, ਨਿਊ ਬੁੱਕ ਕੰਪਨੀ ਮਾਈ ਹੀਰਾਂ ਗੇਟ, 2009
12. ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ, ਪੈਰਾਂ 'ਚ ਸੁਲਗਦਾ ਸਫਰ, ਜਲੰਧਰ, ਕੁਕਨੁਸ ਪਬਲੀਸ਼ਰ 2004
13. ਬੀਬਾ ਕੁਲਵੰਤ, ਹਾਦਸੇ-ਦਰ-ਹਾਦਸੇ, ਜਲੰਧਰ, ਜੀਵੀ ਪਬਲੀਸ਼ਰ 2011
14. ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘ, ਰਜਨੀਸ਼, ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਚਿੰਤਨ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਪੰਜਾਬੀ ਭਵਨ, 2010
15. ਭੱਟੀ, ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਵਾਦ ਚਿੰਤਨ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਚੇਤਨਾ ਪਬਲੀਸ਼ਰ ਪੰਜਾਬੀ ਭਵਨ, 2010
16. ਰਜਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਪੰਜਾਬੀ ਅਕਾਦਮੀ ਦਿੱਲੀ, 2006

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

17. ਲਾਂਬਾ, ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਕਸੇਲ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਪਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, (ਡਾ.). ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ
ਇਤਿਹਾਸ, ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ 2011
18. ਨਾਭਾ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ (ਭਾਈ) ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁੱਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ, 1999
19. ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼ ਜਿਲਦ-2, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ, ਪਟਿਆਲਾ, 1967

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti

Biba Kulwant Da Kaav Sanghreh Pairan 'Ch Sulgda Safar Di Kaav Drishti
